

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AİLE EĞİTİMİ VE DANIŞMANLIĞI ANABİLİM DALI**

**BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ AİLEYE SAHİP
ERGENLERDE DENETİM ODAĞI VE ÖFKE İFADE
TARZLARININ KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Lale ALKIŞ
1350Y52107**

İSTANBUL, Haziran 2016

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AİLE EĞİTİMİ VE DANIŞMANLIĞI ANABİLİM DALI**

**BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ AİLEYE SAHİP
ERGENLERDE DENETİM ODAĞI VE ÖFKE İFADE
TARZLARININ KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Lale ALKIŞ
1350Y52107**

Danışman: Prof. Dr. Oya GÜNGÖRMÜŞ ÖZKARDEŞ

İSTANBUL, Haziran 2016

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Yüksek Lisans öğrencisi Lale ALKIŞ'ın "BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ AİLEYE SAHİP ERGENLERDE DENETİM ODAĞI VE ÖFKE İFADE TARZLARININ KARŞILAŞTIRILMASI" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans tezi olarak (oybirliği / oyçokluğu) ile başarılı bulunmuştur.

	Adı-Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Oya GÜNGÖRMÜŞ ÖZKARDEŞ	
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Gökhan MALKOÇ	
Jüri Üyesi	: Yrd. Doç. Dr. Asude MALKOÇ	

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamıyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

ETİK KURALLARINA UYGUNLUK YAZISI

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamıyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

.../06/2016

Lale ALKIŞ

TEŞEKKÜR

Bu araştırma ile boşanmış ve boşanmamış ailedeki ergenlerin denetim odağı ve öfke ifade tarzlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmada pek çok insanın emeği vardır. Öncelikle, araştırmanın gerçekleştirilmesinde öneri ve yapıcı eleştirileriyle çalışmaya bilimsel katkıda bulunan kıymetli hocalarım Sayın Prof. Dr. Oya GÜNGÖRMÜŞ ÖZKARDEŞ'e, Sayın Yrd. Doç. Dr. Ali GURBETOĞLU'na, Sayın Prof. Dr. Hali EKŞİ'ye ve Ticaret Üniversitesi öğretim görevlisi Sayın Lütfü ÇAKIR'a vermiş oldukları destek ve gösterdikleri anlayış için teşekkürlerim sonsuzdur.

Başta, yüksek lisans dönemimde beni teşvik eden ve desteklerini esirgemeyen okul müdürüm Sayın Mustafa CEYHAN olmak üzere, Kurtdereli Mehmet Ortaokulu rehber öğretmeni Psikolojik Danışman Sayın Yücel AYDIN'a, değerli öğretmen arkadaşlarım Aysu ÇALBAK ŞAHİN, Musa ŞAHİN ile Mustafa ARSLAN'a ve uygulamaya katılıp ölçekleri içtenlikle cevaplayan bütün öğrencilerime teşekkür ederim.

Son olarak her zaman yanımda olan, sevgisini ve desteğini esirgemeyen anneme, kardeşim Erol'a ve kızım Asya'ya teşekkür ederim.

Mayıs, 2016

Lale ALKIŞ

ÖZET

[ALKIŞ, Lale /**Boşanmış Ve Boşanmamış Aileye Sahip Ergenlerde Denetim Odağı ve Öfke İfade Tarzlarının Karşılaştırılması**/, [Yüksek Lisans Tezi], İstanbul, [2016].

Bu çalışmada boşanmış ve boşanmamış ailedeki ergenlerin denetim odakları ile öfke ifade tarzları incelenmiştir. Bunun yanında öğrencilerin birtakım demografik özelliklerine göre öfke ifade seviyelerinin ve denetim odaklarının nasıl etkilendiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma grubunu, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Bağcılardaki 8 farklı resmi ortaokula devam eden 299 kız ve 261 erkek olmak üzere toplam 560 öğrenci oluşturmaktadır. 560 öğrencinin 188'inin anne-babası boşanmış, 372 öğrencinin ise anne-babası boşanmamıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin yaş ortalaması 12,5'tir.

Araştırmanın verileri "Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarz Ölçeği", "Nowicki-Strickland İç-Dış Denetim Odağı Ölçeği" ve araştırmanın bağımsız değişkenleri ile ilgili bilgi toplamak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" olmak üzere 3 adet ölçme aracı ile toplanmıştır. Veriler SPSS 22,0 paket programıyla çözümlenmiştir.

Tanımlayıcı istatistikler frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma ile sunulmuştur. İki grubun anket boyutlarına göre farklarının analizinde iki bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. İki'den fazla grubun karşılaştırılmasında Tek Yönlü Varyans Analizi ve ikili karşılaştırmalar için Tukey post hoc testi kullanılmıştır.

Anne-baba boşanma durumuna göre, ergenlerin öfke ifade tarzlarında anlamlı bir fark bulunmazken, anne-babası birlikte olan çocukların Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı puanı daha yüksek bulunmuştur. Boşanmış ailedeki ergenlerin denetim odakları ve öfke ifade tarzlarının boşanmadan sonra geçen süreye, kiminle yaşadıklarına ve anneyi görme durumuna göre farklılaşmadığı görülmüştür. Annesiyle yaşayıp babasını hiç görmeyen katılımcıların Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı puanları babasını görenlerden daha düşük bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Ergenlik, Denetim Odağı, Öfke, Boşanma

ABSTRACT

[ALKIŞ, Lale /"Comparison of Focus Control and Anger Expression in Divorced and Not Divorced Families"], [M. A. Thesis], İstanbul, [2016].

In this study, the trait anger and anger expression styles and locus of control of the secondary school students whose parents are divorced and those of non-divorced have been searched. Also it was aimed to determine how students' ways of anger expression and locus of control affected according to their some demographic characteristics.

The total number of the students surveyed in this study was 560 (299 girls, 261boys) who attended to eight different official secondary schools in Bağcılar in 2014-2015 Academic Year. The parents of 188 students in 560 were divorced whereas the parents of 372 students were not. The participants' mean is 12.5.

The research data "Trait Anger and Anger Expression Scales", "Nowicki-Strickland Internal-External Locus of Control Scale" and research in order to gather information about the arguments of the "Personal Information Form" by the examiner to be collected with 3 measuring tool. Data obtained have been analysed statistically by using SPSS 22.0 Packet Programme.

According to the subscales of two groups two independent sample t test were applied in the analysis of differences while comparing more than two groups one way analysis of variance and for binary comparisons Tukey post hoc test was applied.

According to the status of parents' divorce, any significant difference adolescents didn't appear in the way of expressing anger but to the children living with parents it was found higher locus of control scores for family relations. It was observed that locus of control and ways of anger expression of teens in divorced parents didn't make any difference according to the time passed after divorce, to whom they live with or to the status of seeing mother. Locus of Control scores for peer relations of participants were lower for living with mother and never see their father than seeing their father.

Key Words: Adolescents, Locus of Control, Anger, Divorce.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

Öz	iii
Abstract	iv
İçindekiler	v
Tablolar Dizini	ix
Şekiller Dizini	xi
Kısaltmalar	xii

1.GİRİŞ

1

1.1. Problem Durumu	1
1.2. Sınırlılıklar	5
1.3. Sayıtlar.....	5
1.4. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	5
1.5. Tanımlar.....	7

2. KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

9

2.1. Kuramsal Açıklamalar	9
2.1.1. Boşanma.....	9
2.1.1.1. Boşanmanın Tanımı	9
2.1.1.2. Boşanma Kuramları	10
2.1.1.3. Boşanma Nedenleri	12
2.1.1.4. Boşanmanın Ebeveynler Üzerindeki Etkileri	14
2.1.1.5. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri	16
2.1.1.6. Türkiye’de Boşanma	18
2.1.1.7. Boşanma ve Denetim Odağı İlişkisi	19
2.1.2. Denetim Odağı	21

2.1.2.1. İçten ve Dıştan Denetimlilik	23
2.1.2.2. Denetim Odağı ve Öfke İlişkisi	26
2.1.3. Öfke Kavramı	29
2.1.3.1. Öfkenin İşlevleri	30
2.1.3.2. Öfkenin Nedenleri	31
2.1.3.3. Farklı Kuramlara Göre Öfkenin Açıklanması	32
2.1.3.4. Öfke Kontrolü	34
2.1.3.5. Öfkenin Olumlu ve Olumsuz Sonuçları	36
2.1.3.6. Ergenlikte Öfke	38
2.2. İlgili Araştırmalar	39
2.2.1. Öfke İle İlgili Araştırmalar	39
2.2.2. Öfke ve Denetim Odağıyla İlgili Araştırmalar	43
2.2.3. Denetim Odağıyla İlgili Araştırmalar	46
2.2.4. Boşanma ve Denetim Odağıyla İlgili Araştırmalar	56
2.2.5. Boşanma ve Öfkeyle İlgili Araştırmalar	57
3. YÖNTEM	60
3.1. Araştırma Modeli	60
3.2. Araştırmanın Evreni	60
3.3. Araştırmanın Örnekleme	61
3.4. Veri Toplama Araçları	61
3.4.1. Nowicki-Strickland Denetim Odağı Ölçeği	62
3.4.1.1. Denetim Odağı Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışmaları	62
3.4.2. Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği	64
3.4.2.1. SÖÖTÖ'nin Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışmaları	65
3.4.3. Kişisel Bilgi Formu	66
3.5. İşlem	66

4. BULGULAR	67
4.1. Boşanmış ve Boşanmamış Ailedeki Ergenlerin Öfke İfade Tarzları/Denetim Odaklarının İncelenmesine İlişkin Bulgular	73
4.2. Boşanmış Ailedeki Ergenlerin Öfke İfade Tarzları/Denetim Odaklarının Çeşitli Değişkenlere Göre Farklılaşp Farklılaşmadığıyla İlgili Bulgular	74
4.2.1. Boşanma Süresi Değişkenine Göre Ergenlerin Öfke İfade Tarzları/ Denetim Odaklarının Farklılaşp Farklılaşmadığıyla İlgili Bulgular	74
4.2.2. Kiminle Yaşadığı Değişkenine Göre Ergenlerin Öfke İfade Tarzları/ Denetim Odaklarının Farklılaşp Farklılaşmadığıyla İlgili Bulgular	76
4.2.3. Anneyi Görme Sıklığına Göre Ergenlerin Öfke İfade Tarzları/ Denetim Odaklarının Farklılaşp Farklılaşmadığıyla İlgili Bulgular	78
4.2.4. Babayı Görme Sıklığına Göre Ergenlerin Öfke İfade Tarzları/ Denetim Odaklarının Farklılaşp Farklılaşmadığıyla İlgili Bulgular	80
4.3. Ergenlerin Öfke İfade Tarzları ve Denetim Odaklarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular	82
4.4. Ergenlerin Öfke İfade Tarzları/Denetim Odaklarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesine İlişkin Bulgular	83
5. TARTIŞMA, YORUM VE ÖNERİLER	95
5.1. Boşanmış ve Boşanmamış Ailedeki Ergenlerin Öfke İfade Tarzlarının Karşılaştırılmasıyla İlgili Bulguların Tartışma ve Yorumu	95
5.2. Boşanmış ve Boşanmamış Ailedeki Ergenlerin Denetim Odaklarının Karşılaştırılmasıyla İlgili Bulguların Tartışma ve Yorumu	96
5.3. Boşanmış Ailedeki Ergenlerin Öfke İfade Tarzları ve Denetim Odaklarının Bazı Değişkenlere Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu	97
5.4. Ergenlerin Öfke İfade Tarzları ve Denetim Odaklarının Karşılaştırılmasıyla İlgili Bulguların Tartışma ve Yorumu	98
5.5. Ergenlerin Öfke İfade Tarzları ve Denetim Odaklarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesine İlişkin Bulguların Yorumu	101
5.6. Öneriler	109

KAYNAKÇA	113
EKLER	128
EK-1. Kişisel Bilgi Formu	129
EK-2. Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği	131
EK 3 Denetim Odağı Ölçeği.....	133
EK 4: Ölçek Kullanım İzni (Prof. Dr. Kadir Özer)	134
EK 5: Ölçek Kullanım İzni (Dr. Demet Öngen)	135
EK 6: Özgeçmiş	136

TABLolar DİZİNİ

TABLO 4.1. Örneklemdeki Ergenlerin Ailelerinin Boşanma Durumlarına Göre Cinsiyet Değişkenleri İçin Yüzdellik Değerleri	67
TABLO 4.2. Örneklemdeki Ergenlerin Ailelerinin Boşanma Durumlarına Göre Yaş Değişkeni İçin Frekans ve Yüzdellik Değerleri	67
TABLO 4.3. Örneklemdeki Ergenlerin Ailelerinin Boşanma Durumlarına Göre Kardeş Sayılarının Frekans ve Yüzdellik Değerleri	68
TABLO 4.4. Boşanmış ve Boşanmamış Ailedeki Ergenlerin Anne Eğitim Düzeylerinin Frekans ve Yüzdellik Değerleri	69
TABLO 4.5. Boşanmış ve Boşanmamış Ailedeki Ergenlerin Baba Eğitim Düzeylerinin Frekans ve Yüzdellik Değerleri	69
TABLO 4.6. Anne-baba Boşanma Durumuna Göre Gelir Düzeyi Değişkeni İçin Frekans ve Yüzdellik Değerleri	70
TABLO 4.7. Örneklemdeki Boşanmış Ailedeki Ergenlerin Anne-Babalarının Boşanma Sürelerinin Frekans ve Yüzdellik Değerleri	70
TABLO 4.8. Boşanmış Ailedeki Ergenlerin Şu Anda Kiminle Yaşadığıyla İlgili Frekans ve Yüzdellik Değerleri	71
TABLO 4.9. Anne-Babayla Yaşama ile Anneyi Görme Sıklığının Frekans ve Yüzdellik Değerleri	72
TABLO 4.10. Anne-Babayla Yaşama ile Babayı Görme Sıklığının Frekans ve Yüzdellik Değerleri	72
TABLO 4.11. Anne-Baba Boşanma Durumuna Göre Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeğinin (SÖÖİTÖ) Bağımsız Örneklem t Testi Sonuçları	73
TABLO 4.12. Anne-Baba Boşanma Durumuna Göre Denetim Odağı Ölçeğinin (DOÖ) Bağımsız Örneklem t Testi Sonuçları	73
TABLO 4.13. Boşanmadan Sonra Geçen Süreye Göre SÖÖİTÖ'nin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	74
TABLO 4.14. Boşanmadan Sonra Geçen Süreye Göre DOÖ'nin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	75
TABLO 4.15. Boşanmış Ailedeki Ergenlerin Kiminle Yaşadığıyla SÖÖİTÖ'nin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	76

TABLO 4.16. Boşanmış Ailedeki Ergenlerin Kiminle Yaşadığıyla Denetim Odağı Ölçeğinin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	77
TABLO 4.17. Boşanmış Ailedeki Ergenlerden Babayla Yaşayıp Anneyi Gören ve Görmeyen Katılımcıların SÖÖİTÖ'nin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	78
TABLO 4.18. Boşanmış Ailedeki Ergenlerden Babayla Yaşayıp Anneyi Gören ve Görmeyen Katılımcıların DOÖ'nin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	79
TABLO 4.19. Boşanmış Ailedeki Ergenlerden Anneyle Yaşayıp Babayı Gören ve Görmeyen Katılımcıların SÖÖİTÖ'nin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	80
TABLO 4.20. Boşanmış Ailedeki Ergenlerden Anneyle Yaşayıp Babayı Gören ve Görmeyen Katılımcıların DOÖ'nin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	81
TABLO 4.21. SÖÖİTÖ'nin ve DOÖ'nin Pearson Korelasyon Testi Sonuçları	82
TABLO 4.22. Cinsiyete Göre SÖÖİTÖ'nin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	83
TABLO 4.23. Cinsiyete Göre DOÖ'nin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	84
TABLO 4.24. Yaşa Göre SÖÖİTÖ'nin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	85
TABLO 4.25. Yaşa Göre DOÖ'nin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	86
TABLO 4.26. Anne Eğitim Düzeyine Göre SÖÖİTÖ'nin ANOVA Sonuçları	87
TABLO 4.27. Anne Eğitim Düzeyine Göre DOÖ'nin ANOVA Sonuçları	88
TABLO 4.28. Baba Eğitim Düzeyine Göre SÖÖİTÖ'nin ANOVA Sonuçları.....	89
TABLO 4.29. Baba Eğitim Düzeyine Göre DOÖ'nin ANOVA Sonuçları	90
TABLO 4.30. Kardeş Sayısına Göre SÖÖİTÖ'nin Tek Yönlü Varyans Analizi ve Post Hoc Tukey Testi Sonuçları	91
TABLO 4.31. Kardeş Sayısına Göre DOÖ'nin Tek Yönlü Varyans Analizi ve Post Hoc Tukey Testi Sonuçları	92
TABLO 4.32. Gelir Durumuna Göre SÖİTÖ'nin Tek Yönlü Varyans Analizi ve Post Hoc Tukey Testi Sonuçları	93
TABLO 4.33. Gelir Durumuna Göre DOÖ'nin Tek Yönlü Varyans Analizi ve Post Hoc Tukey Testi Sonuçları	94

ŞEKİLLER DİZİNİ

ŞEKİL 2.1: Türkiye’de Son 15 Yılda Boşanan Çift Sayısı	18
ŞEKİL 2.2: Öfke Merdiveni	30

KISALTMALAR

SÖÖİTÖ : Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği

DOÖ : Denetim Odağı Ölçeği

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

SED : Sosyo-Ekonomik Düzey

SPPS : Statistical Package For The Social Sciences

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

1. GİRİŞ

1.1. Problem

Geçmişten günümüze kadar hemen her kültürde toplumun temeli olarak kabul edilen aile, yakın geçmişte endüstrinin gelişmesi ile birlikte gerçekleşen sosyolojik, ekonomik ve toplumsal değişikliklerden olumsuz etkilenmiştir. Geniş ve kalabalık aileler, yerini anne-baba ve çocuklardan oluşan, çekirdek aile diye adlandırılan küçük ailelere bırakmıştır. Kadınların iş hayatına katılmasıyla, evlilik yaşı yükselmiş, doğum oranları azalmış, evlenmemiş nüfus artmış ve boşanmalar çoğalmıştır.

Eşler hayatta iken evlilik ilişkisine mahkeme kararı ile hukuken son verilmesi olarak tanımlanan boşanma (Akıntürk, 1996, s. 252); bir aradayken anlaşamayan ve mutlu olamayan eşler için kaçınılmazdır. Boşanma hem eşler hem çocuklar için zor bir süreç olup uzun vadede çocuklar üzerinde psikolojik problemlerin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Ancak anne ve babanın her ikisi de evliliklerinin bitişini olağan karşılayıp, boşanmadan sonra hayatlarını ve ilişkilerini sağlıklı bir şekilde sürdürürler ve çocukları ile düzenli olarak ilgilenmeye devam ederlerse sorunlar ortaya çıkmayabilir. Çocuk gelişimi açısından huzurlu, mutlu ama boşanmış anne babalar, huzursuz bir aile ortamına tercih edilebilir.

Boşanma, ailedeki bütün bireyleri özellikle de çocukları yakından etkiler. Çünkü ebeveynleri boşandıktan sonra çocukların alıştıkları düzen tamamen değişir ve genellikle ebeveynlerden birinden uzak kalırlar. Bazı çocukların yaşadıkları ev ve okulları değişmekte, yeni okul, yeni arkadaşlar ve yeni çevre çocuklar için bazı olumsuzlukları beraberinde getirebilmektedir. Boşanmanın yol açtığı psikolojik problemler hemen kendini gösterebileceği gibi sonradan da ortaya çıkabilir. Hatta bu etkiler ömür boyu sürebilir. Boşanmanın hayat boyu sürebilen etkileri genellikle; topluma uyum sağlayamamak, depresyon, özgüven kaybıdır. Boşanmadan uzun süreli etkilenenler genellikle ebeveynleri gibi uzun süreli evlilik sürdüremezler (Öztürk, 2007, s. 10).

Her çocuğun boşanmadan aynı derecede etkilendiği söylenemez. Çocuğun boşanma gerçekleştiği sıradaki yaşı, karakteri ve özellikle cinsiyeti önemlidir. Erkek çocukların, kızlardan daha fazla etkilendikleri görülmüştür. Boşanmada en büyük bedeli çocuk öder. Öfkenin ve düşmanca tutumların çokça yaşanması çocukta sevilmediği duygusunu uyandırır. Çoğu zaman da boşanmadan çocuklar kendilerini sorumlu tutarlar ve suçluluk duygusu geliştirirler (Tarhan, 2004).

Ergenlik döneminde anne ve baba arasındaki evlilik birliğinin boşanma ile sonlanması birey için en yoğun stres kaynaklarından bir tanesidir (Arnett, 1999). Boşanma sonrası dönemde anne-babaları da zor bir süreçten geçtikleri için çocuklar ihtiyaçları olan duygusal destekten ve ilgiden mahrum kalabilmektedirler. Boşanma sonrası dönemde anne-babaları da zor bir süreçten geçtikleri için çocuklar ihtiyaçları olan duygusal destekten ve ilgiden mahrum kalabilmektedirler. Ergenlik döneminin tipik bir özelliği olan öfke ile anne-babasının boşanması sonucunda yaşanan öfke duygusu bir araya geldiğinde ise ergen öfkesini kontrol etmede daha da zorlanabilir.

Öfke, ifade ediliş tarzına göre hayatımızda yapıcı ya da yıkıcı etkiler gösterir. Bazı bireyler öfke gibi olumsuz duygularını bastırıp yok sayabilirken, bazı bireyler öfkesini saldırganlığa dönüştürerek sergiler ve böylece önce kendisi sonra çevresindekilerin zarar görmesine neden olur. Hâlbuki birey tarafından anlaşılan, ifade edilmeye çalışılan, kontrol edilebilen öfke duygusu etkili, işe yarar, enerji veren bir duygu durumudur. Bireyler öfkelendikleri zaman kendilerini haklı görüp ve savunma çabasında olmalarından dolayı öfkenin kontrol edilmesi öteki duygulara nazaran zordur. Bu yüzden kişilerin bu gibi duygularını tanıyıp, kontrol edebilir olması, öfkelerini doğru anda doğru kişi ya da kişilere yönlendirmesi, mutlu bir hayat sürdürmesi, çevresiyle uyumlu bir şekilde yaşayabilmesi için çok önemlidir (Argon, 2010). Özellikle ergenler için öfkenin tanınması ve kontrol edilebilmesi çok önemlidir; çünkü ergenlik, tüm psiko-sosyal gelişim dönemlerinin arasında fiziksel, ruhsal ve toplumsal yönden en çok değişimin yaşandığı dönemdir. Ergenlik döneminde bireyin duyguları çabucak iniş-çıkışlar gösterebilmektedir. Ergenler çabucak sevinebilir, çabucak üzülebilir ve aniden sinirlenebilir. Bireyin nasıl tepki vereceği öncesinde tahmin edilemeyebilir. Genç, ergenlik döneminde duygularını tanıyıp, kontrol edebilmekte zorlanır. Öfke, ergenlik döneminde bireyin çok fazla yaşadığı duygularından biridir, yoğun olarak yaşanan ve kontrol edilemeyen öfke gencin hayatını olumsuz yönde etkiler.

Öfkenin çok sık yaşanan ve gözlenen bir duygu olması yanında, yüksek öfke düzeyi ve öfkenin bastırılması bazı psikolojik-fizyolojik problemlere yol açması öfke konusunda araştırmaları gerekli kılmaktadır. Ayrıca uzun süreli boylamsal araştırmalar öfkeli ve saldırgan çocukların yetişkinlikte de öfkeli ve saldırgan davranışlar gösterdiğini ileri sürmektedir. Bu nedenle öfke ile ilişkili problemlerin önceden tanımlanması ve uygun müdahalelerin sağlanması oldukça önemlidir. Bütün bu sebepler ergenin öfkesini tanıması, gerektiğinde kontrol altına alabilmesinin ne derece önemli olduğunu belirtmektedir (Demirci Danışık, 2005, ss. 2-3).

Denetim Odağı; kişinin, iyi ya da kötü, kendisini etkileyen olayları kendi yetenek, özellik ve davranışlarının sonuçları ya da şans, kader, talih ve diğer güçlü insanlar gibi kendisinin dışındaki güçlerin işi olduğuna inanması eğilimidir (Rotter, 1966). İçte ve dışta olmak üzere genellenmiş pekiştireç beklentisi olarak tanımlanabilen kontrol odağı, son yıllarda sıklıkla araştırmalara konu olmaktadır.

Ergenlerin öfke duygularıyla, sahip oldukları ailenin psikolojik yapısı birbirleriyle sıkı ilişki içindedir. Ergenlerin denetim odakları ile öfke kontrolü de yakından ilgilidir. Dolayısıyla aile yapısı ve fonksiyonundaki bozulmalar, anne-babaların gösterdikleri farklı tutumlar, ergenin öfke duygusunun yanında denetim odağını da şekillendirmekte, etkilemektedir.

Yeni bir durumda, başımıza gelecekler hakkında beklenti sahibi olabileceğimiz herhangi bir bilginiz yoktur. Rotter'a göre bu gibi durumlarda olayları etkileme yeteneğimize dönük inançlarımıza başvururuz. Rotter'a göre (1966) denetim odağı kavramı; kişinin davranışlarıyla, bunların sonuçlarının arasındaki ilişkiyi nasıl algıladığıyla ilgilidir. Eğer davranışlarının sonucunu kendi çaba ve yeteneğine bağlıyorsa bireyin iç denetime sahip olduğu; şansa, kadere, talihe ya da güçlü olan diğer bireylere bağlıyorsa dış denetimli olduğu kabul edilmektedir.

Alanyazın incelendiğinde; ergenlik döneminde öfke ifade biçimlerinin ve denetim odaklarının incelendiği araştırmaların bulunduğu fakat bu iki değişkenin bir arada olduğu ergenlik döneminde yapılmış bir araştırmanın bulunmadığı görülmüştür. Bu yüzden çalışmanın bir boşluğu doldurması ve bu konuyla ilgili alan yazınına katkı sağlaması düşünülmüştür.

Yukarıda da değinildiği gibi, boşanma hızı son zamanlarda dünyada olduğu gibi ülkemizde de artış göstermektedir. Ailenin toplumun çekirdeği olduğu düşünöldüğünde boşanmanın sadece ebeveynleri ve çocukları değil, toplumun tamamını ilgilendirdiğini söyleyebiliriz. Boşanmanın ergenlerin öfke kontrolü ve denetim odağı üzerindeki etkilerinin araştırıldığı bu çalışmanın verilerinin öğrencilere, ailelere, öğretmenlere ve bu alanda çalışan okul psikolojik danışmanlarına yardımcı olabileceği düşünölerek problemler aşağıda belirtildiği şekilde ifade edilmiştir.

Problemler:

1. Boşanmış ve boşanmamış ailedeki ergenlerin öfke ifade tarzlarında fark var mıdır?
2. Boşanmış ve boşanmamış ailedeki ergenlerin denetim odakları arasında fark var mıdır?
3. Boşanmış ailedeki ergenlerin öfke ifade tarzları ve denetim odakları;
 - a. Boşanmanın üstünden geçen süreye göre,
 - b. Kiminle yaşadığına göre,
 - c. Annelerini görme sıklığına göre,
 - d. Babaları görme sıklığına göre farklılık göstermekte midir?
4. Ergenlerin öfke ifade tarzlarıyla denetim odakları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
5. Ergenlerin öfke ifade tarzları ve denetim odakları;
 - a. Cinsiyetlerine göre,
 - b. Yaşlarına göre,
 - c. Annelerinin eğitim düzeyine göre,
 - d. Babalarının eğitim düzeyine göre,
 - e. Sahip oldukları kardeş sayısına göre,
 - f. Ailelerinin ekonomik seviyelerine göre, anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

1.3. Sınırlılıklar

Araştırmanın sınırlılıkları şunlardır:

1. Araştırmanın verileri, İstanbul Bağcılar ilçesinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığına (MEB) bağlı 8 ortaokulun 5. 6. 7. ve 8. Sınıflarına devam etmekte olan toplam 560 (n=560) öğrenci ile sınırlıdır.

2. Bu araştırmadan elde edilen bulgular 2014–2015 eğitim-öğretim yılı ile sınırlıdır.

3. Araştırmadan elde edilen bulgular, deneklerin ölçeklere verdikleri yanıtlar ile sınırlıdır. Bu ölçeklerin haricinde gözlem, görüşme gibi herhangi bir veri toplama aracı kullanılmamıştır.

4. Araştırmada incelenen öfke kontrol düzeyi, “Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği”nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

6. Bu araştırmada öğrencilerin denetim odağı düzeyleri S. Nowicki ve B.A. Strickland (1973) tarafından geliştirilen Nowicki-Strickland Denetim Odağı Ölçeğinin ölçebildiği özelliklerle sınırlıdır.

7. Bu araştırmadan elde edilen tüm bulgular, öğrencilerin ölçeklere verdikleri yanıtlarla sınırlıdır.

8. Araştırma sonuçları, çalışmada kullanılan istatistiksel teknikler ile sınırlıdır.

1.4. Sayıtlar

Bu araştırmada çocukların Kişisel Bilgi Formu, Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarz Ölçeği (SÖÖTÖ) ile Denetim Odağı Ölçeklerine (DOÖ) içtenlikle cevap verdikleri varsayılmıştır.

1.5. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın temel amacı; boşanmış ve boşanmamış aileden gelen ergenlerin öfke ifade tarzları ile denetim odakları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Diğer bir amacı da, ergenlerin öfke ifade tarzlarının ve denetim odaklarının bazı değişkenlere göre

farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek ve konuyla ilgili alan yazına katkıda bulunmaktır. Bireysel özellikler ve ailelerine ilişkin değişkenler olarak öğrencilerin cinsiyetleri, yaşları, anne babalarının medeni durumu, boşanma süreleri, öğrencinin hâlihazırda kiminle yaşadığı, anne ve babalarını ne sıklıkla gördükleri değerlendirmeye alınmıştır.

Yapılan alan yazını taramasında ergenlik döneminde öfke ifade biçimleri ya da ergenlik döneminde denetim odaklarının incelendiği araştırmalar görülmüş; fakat öfke ifadeleri ile denetim odakları arasındaki ilişkinin; sahip olunan ebeveynlerin medeni durumları, algılanan anne-baba tutumları ve cinsiyet değişkenleri bağlamında incelendiği araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırmanın alan yazınına katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Böylece özellikle ergenlik döneminde yaygın olarak görülen olumsuz duyguların başında gelen öfke sorununun nedenleri ve sorunun çözümüne ilişkin verilerin elde edilmesi amaçlanmıştır.

Ergen için duygularının anlaşılması ve çözümlenmesi bir ihtiyaçtır. Ebeveynler açısından ise ergeni anlayabilmek ve ne hissettiğini çözümlayebilmek, özellikle onunla sağlıklı iletişim kurmak açısından önemli bir konudur. Kişiliğin önemli bir boyutu olan denetim odağının yönü, kişideki öfke ve saldırganlık eğilimini etkileyen önemli bir faktördür. Ergeni tam olarak anlayabilmek için, onun kendi öfkesinin nedenini dışsal mı yoksa içsel faktörlere mi bağladığını bilmek gerekir. Çünkü ergen kendini engelleyen ve zorlayan olaylar karşısında duyduğu öfkenin kendi kontrolü dışındaki nedenlerle çıktığını düşünüyorsa yani dış denetim odaklı ise, bu durum hem olayların onu etkileme biçimini hem de olaylara vereceği tepkiyi değiştirebilir. Ergenin duygularını daha çok dış faktörlerle ilişkilendirmesi, davranışlarının doğurduğu sonuçlara müdahale edilmesini güçleştirir.

Ergenin öfkesinin nedenini doğru anlayabilirsek onunla daha iyi iletişim kurabilir, öfkesini sağlıklı bir şekilde ifade etmesini sağlayabiliriz. Boşanmış ve boşanmamış ailedeki ergenlerde denetim odağı ve öfke ifade tarzları ilişkisinin çeşitli değişkenler açısından incelendiği bu araştırmanın, ergenlerin denetim odaklarıyla öfke ifade tarzları arasındaki ilişkileri aydınlatacağı ve böylece ergenlerin öfke ve saldırganlık gibi sorunlarının çözümüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.6. Tanımlar

Araştırmada adı geçen terimler aşağıdaki anlamlarıyla kullanılmıştır:

Aile (Family): Kan bağı ile yapılanmış ve temel işlevi yeni doğan çocukları beslemek ve toplumsallaştırmak olan küçük bir sosyal grup (Fitzpatrick ve Badzinski'den aktaran Saçan, 2015, s. 158).

Tam (Bütünlüğünü koruyan) Aile: Anne-baba ve çocuklardan oluşan, üyeleri arasında sevgi, saygı, dayanışma ve birbirlerine ait olma duygusu bulunan bir topluluktur (Kuyucu, 1999).

Boşanma (Divorce): Boşanma, bir arada yaşama isteğini kaybeden bireylerin verdikleri karar sonucu ayrılmaları ve en temelde ailenin parçalanması demektir (Walzcak ve Burns 2004).

Öfke (Anger): Spielberger (1996), öfkeyi, basit bir sinirlilik ve kızgınlık halinden yoğun hiddet durumuna kadar değişebilen bir tepki olarak tanımlamıştır (Spielberger'den aktaran Mahon vd, 2003, ss. 267-273).

Öfke İfade Tarzı: Kişinin öfkesini nasıl yaşadığını ifade etmektedir. Kişi öfkelendiğinde öfkesini içinde mi tutuyor, dışa mı yansıtıyor, yoksa kontrol altında mı tutuyor bunu açıklar (Özer, 1994, s. 28).

Sürekli Öfke: Sürekli öfke, çok sayıda durum ya da ortamı can sıkıcı ya da engelleyici olarak algılama ve buna bağlı olarak daha sık durumluk öfke yaşama eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Spielberger arkadaşlarından aktaran Arslan, 2010, s. 9).

İçe Yönelik Öfke: Öfke içe vurumu, kişinin gizleyerek ya da öfkeyi içinde tutarak var olan öfke etkenlerine karşı kullandığı alternatif bir uyum mekanizmasıdır (Starnes ve Peters'ten aktaran Albayrak ve Kutlu, 2009, s. 58).

Dışa Yönelik Öfke: Öfke dışa vurumu; oluşan öfke duygusunun sözel olarak veya davranışa dökülerek dışarıya aktarılmasıdır ve öfkenin yol açtığı stresle başa çıkmada uyumsuz bir tepkidir (Starnes ve Peters'ten aktaran Albayrak ve Kutlu, 2009, s. 58).

Öfke Kontrolü: Öfke kontrolü; kişinin başkalarıyla ilişkilerinde öfkesini ne ölçüde kontrol ettiği veya ne ölçüde sakinleşme eğiliminde olduğunu belirten durum, bireysel tepkilerle öfkeyi ifade eden kontrol deneyimleridir (Starner ve Peters'ten aktaran Albayrak ve Kutlu, 2009, s. 58).

Ergenlik Dönemi (Adolescens): Ergenlik dönemi, çocukluktan yetişkinliğe geçişte yer alan ve bireylerin başta biyolojik olmak üzere fiziksel, psikolojik, bilişsel ve sosyal açıdan pek çok değişim yaşadıkları bir gelişim basamağıdır (Feldman, 1997, s. 348).

Denetim (Kontrol) Odağı (Locus of Control): Rotter denetim (kontrol) odağını; bir kişinin elde ettiği ödül ve cezaların kendi tarafından mı, yoksa kendisi dışındaki bir takım etkenlerce mi kontrol edildiğine ilişkin genellenmiş bir beklenti olarak tanımlar (Rotter, 1966, s. 1).

İç Kontrol Odağı: Bireyin olumlu ya da olumsuz olayları kişisel kontrolü altında ve kendi davranışının bir fonksiyonu olarak algıladığını gösterir (Strickland, 1989).

Dış Kontrol Odağı: Olayların bireyin olumlu ya da olumsuz kendi davranışına bağlı olmadan meydana geldiğini, bu nedenle kişisel kontrolünün dışında olarak algıladığını ifade eder (Strickland, 1989).

2.KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Kuramsal Açıklamalar

Bu bölümde sırasıyla boşanma, denetim odağı ve öfke kavramlarına değinilmiştir.

2.1.1. Boşanma

“İki ayrı insan” tarafından oluşturulan aile, bunun doğal sonucu olarak, çatışma ve uyumsuzluk potansiyelini de beraberinde taşır. Farklı ortamlarda yetişmiş, değişik kişiliklere sahip iki ayrı insanın, uzun yıllar boyunca hep uyumlu olmalarını beklemek, fazla iyimser bir beklentidir ve hayatın zorluklarına karşı bir liman olarak düşünülen ailenin bazen kendisi bir fırtınalı denize dönüşüp, sorun çözmeye değil sorun üretmeye başlayabilir. Bu durumda eşlerin birlikteliklerini sona erdirme kararı alarak boşanmaları günümüzde giderek artan sayılarda yaşanmaktadır (Türkarlan, 2007, s. 100).

Kuşkusuz ki evlilikte uyum evliliğin yapılanmasında beklenen ve arzu edilen bir durum olmakla birlikte çeşitli sorunlar ve zorluklar bazen bu uyumu bozmakta ve ortaya sorunlar çıkmaktadır. Sorunlar aile yapısını kökünden sarsacak bir nitelik kazandığında boşanma kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkmaktadır (Özdemir ve arkadaşları, 2006, s. 203).

2.1.1.1. Boşanmanın Tanımı

Literatüre baktığımızda boşanmanın çok farklı tanımları olduğu görülmektedir. Boşanma, yasalar çerçevesinde gerçekleştirilmiş olan evliliğin, tarafların karı koca olarak hiçbir bağları kalmaksızın, eğer varsa ortak çocukların hakları saklı kalmak üzere yargıç kararıyla sona erdirilmesi ve tarafların başkalarıyla yeniden evlenmelerine olanak veren hukuki bir işlem olarak nitelendirilmektedir (Arıkan, 1992, s. 72). Uçan, Yazar ve Sayıl’a (2006) göre boşanma toplumsal, kültürel ve bireysel özellikler açısından farklılıklar gösterebilen, her bireyin farklı dinamikleri ile şekillenen kompleks ve çok

boyutlu bir fenomen olup, uzun bir zaman diliminde gerçekleşen psikolojik ve sosyal bir süreçtir. Lamanna ve Riedmann (2009) duygusal, hukuki ve toplumsal boşanma olmak üzere 3 farklı boşanma tanımı yapmışlardır. Duygusal boşanma evli bireyler arasındaki olumlu duyguların ve iletişimin sonlanmasıdır. Yasal boşanma evlilik birliğinin bir mahkeme kararı ile resmi organlar tarafından sonlandırılmasıdır. Toplumsal boşanma evlilik birliği ile birlikte kurulan sosyal ilişki ve bağların sonlandırılıp yeni sosyal ilişki ve bağların kurulmasıdır.

Boşanma, eşler için mutsuz bir evlilikten çıkış veya kurtuluş gibi görünse de, gerçekte büyük umut ve beklentilerle kurulmuş olan evliliğin ve aile sisteminin yıkımı demektir. Ayrılmanın kaçınılmaz ve gerekli olduğu durumlarda dahi boşanmayla, sorunlar eşler açısından tam olarak bitmeyebilmekte, boşanma eşleri psiko-sosyal, ekonomik yönden sarsabilmektedir. Bu nedenlerden dolayı genel olarak boşanma, evlilik öncesi özgürlüğe tam bir dönüş veya kurtuluş, yani yeni bir bekarlık dönemi olarak değerlendirilmemelidir (Yörükoğlu, 2003, s. 421).

Boşanmanın çocuğun sağlıklı aile ilişkilerinden mahrum kalmasına sebep olan ve olumsuz etkileri yaşam boyu sürebilen bir olay olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.1.2. Boşanma Kuramları

Wiseman'ın Kriz ve Yas Süreci: Boşanma, bir akrabanın ölümünden sonra yaşanan psikolojik krize benzetilmiştir. Wiseman (akt: Erdek, 2004, s. 46), bu süreci 5 evreye ayırmıştır: *İnkâr evresi*, evliliğin bozulmasına yol açan sıkıntı verici faktörler tam olarak açığa çıkıncaya dek sürer. Bu evrede evlilik, baskı ve sıkıntılı tarzda devam eder. *Kayıp ve Depresyon* evresinde; stres kaynağı ister iç, ister dış kaynaklı olsun eşlerde “evlilikte bir şeyler çok ciddi şekilde yanlış gidiyor” düşüncesi oluşur. Bu evrede kişi, sıkıntılarının evliliğiyle ilişkili olduğunun farkına vardığında, tipik ilk reaksiyonu: anlamlılık kaybı, üzüntü, depresyon, yalnızlık hissi ve diğer insanlarla iletişimden çekilme oluşur. Boşanmanın daha gerçekçi bir düşünce haline almaya başlaması ve kızgınlık hislerinin daha da artması *Kızgınlık ve Ambivalans* evresindedir. *Yeni Yaşam Tarzı ve Kimliğe Uyum Sağlama* evresinde boşanma bir gerçek olarak algılanır ve her bir birey, bu yeni gerçekle başa çıkmanın en etkin yolunu bulmaya çalışır. Boşanma sürecini yaşayan kişinin ana görevi: evlilik, kişilik, meslek, cinsel ve

toplumsal alanlarda yeni bir kimlik geliştirmektir. Son evre *Kabul ve Yeniden İşlem Görme* evresidir. Bu evrede yeni oluşmuş başa çıkma yöntemleri pekişir. Yeni ilişkilere karşı korku ve endişeler yatışarak, ikinci evlilik için fırsatlar doğar.

Bohannon boşanmanın altı süreçten geçtiğini düşünmektedir: *Duygusal boşanma*, evliliğin çözülme sürecidir. Bu ilk evrede en azından eşlerden birinde; ilişkilerinde duygusal isteklilik ve arzular azalır. Aile birliği işlev görmesine rağmen ilişkinin kalitesi iyi değildir (Bohannon'dan aktaran Atakan, 1987, s. 72). *Hukuki boşanma*, evlilik sürecinin kanun önünde de çözülmesi ve bunun ilan edilmesi sürecidir. *Ekonomik boşanma*, aile aynı zamanda ekonomik bir birimdir, çoğunlukla karı ve kocanın mülkiyetlerinin birleşiminden oluşur. Boşanma durumunda bunların bölünmesi kararı ortaya çıkar. *Anne-baba olarak (ebeveyn) boşanma*, anne babanın birbirinden boşanmasıdır, çocuklardan boşanmaları demek değildir. Bu durum çocukların velayet hakkı bir tarafa verilse bile geçerlidir. *Toplumsal boşanma*, toplumsal yaşantıda çok büyük değişikliklerin tetikleyicisi olabilir. Boşananların çoğu evlilik dönemlerinde oluşturdukları dışarı arkadaş ilişkilerinde büyük hayal kırıklıkları yaşadıklarını ifade etmektedirler. Bu zor dönemlerinde arkadaşlarının yanlarında bulunmadığını ve terk edildiklerini hissederler. *Ruhsal boşanma*, kişiliğinden kendinin ayrışması ve eşin yokluğunun etkisi anlamına gelir. Bu süreç, boşanmış kişinin tekrar otonomi kazanmasına ve tamamen bağımsız bir hal kazanıncaya kadar sürer. Bütün boşananlarda, özellikle zaaflarıyla evlenmiş olanlarda; psişik boşanma çok güç olmasına karşın, kişilik gelişimi için büyük bir fırsattır. Psişik boşanma, boşanma sürecinin en önemli evrelerinden biridir. Bu evrede yeni ayrılmış olan eşlerin her biri, yeterlilik ve bağımsızlıklarını geliştirmeye çalışırlar.

Kaslow'un Dialektik Modeli: Kaslow ve Schwartz, kendilerine Paul Bohannon'ın Boşanmanın Altı Durağı kuramını temel almış ve bunun üzerine dini boşanmayı eklemişlerdir. Bu aşamalardan her birisi sırasıyla geçilir ve aşağıdaki gibidir (Kaslow'dan aktaran Jenks & Everett 2002). Duygusal Boşanma, Yasal Boşanma, Ekonomik Boşanma, Ortak- Ebeveyn Boşanma, Topluluk Boşanması, Dini Boşanma, Ruhsal Boşanma. *Dini Boşanma* aşamasına Hristiyanlık inancında ve dindar kişiler arasında rastlanır. Hristiyanlık inancında boşanmak günah olduğu için boşanmış dindar bireyler duydukları suçluluğun etkisi ile kiliseye gider ve günah çıkarıp af dilerler.

Sosyal Değiş Tokuş Kuramı: Bu kuram Levinger tarafından ortaya atılmıştır. Kurama göre bir evlilik ilişkisi içerisinde çekicilikler, engeller ve alternatifler olmak üzere 3 temel faktör bulunur (Levinger'den aktaran Amato, Hohmann-Marriot, 2007). Çekicilikler bir evlilik ilişkisi içindeki ödüller ile maliyetlerin farkıdır. Ödüller aşk, arkadaşlık, duygusal güven, eşin desteği, cinsel fayda vb. olumlu durumları içerirken maliyetler hayal kırıklığı, gerginlik, çatışmalar, endişe, sözel veya fiziksel saldırganlık vb. olumsuz durumları içerir. Genel olarak bireyler ödülleri yüksek, maliyetleri düşük evlilikler için motive olurlar. Ödüllerin düşük, maliyetlerin yüksek olması boşanma düşüncesine yol açabilir. Engeller, evlilik ilişkisinin devam etmesini sağlayan ve boşanma sürecini zorlaştıran bileşenlerdir. Engeller ahlaki ve dini değerler, toplumsal damgalanma ile ilgili kaygılar, yasal kısıtlamalar, eşe duyulan mali bağımlılık vb. durumları içerir. Birey için engeller ne kadar güçlü ise boşanma o kadar zorlaşır. Üçüncü faktör olan alternatiflerin varlığı boşanmaya neden olabileceken, yokluğu evlilikteki istikrarı güçlendirir. Alternatifler yeni bir aşk, daha fazla bağımsızlık, kendini gerçekleştirme potansiyeli vb. içerir. Eğer birey alternatiflerinin çekiciliklerinin evlilik ilişkisinin çekiciliklerinden fazla olduğunu düşünüyorsa bu bireyde boşanmaya neden olabilir (Andersen, 2001; Amato, Hohmann-Marriot, 2007).

2.1.1.3. Boşanma Nedenleri

Ülkemiz, boşanma oranı bakımından diğer ülkelere göre oldukça geride olmasına rağmen son yıllarda ülkemizde de bu oran gittikçe artmaktadır. Sosyo-ekonomik ve kültürel düzey, evlilik rolleri, kadının çalışma yaşamına katılması, eşler arası iletişim, evlilikten beklentiler gibi boyutlarda ortaya çıkan değişikliklerin boşanmaların artmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir (Arıkan, 1996, s. 11).

Boşanma, insanların kolaylıkla verebildiği kararlar içerisinde değildir. Birey, boşanması durumunda kazanacağı yararların, evli kalması durumunda kazanacağı yararlardan fazla olduğuna inandığı durumlarda boşanma kararını verebilmektedir. Evlilikte sağlan kazançların daha az olması, evliliğe ilişkin beklentilerin gerçekleşmemesi, eşleri anlaşmazlığa götürebilmekte, bu anlaşmazlıklara çözüm bulunamadığında ve eşler arasındaki geçimsizlik giderilemediğinde de boşanma kararı alınabilmektedir.

Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından 2006 yılında yapılan çalışmaya göre; “Aldatma” boşanan erkeklerin %29’u, kadınlarına %21’i tarafından en önemli boşanma sebebi olarak görülmektedir. Boşanmış kadınların %11’i, erkeklerinse %5’i eşi aldatılma yüzünden boşandıklarını belirtmişlerdir.

- Kadınların %17’si kocalarından dayak yediklerini ve kötü muamele gördüklerini ve bu yüzden ayrıldıklarını ifade etmiştir. Erkeklerin boşanma nedenleri arasında dayak ve kötü muamele dile getirilmemiştir.
- Kadınların %11’i kumar ve içkiyi boşanma sebebi olarak belirtirken erkeklerden %3’ü bu sebebi boşanma nedeni olarak belirtmiştir.
- Eşinin ailesine saygısızlık yaptığını öne sürerek boşanan erkeklerin oranı %16 iken kadınlarda bu oran %5’tir.
- Sorumsuzluk ve ilgisiz davranmak ise erkeklerde %17, kadınlarda %19 oranına sahiptir.
- Düşük oranda görülen diğer boşanma sebepleri ise; yüz kızartıcı suç işleme, çocuk sahibi olamamak, çocuklarına kötü muamelede bulunmak, ailenin geçimini sağlayamamak, ailelerin eşlerin işlerine ve ilişkilerine müdahil olması ve terk edilmedir (T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2010).

Türk Medeni Kanununa göre boşanma sebepleri özel ve genel olarak ikiye ayrılır. Özel boşanma sebepleri; zina yapmak, yaşama kastetmek ve kötü muamelede bulunmak, onur kıran davranışlarda bulunmak, küçük düşürücü suç işlemek ve onursuz bir yaşam sürme, terk etmek ve akıl hastalığına sahip olmak gibi sebepler görülmektedir. Genel nedenler; evlilik birliğinin sarsılmış olması, eşlerin kendi aralarında boşanmak için anlaşmış olması ve ortak bir hayatın kurulamamış olması gibi sebepler sıralanmıştır (Dural, Öğüz, Gümüş, 2005)

Aile ve özellikle de çocuklar üzerinde önemli etkileri olan boşanmanın spesifik nedenlerine bakıldığında; şiddetli geçimsizlik, aldatma, uyumsuzluk, eşlerin birbirlerinin hayatlarına müdahale etmeleri gibi nedenleri görmekteyiz. Bunun yanında ekonomik sorunlar, erkeğin işsiz ya da toplum tarafından kabul edilemez bir işe sahip olması, din ve mezhep farklılıkları, farklı sosyo-kültürel çevreden gelmek, iletişim

çatışmaları, alkol ve kumar bağımlılığı, eşlerin kendi anne-babalarının evliliklere müdahalesi gibi nedenler sayılabilir (Keskin, 2007; Öztürk, 2005).

2.1.1.4. Boşanmanın Ebeveynler Üzerindeki Etkileri

Evliliğin sona ermesinin ayrılan çiftler üzerinde psikolojik, ekonomik ve toplumsal açıdan birçok etkileri olduğunu görmekteyiz. Bireyler boşanma sonrasında toplumsal baskı ile karşılaşabilmekte, toplumda bir yer edinebilmek uğruna büyük zorluklar yaşayabilmekte, bu da bireylerin psikolojik sağlığını tehdit edebilmektedir. Bunun tam tersine sorunlu evliliklerden sonra bireylerin psikolojik açıdan daha iyi olduğu durumlara da rastlanmaktadır.

Boşanmanın etkilerini boşanmanın öncesinde ve boşanmanın sonrasındaki aşamalar olarak iki bölümde görmekteyiz. Boşanmanın öncesindeki aşamalar;

Düş Kırıklığı Aşaması: Karı-kocanın birbirleriyle ilgili önceden fark etmedikleri olumsuz özelliklerin algılanıp bu özelliklere yoğunlaşma sürecidir.

Aşınma Aşaması: Karı-koca arasında sevgi ve paylaşmanın azalarak, olumsuz algılamaların olduğu ve geçimsizliğin görüldüğü evredir.

Kopukluk Evresi: Birbirine yeterli olamama, eşlerin kendilerini ilişkiden çektiği süreçtir.

Boşanmadan sonraki aşamalar;

Yas Aşaması: Boşanmış olan eş, bu aşamada gerçekleri reddedip, kendini insanlardan soyutlayabilir, öfke hissedebilir, kaybettiklerini yeniden kazanma uğruna pazarlık yapabilir, depresyona girebilir ve evrenin sonunda da gerçeği kabul edebilir ve uyum sağlayabilir.

İkinci Ergenlik Aşaması: Boşanmış olan eşler boşanma sonrasında kendilerini yalnız, başarısız, gelecekle ilgili umutsuz hisseder. Kötümser bir ruh haline sahip olabilir. Benlik saygısının azaldığı için kimlik bunalımı gelişebilir ve hayatındaki ani değişimlere göre kendini yeniden tanımlar (Özgüven, 2000, s. 344).

Farklı düzeyde sorunlu olarak tanımlanan evliliklerin boşanma ile sonuçlanmasının ardından, boşanan kişiler ile yürütülen çalışmalar sonucunda; düşük düzeyde sorunlu evliliklerin boşanma ile bitirilmesi ardından kişilerin mutluluklarının azaldığı görülmüştür. Aynı zamanda fazla sorunlu evliliklerin boşanma ile bitirilmesi ardından kişilerin mutluluk düzeyinde bir artış olduğunu ortaya çıkmıştır (Williams, Bryant'dan aktaran Uzun, 2013, s. 15).

Hetherington (1979), boşanmanın etkileri üzerine yaptığı araştırmasında, boşanmanın özellikle çocukları olan aileler üzerinde daha fazla olumsuz psikolojik etkileri olduğu sonucunu elde etmiştir. Bu sonucun elde edilmesi beklenen bir durumdur. Çünkü boşanmadan sonra çocuk yoksa bireyleri birbirine bağlayan hiçbir bağ kalmamakta ve kişiler enerjilerini, zamanlarını sadece kendileri için harçayabilmektedir. Oysa çocuk varsa boşanma sadece çiftler arasında yasal olarak gerçekleşmekte, anne-babalık rolü ise devam etmektedir. Boşanmadan sonra çocuğun kimin yanında kalacağı, sorumluluğun nasıl paylaşılacağı, çocuğun bundan nasıl etkileneceği gibi faktörler de devreye girmekte, bu durum da boşanma ve sonrasındaki süreci olumsuz olarak etkileyebilmektedir (Hetherington'dan aktaran Cüceloğlu, 2000, s. 384).

Boşanmanın ardından bireylerin hayatlarına bir yön vermeleri konusunda kadınların erkeklerden fazla zorlandığı düşünülmektedir. Günümüzde kadınlar ekonomik özgürlüklerine sahip olsalar bile boşanmadan sonra ekonomik açıdan zayıfladıkları, yaşam kalitelerinin düştüğü görülmektedir.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün yaptığı araştırmaya göre boşanma sonrası oluşan tek ebeveynli ailede; çocuğun bakımı, ev işleri, tek ebeveynlik rolü ve sorumluluğu gibi ana konularda, çocuğuyla yaşayan anne ya da babanın yükü oldukça artar. Tek ebeveyn olan anne-babanın sorunlarının ve sorumluluklarının ikiye katlandığı söylenebilir. Tek ebeveyn olarak yaşayan anneler; bir problemle karşılaştıkları zaman yalnız kalmakta, bazen sorunlarını paylaşacakları birilerini bile bulamamaktadırlar. Bu yüzden zaman zaman kendilerini yalnız hissedebilir ve boşluğa düşebilirler. Bunun gibi olumsuz duyguların yanında çocuklarıyla yaşayan kadınlar, evliliklerini sürdüremedikleri için kendilerini başarısız ve mutsuz hissettiklerini belirtmişlerdir. Tek ebeveynli olmayı çocuklara nasıl açıklayacağıyla ve çocuğun bu durumu nasıl karşılayacağıyla alakalı endişeleri

olduğunu da ifade etmişlerdir. Bazı anneler boşanma sonrasında evliliklerindeki negatif olayların bitmesiyle kendilerini rahat ve huzurlu hissettiklerini belirtmişlerdir.

Anneler eşlerinin yokluğunda ayakta kalabildiklerini, çocukları ile kendilerine yeniden bir yaşam kurabildiklerini, kendilerini daha güçlü ve özgüvenli hissettiklerini ya da evliliklerinde yaşadıkları duygusal ve fiziksel şiddet gibi sorunların ortadan kalkması ile daha huzurlu ve mutlu bir hayat sürdüklerini dile getirmişlerdir (Korkmazlar ve Beşpınar, 2011, s. 3).

Babalar tek ebeveyn oldukları ilk dönemlerde kendilerini duygusal açıdan zayıf ve yetersiz hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu dönemde babaların en önemli kaygısı çocuğu yalnız başına büyütmeyle ilgili kendilerini yetersiz hissetmeleridir. Babaların ayrılığın başlangıcında ortak duyguları yoğun bir acı ve üzüntüdür. Ayrılmış ya da boşanmış babalar kendilerini kırgın, kızgın ve öfkeli hissettiklerini söylemişlerdir. Bununla birlikte boşanmış ya da ayrılmış babaların bir kısmı da evliliğin getirdiği sorumluluklardan kurtuldukları için ve daha fazla sosyalleştiklerinden dolayı kendilerini daha özgür hissettiklerinden de söz etmişlerdir (Korkmazlar ve Beşpınar, 2011, s. 4).

2.1.1.5. Boşanmanın Çocuklar Üzerinde Görülen Etkileri

Boşanma durumlarında çocuklar masumdur ve çoğu zaman da sessiz kurbanlardır (Ackerman, 1997, s. 5). Boşanmadan çocuğun etkilenmemesi ihtimali olmasına karşılık konu ile ilgili yapılan araştırmalar boşanmanın çocuğun ruhsal gelişimini olumsuz olarak etkilediğini göstermektedir (Karakuş, 2003)

Boşanmanın çocuklara etkisi, aile tipine, çocuğun özelliklerine ve diğer aile üyeleri ile çevrenin çocuğa davranışına göre farklılık gösterir. Yani bazı çocuklar bu olaydan çok zarar gördükleri halde, bir kısmı ise hafif etkilerle atlatmaktadırlar (Bulut, 1983, s. 234). Boşanmış ailede çocuğun daha az örselenmesi, büyük ölçüde anne ve babanın karşılıklı tutum ve davranışlarına bağlıdır (Yavuzer, 2001, s. 80).

Boşanma sürecindeki eşler, zorlu bir dönemden geçtikleri için çocuklarına gereken ilgiyi göstermede yetersiz kalabilmektedirler. Eşler bu süreçte enerjilerinin çoğunu kendi aralarındaki çatışmaları ve sorunları çözmek için harcamaktadırlar.

Boşanma sürecinde çocuklarda öfkenin, endişenin üzüntü ve suçluluğun ortaya çıkması olağandır. Ergenler, ebeveynlerinin boşanmaları karşısında duydukları öfkeyi kendi yaşına ve kişilik özelliklerine bağlı olarak dışa vurur. Ebeveynleri boşanan ergenlerin birçoğu, bilhassa erkekler, öfke gibi olumsuz duygularını sürekli kavga ederek, ebeveynlerine, öğretmenlerine ve diğer yetişkinlere öfkelerini yansıtırlar. Yaşları büyük olan ergenler yaşananları daha iyi yorumlayabildikleri için, öfkelerini boşanma konusunda suçladıkları ebeveynlerine yönlendirirler. İstatistikler, boşanmış eşlerin çocuklarının kurdukları evliliklerin de boşanma ile sonuçlanma olasılığının yüksek olduğunu göstermektedir (Keskin, 2007, s. 14).

Boşanmayla birlikte ailenin dağılması ergeni, ana-babanın ölmesinden bile çok etkileyip ve sarsar. Çünkü ergenin ana-babasının boşanmasına uyum sağlayabilmesi, onların herhangi birinin ölümüne uyum sağlamasından çok daha fazla zaman alır (Özgüven, 2000). Boşanma sonrası okul çağı çocuklarında, ön planda görülen sorunlar akademik başarısızlık ve uyum sağlayamamaktır. Ergenlerin ilgisi dağılabilir ve dikkatini toplamada sorun yaşayabilir. Uykuda ve yemek yemede de sorunlar ortaya çıkabilir (Erdem, 2003, s. 1).

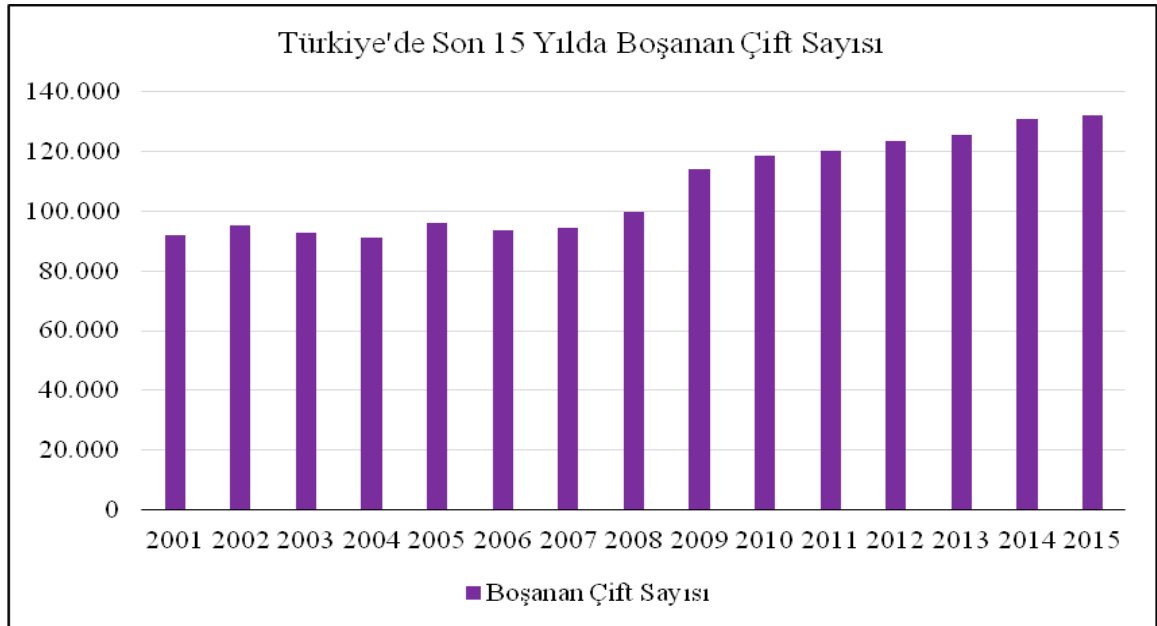
Boşanmanın çocuklar üzerine etkileri hakkında yaptığı çalışmalarla öne çıkan Amato ve Keith (1991), 13.000 boşanmış aileye sahip çocuğu kapsayan 92 çalışmanın meta analizini yapmıştır. Analiz sonucunda, boşanmış ailedeki ergenlerin, boşanmamış ailedeki çocuklara göre daha fazla davranış ve uyum problemleri yaşadıkları, akranları ve ebeveynleri ile çatışma halinde oldukları, akademik başarılarının daha düşük olduğu ortaya konmuştur.

Reifman, Villa ve Amons (2001), boşanmanın çocuklar üzerine etkileri üzerine 1990 ve 1999 yılları arasında yayımlanan 36 makalenin meta analizini yaparak Amato ve Keith (1991)'in meta analizi ile karşılaştırmışlardır. Analiz sonucunda, Amato ve Keith (1991)'in, her geçen 10 senede boşanmanın çocuklar üzerine olumsuz etkisinin azalarak da olsa devam ettiğini ortaya koymuşlardır.

2.1.1.6. Türkiye’de Boşanma

Bütün toplumlarda olduğu gibi günümüz Türk toplumu da var olan düzenini devam ettirmek eğilimindedir. Toplumsal değerler, ailenin devamını sağlayacak, onu toplumsal bir kurum olarak koruyacak önlemler alır. Toplum, kişilerin ailede dengeli, uyumlu ve mutlu ilişkiler kurmasını ister fakat kişisel beklentilerden çok toplumsal beklentilere öncelik ve ağırlık verir. Ailenin çözülmesini güçleştirici kurallar koyar ve ailenin varlığını korumaya çalışır (Tor, 1993, s. 83)

Türkiye’de de evliliklerin sağlıklı bir şekilde devamını sağlamaya yönelik hukuki önlemlerin yanında, mutsuz çiftlerin evliliklerinin hakim kararıyla sona erdirebilmesi imkanı vardır. Günümüz toplumunda boşanma olağan kabul edilmektedir. Artık boşanan kişilere eskisi kadar olumsuz yaklaşılmamakta, “dul” olarak etiketlenmemektedirler. Bu durum boşanmanın son yıllarda artmasının bir sebebi olarak da düşünülebilir. Toplumumuzda yaygın dini inanış olan Müslümanlığın kutsal kitabı olan Kur’an-ı Kerim’de boşanmanın yasaklanmadığı fakat son çare olarak uygulanması gerektiği anlaşılmaktadır. İstatistiklere göre de son zamanlarda boşanmaların arttığı gözlenmektedir. TÜİK verilerine bakıldığında; ülkemizde 2004 yılında 91.022 olarak gerçekleşen boşanma sayısı 10 yıl içinde %38 artarak 2013 yılında 125.305’e yükselmiştir.

Şekil 2.1. Türkiye’de Son 15 Yılda Boşanan Çift Sayısı

TUİK verilerinde son 3 yılın evlenme ve boşanma rakamları şöyle gerçekleşmiştir:

- 2013 yılında evlenen çiftler sayı olarak 2012'ye göre %0,6 azalmış ve 600.138 olmuştur. Kaba evlenme hızının %7,89 olduğunu görmekteyiz. Boşanmış çiftler sayı olarak önceki yıla göre %1,6 artarak 125 305'e yükselmiştir. Kaba boşanma hızının ise %1,65 olduğu görülmektedir.
- 2014 yılında evlenen çiftlerin sayısı 599 bin 704 olurken, kaba evlenme hızının binde 7,8 olduğunu görmekteyiz. Önceki yıla göre boşanmış çift sayısının %4,5 arttığı ve 130 bin 913'e yükseldiğini görmekteyiz. Kaba boşanma hızı ise binde 1,7 'dir.
- 2015 yılında ise evlenen çiftler 2014'e göre %0,5 artmış ve 602 bin 982 olmuştur. Kaba evlenme hızının binde 7,71 olduğunu görüyoruz. Boşanmış çiftler ise 2014'e göre %0,7 artarak 131 bin 830 olmuştur. Kaba boşanma hızının binde 1,69 olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Rakamlardan da anlaşılacağı üzere; son 3 yılda evlenme sayısı çok fazla değişmezken boşanma sayısında az da olsa artış olmuştur.

2.1.1.7. Boşanma ve Denetim Odağı İlişkisi

Denetim odağı kişinin davranışlarının sonuçlarını ne ile veya kim ile ilişkilendirdiğiyle ilgili bir kavramdır. Rotter (1966) denetim odağını bireyin kendisini iyi ya da kötü olarak etkileyen olayları; kendi yeteneklerine, özelliklerine ya da kadere, güçlü olan başka insanlar gibi değişkenlere bağlama eğilimi olarak tanımlamaktadır. Eğer kişi davranışlarının sonuçlarını şans, kader gibi dış etkenlere bağlıyorsa dış denetimli, kendi davranışının sonucunu kendi eseri olarak görüyorsa iç denetimlidir.

Evlilikte sorun çözme yeteneğine sahip olup olmama evliliğin uyumlu ve sağlıklı bir şekilde devamı için önemli bir etkidir. Bulgular evli bireylerin öznel iyi olma düzeylerinin en güçlü yordayıcısının problem çözme becerisi değişkeni olduğunu göstermektedir (Canbulat ve Çankaya, 2014, s. 569).

Christian ve arkadaşları (1994), uyumsuz eşlerdeki depresyonun, hem erkek hem de kadın eşteki, daha zayıf problem çözme yeteneği ile ilişkili olduğunu bulmuştur. Buna göre evlilikle ilgili zayıf problem çözme yeteneği, evlilikte stres yaratmanın önemli bir kaynağı olarak görülmektedir (Canbulat ve Çankaya, 2014, s. 570).

Hünler ve Gençöz (2003), evliliklerin yürümesi için evlilikteki sorunların doğru sorun çözme yöntemleriyle çözülmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Aynı zamanda, sahip olunan sorun çözme becerileri, sorunun ortaya çıkardığı sıkıntı, stres, depresyon ve öfke duygusunu da azaltacak ve böylece evlilik ilişkisi daha kaliteli olacaktır. Yapılan araştırmalar iç denetim odağına sahip bireylerin sorun çözme yeteneklerinin daha sağlıklı olduğunu göstermiştir.

Phares (1976) yaptığı çalışmanın sonunda; iç denetim odağına sahip olan bireylerin dış denetim odağına sahip bireylere nazaran daha fazla şahsi sorumluluk hissettiklerini ve sorunların çözümünde daha çok çaba gösterdiklerini belirtmiştir.

Scanzoni ve Arnett (1987) evlilikte problem çözme yöntemleri ile denetim odağı arasındaki ilişkileri inceledikleri araştırmalarında, dış denetim odağına sahip bireylerin evlilik bağlarının zayıf olduğu ve evlilik ilişkisinde yaşanan problemleri çözmede daha çok olumsuz problem çözme yöntemlerini kullandıkları sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca iç denetim odaklı kişilerin dış denetim odaklı kişilere göre daha çok olumlu problem çözme yöntemlerini kullandıklarını ortaya koymuşlardır.

Camp ve Ganong (1997), uzun süreli evliliklerde evlilik doyumu ve kontrol odağı arasındaki ilişkiyi araştıran bir araştırma yürütmüşlerdir. Bu araştırma sonucunda iç kontrol odağına sahip bireylerin, evlilik ilişkilerinde daha doyumlu oldukları bulunmuştur. Buradan hareketle iç denetim odaklı kişilerin evlilik uyumlarının daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Evlilik uyumu yüksek olan çiftlerin boşanma ihtimalleri diğerlerine göre düşük olacaktır (Camp ve Ganong'dan aktaran Canbulat ve Çankaya, 2014).

Evlilik bireyler için önemli bir doyum alanıdır. İç denetimli kişiler dıştan denetimlilere göre evliliklerinde daha çok doyum almaktadırlar. Dıştan kontrollü bireylerin içten kontrollü bireylere kıyasla evlilik doyumunun düşük olduğu söylenebilir. Bu da boşanma ihtimalinin yüksek olduğu anlamına gelir.

Stresli bir aile ortamının hem ebeveynlerin hem de çocukların psikolojik ve fiziksel sağlıkları açısından riskli olduğu bilinmektedir. Böyle durumlarda eşler için boşanma kaçınılmaz bir seçenek olarak ortaya çıkmaktadır. Boşanmaların giderek arttığı

günümüzde eşlerin kişilik yapılarının bir boyutu olan denetim odaklarının yönünün eşler arasındaki ilişkiyi ve evliliği ne derece etkilediğinin anlaşılması çok büyük önem kazanmaktadır.

2.1.2. Denetim Odağı

Denetim Odağı; insanların yaşantılarının sorumluluğunu kime ve neye yüklediğini açıklayan kavramdır. Sosyal psikolojide hayatta meydana gelen olayların kişinin davranışlarına bağlı olup olmadığının çerçevesini kavramsal olarak çizen en popüler yapılardan biridir. Bireyin kabiliyetine olan inancını vurgulayan denetim odağı kavramı ilk kez Rotter (1966) tarafından ortaya atılmıştır. Denetim (Kontrol) odağı, bireyin belirli davranışlarını belirli bir pekiştiricilerin izleyeceğine yönelik olarak ortaya çıkan beklentinin güçlenmesinin sonucu oluşur (Rotter, 1966; 1975; Dağ, 2002, ss. 77-90; Atak, 2011, s. 499).

Rotter (1966), denetim odağını bireylerin geçmişlerindeki pekiştirici yaşantılarına dayalı olarak davranışlarının sonuçlarını kendi kontrollerine veya kendi dışlarındaki odakların (örn; şans, kader, Tanrı vb.) kontrollerine bağlamaları sonucu oluşan bir özellik olarak tanımlamıştır (Rotter'den aktaran Dağ, 1992, s. 1).

Birey, sosyal gelişim süreci içinde çocukluktan başlayarak hangi davranışların hangi sonuçları doğuracağı ve hangi sonuçların kendi davranışlarından kaynaklandığını, hangi sonuçların da kendisi dışından kaynaklandığı konusunda oldukça tutarlı beklentiler geliştirir (Alisinanoğlu ve Ulutaş, 2000, s. 23). Rotter, bu beklentileri, içsel ya da dışsal kontrol kaynağına inanç olarak nitelendirerek, yaşamdaki olumlu ya da olumsuz sonuçları (ödül ve cezaları) belirleyen güçlerin yoğunlaştığı yere “denetim odağı” adını vermiştir (Dönmez, 1986, s. 32; Yeşilyaprak, 1990a, s. 209; Özen, 1995, s. 164; Tümkeya, 2001, ss. 29-30). Böylece insanlar davranışlarının sonuçlarına ilişkin beklentilerini iki eğilimden birine bağlı olarak genelleştirirler. Bunlardan biri; ödül ve cezaların büyük ölçüde bireyin kendi eseri olduğu, bu sonuçların ortaya çıkışından daha çok kendi davranışlarının etkili olduğu doğrultusundaki genel beklenti (ya da inanç) olarak ifade edilmektedir ki bu beklentiye “içsel denetim” denmektedir. Bu inancı taşıyanlar ise “içsel denetimli” olarak nitelenmektedir (Findley, Cooper, 1983, s. 419; Mcintyre, 1984, s. 235). Diğeri de ödül ve cezaların kişinin kendi dışındaki başka

güçlerce uygulandığı, yönetildiği ya da denetlendiği, böylece ödüle ulaşma ve cezadan kaçınma konusunda kişisel çabaların etkili olamayacağı doğrultusundaki genel beklentidir. Bu da “dışsal denetim” olarak tanımlanmakta ve bu inancı taşıyanlar da “dışsal denetimli” olarak nitelenmektedir (Findley, Cooper, 1983, s. 419; Mcintyre, 1984, s. 235; Bozkurt, Harmanlı, 2002, s. 29).

Denetim odağı kavramı Rotter'ın (1954) geliştirdiği Toplumsal Öğrenme Kuramından kaynaklanmıştır. Toplumsal öğrenme kuramına göre davranış;

(1) sonuçlarının ne olacağına ilişkin beklentiler,

(2) gerçekleşen sonuçları ve

(3) davranış sırasındaki psikolojik koşulların bir işlevidir. Denetim odağı bu değişkenlerden, kişinin davranışının ne olacağına ilişkin olarak geliştirdiği beklentilerle ilgilidir (Dönmez, 1983, s. 37-38; Başal, 1997, s. 4).

Alanyazın incelendiğinde denetim odağı üzerinde en çok çalışan kuramın Sosyal Öğrenme Kuramının olduğu görülmektedir. Sosyal Öğrenme Kuramı insanların sosyal davranışlarını anlayabilmek isteyen bir kuramdır. Bu kuram için önemli olan doğru ve yanlışın araştırılması değil, faydalı olanın belirlenebilmesidir. Rotter Sosyal Öğrenme Kuramını geliştirirken Rogers'in Danışandan Hız Alan Yaklaşımı ve Adler'in görüşlerinden yararlanmıştır ve bu kuramlara benzer yanları bulunmaktadır. Rogers'in kuramı ile Sosyal Öğrenme Kuramı, bireyin kendini gerçekleştirmesine, içsel dünyaya ve duygulara, varoluşa, denge ve uyum gibi kavramlara verilen önem yönünden benzerlik göstermektedir. Adler'in görüşleriyle benzer olan yanı ise diğerleriyle ilişki kurma, başkalarına güvenme ve yararlı bir rol üstlenme gibi düşüncelerdir (Singer'den aktaran Giderer, 1990).

Rotter'in kişilik tanımına göre; kişilik bağımsız bir bütünlüğe sahiptir. Yaşanan bazı tecrübeler şu anda öğrenilmiş bazı düşünceleri değiştirebilmektedir. Bireyin geçmiş düşünceleri, bireyin amaçlarına, arzu ve isteklerine ulaşmaya çalışırken karşılaştığı olaylarda yardımcı olabilecek veriler niteliğini taşır. Bireyin yaşamındaki öncelikli öneme sahip olayları inceleyerek bireyin davranışları anlaşılabilir.

Rotter'e göre çocuğun davranışlarının sonucunda aldığı ödül ve cezalar ilerideki davranışlarının sonuçları hakkında bazı beklentiler geliştirmesine yol açmaktadır. Böylece herhangi bir durumda belirli bir davranışın ortaya çıkışı, davranışın ortaya çıktığı durum ve peşinden bir “pekiştirecin gelmesi” beklentisine bağlıdır. Bu ise kişiye özgüdür. Kişinin pekiştiriciyi kendi davranışlarına veya kendi dışındaki güçlere bağlı olarak algılaması ise bireyin tepkisini etkileyen en önemli etkenlerden birisidir (Rotter, Chance, Phares, 1972, ss. 473-476).

2.1.2.1. İçten ve Dıştan Denetimlilik

Kişilik boyutu olarak ele alınan denetim odağının bireylere göre farklılaştığı yapılan birçok araştırmayla ortaya çıkmıştır. Bireylerin iki farklı algılama sonucu sergiledikleri davranışlar, denetim odağının iki farklı yönünü ifade etmektedir. Bir uçta elde ettikleri ödülleri (pekiştireçleri) kendi özellik ve davranışlarına ilişkin algılayan içten denetimli bireyler, öteki uçta bunları kader, şans, talih gibi dışsal etkenlere bağlayan, dışsal denetimli bireyler yer almaktadır (Yeşilyaprak, 1988).

Bir bireyin denetim odağı içeride ise performans beklentileri değişir ve davranışlarının sorumluluğunu alma eğiliminde olur. Başka bir birey için denetim odağı dışarıda ise durum farklıdır. Söz konusu birey için olaylar dışsal etkenler tarafından kontrol edilmektedir. Yapılan ve olan arasındaki ilişki zayıf olduğundan birey istediği sonucu alabileceğine dair inancını kaybetmiştir. Heider iç etkenleri; kişisel güç (deneme, çaba, yetenek, niyet), dış etkenleri de; çevresel güç (görev zorluğu, şans) olarak belirtmektedir (Heider'den aktaran Arik, 1996, s. 310).

İç Denetimlilik; ödüllerin sonradan ve kişilerin davranışlarına bağlı olarak geldiği inancını gösterir. Dış Denetimlilik ise, ödüllerin kişinin edimlerinden bağımsız ve dış güçlerin denetlenmesi ile ortaya çıktığı inancını gösterir. İç denetimlilik; genellikle büyük çaba ve başarı gösterilmesinin bir sonucu olduğundan olumlu bir özellik olarak düşünülür. Dış denetimlilik ise, zayıf motivasyon ve başarısızlık nedeniyle olumsuz bir nitelik olarak düşünülür (Durak, 1997, s. 29). Kaplan, Reneau ve Whitecotton (2001), denetim odağıyla karar verme yeteneği arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, dış kontrollü bireylerin, iç kontrollü bireylere göre karar

verirken başkalarının görüşlerine daha bağımlı kaldıklarını ortaya koymuşlardır. İçten denetimli kişiler daha bağımsız hareket ederler. Çevreden gelen baskılara karşı dirençlidirler. Engellemeler karşısında daha yapıcı tepkiler ortaya koyarlar, kendi kendilerine karar verme gücüne sahiptirler, herhangi bir başarısızlık durumunda sorumluluğu kendilerine yüklerler, dıştan denetimli kişiler ise, kendi dışındakileri suçlarlar, kaygılı, kuşkucu ve saldırganlardır. Kolay etki altında kalırlar, kendilerini tanıma konusunda yetersizdirler. Aynı zamanda toplumsal kabul ihtiyacı yetersizdir ve de savunma mekanizmalarını kullanmaya meyillidirler (Ören, 1991).

İç denetim odaklı insanlar pekiştirmenin kendi davranışlarına bağılı olduğunu düşünerek kendi yaşamlarından sorumlu olduklarını düşünürler ve buna uygun davranış ortaya koyarlar. Dış denetimli insanlar ise pekiştirmenin dışsal güçlere bağılı olduğunu düşünerek sahip oldukları yetenekleri ve davranışlarıyla çok az şeyi iyileştirmek için ya hiç çaba göstermezler ya da çok az gayret gösterirler (Yeşilyaprak, 2005, s. 201).

İçten denetimliler, yüksek sosyo-ekonomik düzeye ait bireyler olurken, dıştan denetimliler düşük sosyo-ekonomik düzeye ait bireylerdir. Ayrıca denetim odağı ölçeğine göre içten denetimli olma yönünde puan alan erkeklerin bağımsızlık, çalışma ve özdenetimli davranışlarıyla akademik yeterlilik arasında ilişki bulunmuştur (Nowicki ve Strickland, 1973).

Ebeveyn tutumlarının bireyin denetim odağının iki ucundan birine yönelmede etkili olduğu, özellikle ebeveyn tutumlarından etkilenecek denetim odağının şekil değiştirebildiği bulunmuştur (Yeşilyaprak, 1988, s. 98; Kaval, 2001, s. 16). Davis ve Phares (1969), üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada, denetim odağı puanları ile gençlerin çocukluk dönemine ilişkin ana baba davranışlarını hatırlama ve değerlendirme sonuçları karşılaştırılmıştır. Buna göre, içsel denetimli gençlerin, dışsal denetimlilere göre anne babalarının daha çok kendileriyle olumlu ilişkide bulduklarını, yadsıyan, düşmanca, disiplinli ve mesafeli tutumda olmadıklarını hatırladıklarını belirtmişlerdir.

Denetim odağı konusu ile doğrudan ilgili yazarlar olan Rotter (1978), Phares (1976), Gilmore (1978), Nowicki ve Strickland (1973) içten denetimli olmanın insanların başarılı ve mutlu bir yaşam sürmelerinde etkili olduğunu bildirmektedirler. Eğer kişi iç denetim odaklı ise; davranışlarının sorumluluklarını daha fazla üstleniyor ve belirli bir

olaydan sonra performansları için beklentilerini değiştiriyorlar. Dış denetim odaklı ise; olayları dış etkenlerin kontrol ettiğini, yaptığı Őey ile olan Őey arasında az bir ilişkinin olduğunu, yani ne yaparsa yapsın istediği sonucu elde edemeyeceğim diye dūřunuyor (Colangelo ve Davis, 1997, s. 409).

Dış denetimli kişilerin, diğerlerine kıyasla, daha çok öfke duydukları ve başka insanları daha az dostça gördükleri saptanmıştır. İç denetime sahip birey, başarisızlığın üstesinden gelebilme, çaresizliği çok az duyma, zevk almada yetenekli olma gibi olumlu psikolojik davranışlarıyla tanımlanır (Argun, 1995). İ denetimlilerde bazı anksiyete türleri daha az görülür. İntihar eğilimleri daha azdır. Zihinsel hastalıklar, sigara alışkanlıkları daha azdır. Daha fazla kültür-fizik yaparlar. Koroner hastalık ve hipertansiyon dış denetimlilerden daha azdır. Entellektüel ve okulla ilgili etkinliklere daha çok zamanlarını ayırırlar. Akademik açıdan başarılıdırlar. Rekabet gerektiren yarışmacı bir atmosferde st düzeyde başarı sergilerler. Toplumsal olaylara daha aktif katılırlar. Findley ve Cooper (1983), denetim odağıyla akademik başarının arasındaki ilişkileri inceledikleri araştırmalarında akademik başarının yüksek olmasıyla içten denetimliliğin birleştiğini belirtmişlerdir.

Ayrıca içten denetimliler, diğerleriyle karşılaştırıldığında, olumsuz etkilere daha fazla direnen, kişisel özgürlüklerinin sınırlandırılmasına güçlü tepki gösteren, kendilerini daha etkili, güvenli ve bağımsız kişiler olarak algılayan, olumlu kendilik kavramına sahip, atılgan ve girişimci kişilerdir (Akkuş, 2005, s. 37).

Özetleyecek olursak dıştan denetimli kişiler:

1. Kendilerini dış glerin kurbanı olarak grrlr.
2. Beklenti düzeyleri daha dūřktr.
3. Daha kaygılı ve kuşkucudurlar.
4. Daha depresiftirler.
5. Daha saldırgandırlar.
6. Savunma mekanizmalarını daha çok kullanırlar.
7. Kendileri ile kimlik kargaşaları vardır.
8. Daha çok dogmatiktirler.
9. Hem kendilerine hem de başkalarına daha az güvenirler.
10. Kendilerini tanımada yetersizdirler.

11. Çevre üzerinde kontrolleri olmadığına inanırlar.
12. Olayları kontrol altına alamayacakları veya olayların sonuçları üzerinde etkili olmayacakları inancı içindedirler.
13. Başarılı olduklarında, başarısız oldukları zamana göre daha çok kaygı yaşarlar (Çakar, 1997, ss. 22–23; Arıcak, 1995, s. 35; Sayiner, 2003, ss. 36–37).

İçten denetimli kişiler ise:

1. Entelektüeldirler ve akademik etkinliklere daha fazla zaman ayırırlar.
2. Daha etkili, güvenli ve bağımsızdırlar.
3. Olumlu benlik kavramına sahiptirler.
4. Okul başarıları daha yüksektir.
5. Aktif ve girişimcidirler.
6. Daha objektiftirler.
7. Daha uyumludurlar.
8. Savunma mekanizmalarını daha az kullanırlar.
9. Daha iyi iletişim kurarlar.
10. Çevre ile daha iyi baş etme davranışları gösterirler.
11. Daha sağlıklı bir duygusal yaşama sahiptirler.
12. Daha yaratıcıdırlar.
13. Engellemeler karşısında daha yapıcı tepkiler ortaya koyarlar.
14. Zamanı daha iyi kullanırlar.
15. Kendilerine yakın hedeflerden çok uzak hedefler koyarlar.
16. Sağlıklarını koruma konusunda daha başarılıdırlar.
17. Bilgi toplamaya istekli ve başarı odaklıdırlar (Çakar, 1997; Arıcak, 1995; Sayiner, 2003; Yeşilyaprak, 1988).

2.1.2.2. Denetim Odağı ve Öfke İlişkisi

Rotter (1966) denetim odağını bireyin davranışları ile bu davranışların sonuçları arasındaki ilişkinin algılanması olarak kavramsallaştırmıştır. Ortaya çıkan bir sonucun önemli oranda bireyin çaba, yetenek gibi kendi davranışlarına bağlı olduğuna inananların içten denetimli; şans, kader, talih veya güç sahibi diğer insanlar tarafından

belirlendiğine inananların ise dıştan denetimli olduğu kabul edilmektedir (Öngen, 2003, s. 438).

İçten ve dıştan kontrollü olarak değerlendirilebilen kişinin belirgin kontrol odağı onun olaylara bakış şekli ve olayları algılaması ile kendisini gösterir. İçten kontrollü bireyler engellemeler karşısında daha yapıcı tepkiler ortaya koyan, aktif, girişimci, mutlu ve başarılı kişilerdir. Dıştan kontrollü bireyler ise olayları kontrol edemeyeceklerini düşündükleri için depresif bir durumda olabilecekleri gibi, hayal kırıklıkları yaşayarak öfkeli ve saldırgan eğilimler sergileyebilirler (Breet, Myburgh ve Poggenpoel'den aktaran Karataş, 2012, s. 246).

Kuzgun (1972) içten denetimlilerin, dış çevreye mümkün olduğu kadar az bağımlı, kendine yetebilen, benliğine saygı duyan, kendini gerçekleştirmeye yönelik duygulardan haberi olan, uzlaştırıcı bir görüşe sahip olan kimseler olduklarını ifade etmiştir. Araştırmalar, içten denetimli bireylerin daha başarılı, entelektüel, girişimci, daha etkin, öz saygısı ve özgüveni yüksek, bağımsızlığına önem veren ve uyumlu davranışlar sergileyen bireyler olduklarını göstermiştir. Bunun tersi olarak dıştan denetimli bireylerin ise çevreleri üstünde kontrolleri olmadığına inanan ve olayları kontrol edemeyeceklerini düşünen ve bunun için daha kaygılı ve kuşkucu olan, kendisine ve başkalarına daha az güvenen, saldırganca davranışları olan, savunma mekanizmalarını çok kullanan, toplumsal kabul ihtiyaçları yetersiz olan kişiler olduğunu göstermiştir.

Karataş, (2012) çalışmasında kontrol odağı ile saldırganlık arasındaki ilişkileri araştırmış, bireylerin dış kontrol düzeyleri arttıkça saldırganlıklarının arttığı, iç kontrol düzeyleri arttıkça saldırganlıklarının azaldığını saptamıştır (Karataş, 2012, ss. 254-255). Köksal (1991), Gülveren (2008) ve Bilgin (2001) çalışmalarında Dış Kontrol Odağıyla Sürekli Öfke arasında pozitif bir ilişki olduğunu, Dış Kontrol Odağına sahip kişilerin diğerlerine göre daha çok öfke duydukları ve insanları daha az dostça gördüklerini saptamışlardır. Efilti (2006) çalışmasında öğrencilerin Saldırganlık Puanlarıyla Kontrol Odağı puanlarının arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğunu bulmuştur.

Breet, Myburgh ve Poggenpoel (2010), saldırganlığın kontrol odağı ile ilişkisini saptamış ve saldırganlığın içsel ve dışsal faktörlerden etkilendiğini vurgulamışlardır. Ayrıca dıştan kontrollü kişilerin fiziksel, sözel ve dolaylı saldırganlık düzeylerinin

yüksek olduğunu, içten kontrollü kişilerin ise fiziksel, sözel ve dolaylı saldırganlık düzeylerinin düşük olduğunu saptamışlardır (Breet, Myburgh ve Poggenpoel'den aktaran Karataş 2012, s. 254).

Deffenbacher ve Hazaleus (1985) çalışmalarında öfke düzeyi ile öğrencilerin başlarına gelen olayları dışsal nedenlere bağlı olma inancı arasında pozitif bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Phares (1976) dıştan denetimli kişilerin, bilgiye ulaşmada ve kullanmada içten denetimlilere göre oldukça yetersiz olduklarını belirtmiştir. Çünkü sorunlara ve engellere çözüm bulma güç ve enerjisini kendilerinden ziyade kendi dışlarında aramaktadırlar. İçten denetimli kişiler sorunlara daha makul çözümler bulup, bunları kullanmada etkin olabilirlerken, dıştan denetimli kişiler ise sorunlar karşısında çözüm üretmek yerine öfkelenip saldırgan davranışlar gösterebilirler. Dıştan denetimlilerin, sosyal etkiye açık olması, kendi davranışları için yeterince sorumluluk duygusuna sahip olmamaları, olumsuzluklar karşısında başkalarını suçlamaya eğilimli olmaları, olaylar karşısında daha tepkisel davranmalarına neden olmaktadır (Efiltili, 2006, s. 52). Buradan hareketle dış denetimli kişilerin, diğerlerine kıyasla, daha çok öfke duydukları ve başka insanları daha az dostça gördükleri söylenebilir. Nitekim Adalbjarnardottir'in (1995) araştırmasında içten denetimliliği yüksek çocukların kişiler arası problem çözme yeteneklerinin dıştan denetimli olanlara göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bozkurt, Serin ve Emran'ın (2004), araştırmalarının sonucunda; ergenlerin problem çözme becerileriyle denetim odaklarının pozitif; iletişim becerilerinin ise negatif yönlü olarak etkileştiği bulunmuştur.

Denetim odağına ilişkin yapılan araştırmaların ışığı altında, bireyin kendisi ile uyum içinde olabilmesi, kendini gerçekleştirebilmesi, kendi geleceğini yönlendirmede etkili olabilmesi için kendisini, kendi kaderinin belirleyicisi olarak algılaması yani içten denetimlilik göstermesi gerekmektedir (Çakar, 1997, s. 114).

Yukarıdaki araştırmaların da işaret ettiği gibi; kişiliğin önemli bir boyutu olan denetim odağının yönünün, kişideki öfke ve saldırganlık eğilimini etkileyen önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Bu araştırmada da boşanmış ve boşanmamış aileye sahip ergenlerde denetim odağı ve öfke ifade tarzları ilişkisi çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir.

2.1.3. Öfke Kavramı

Öfke; bireyin istek ve ihtiyaçları engellendiğinde, beklentileri gerçekleşmediğinde, varlığına veya kişiliğine yönelik bir tehdit ya da hakaret algılandığında yaşanabilen temel bir duygu olarak tanımlanabilir. Öfkeyle ilgili açıklamalara bakıldığında, öfkenin sadece duygusal bir durum olarak değerlendirilmediği görülmektedir. Öfke, saldırganlık ve düşmanlık kavramları ile birlikte ya da birbirlerinin yerine kullanılabilir.

Herhangi bir durum birey için engelleyici olarak algılanıyorsa kızgınlık ve öfkeye neden olur. Öfke duygusuna saldırganca davranışlar gösterme eşlik eder (Kulaksızoğlu, 2001, s. 66). Spielberg ve arkadaşları (1991) öfkeyi, sinirli ve kızgın olmaktan aşırı hiddete kadar değişebilen aşamalı, bir duygu durumu olarak şeklinde ifade ederler (Spielberger'den aktaran Bridewell ve Chang, 1997).

Hankins ve Hankins (1988) öfkeyi doğrudan değil de özelliklerinden yola çıkarak tanımlamakta ve bu özellikleri ise şöyle sıralamaktadır:

1. Öfke içsel bir yaşantı ve bir duygu durumu olup bu duygu kendiliğinden ifade edilmektedir. Planlı bir davranış değildir.
2. Evrensel bir duygudur.
3. Öfke tepkileri belirli bir saldırı, engellenme ya da eleştiri sonucu ortaya çıkmakta ve kişi daha fazla saldırı ve eleştiriye açık hale gelmektedir.
- 4.Öfkenin ifade ediliş biçimi kişiden kişiye toplumdan topluma değişebilmektedir (Hankins ve Hankins'ten aktaran Balkaya, 2001).

Öfke bireylerin kaçmak istediği duyguların başında gelir. Her bireyin öfke gibi duygularını ifade etme biçimi birbirinden farklıdır (Doğan arkadaşları, 2001, s. 27). Yoğun olarak yaşanmasına karşın, ifade edilemeyen öfke hem bireyin enerjisini tüketir hem de davranışlarını kontrol etmesini güçleştirir. Yaşanan öfke sonucu oluşan gücenme duyguları, iletişimi olumsuz yönde etkileyerek kişiler arası ilişkilerde bozulmaya, etkin olmayan sorun çözümüne ve sosyal geri çekilmeye neden olur (Averill'den aktaran Gezgin Gürbüz, 2008, s. 2) Efron (1997), öfkenin basamaklarını aşağıdaki gibi bir "Öfke Merdiveni"nde göstermektedir.

Şekil 2.2. Öfke Merdiveni (Efron 1997, s. 58'den akt. Şahin, s. 8)

Şekilden de anlaşılacağı gibi, öfke merdiveni önce ortaya konmayan öfkeden gittikçe davranışlarla ortaya konulan ve şiddetlenen öfke duygusuna doğru ilerlemektedir (Şahin, 2005, ss. 7-8).

2.1.3.1. Öfkenin İşlevleri

Öfke insan psikolojisinde en çok ilgi uyandıran ve en az anlaşılan duygulardan biridir. Sıklıkla istenmeyen bir duygusal durum olarak görülmesine rağmen, kendini korumak, amaca ulaşmak ya da engelleri aşmak için bireyi motive ettiği için öfke bazen uyumsal işlevleri de olan sağlıklı bir duygusal durumdur.

İlımlı düzeyde olduğunda, düşmanca olmayan ve yapıcı bir tavırla ifade edildiğinde, kaygıyı azaltabilir, problemlerin tanımlanmasını ve etkili davranışların ortaya çıkmasını kolaylaştırabilir. Ancak yoğun olduğunda ve düşmanca, saldırganca ya da işlevsel olmayan yollarla ifade edildiğinde, pek çok probleme yol açabilir (Sonuç, 2012, s. 4).

Köknel (2000) öfkenin belli bir sınırlar içerisinde, diğer duygulanım ve coşkular gibi, kişiliği koruyan bir fonksiyonunun olduğunu; kişinin varlığını koruyabilmesi, kendini tanıtır, kabul ettirebilmesi, saygınlık kazanabilmesi ve bunu sürdürebilmesi açısından önemli bir rol oynadığını belirtmiştir.

Öfke, kişinin yaşantısında hem yapıcı hem yıkıcı fonksiyonları olan bir duygu olup, bu fonksiyonlar öfkenin ifade biçimlerine göre değişmektedir. Örneğin bazı kişiler bu tür duygularını sıklıkla bastırmayı, yok saymayı tercih ederken bazıları ise saldırganca ifade ederek kendisine ve çevresine zarar vermeyi yeğlemektedirler (Argon, 2010, s. 504). Öfke duygusunun işe yaraması ve faydalı olması, birey tarafından kabul edilip, anlaşılmasına ve sağlıklı olarak ifade edilmesine bağlıdır.

2.1.3.2. Öfkenin Nedenleri

Öfke her insanın yaşadığı bir duygu olsa da, bu duyguya yol açan nedenlerin farklılaştığı görülmektedir. İnsanları öfkeliendiren nedenlerin başında engellenme, önemsenmeme, aşağılanma, keyfi bir davranışla karşılaşma, haksızlığa ve saldırıya uğrama, psikolojik yönden hakarete uğrama ve fizyolojik yönden bedensel saldırıya uğrama gelmektedir (Atkinson ve arkadaşları, 1996, s. 232).

Averill'e (1983) göre kıskırtma da öfkeye neden olabilir. Öfkeye neden olan diğer etkenler ise, rahatsız edici ve hoş olmayan uyaran, memnuniyetsizlik, kişisel haklara ve benliğe saygı gösterilmemesi ve kabul edilen sosyal normların ihlal edilmesidir. (Averil'den aktaran Kısaç, 1999, ss. 63-74).

Duygusal rahatsızlıkların temelinde, öfke, kaygı ve çöküntüye yol açan nedenler arasında, bireyin kişiler arası ilişkilerde bireysel istek ve amaçlarının başkaları tarafından engellendiğini düşüncesi yatar (Özer, 1994). Engellenme, kişinin herhangi bir emeline ulaşmasına engel olunması ya da bunun geciktirilmesidir. Bu durumda negatif enerji ortaya çıkar ve bu da bireyin öfke hissetmesine neden olur. Fiziksel engeller, gereken kaynaklardan mahrum kalmak, kanuni ve toplumsal kurallar, başka bireylerin olaya müdahil olması ve bunun gibi birçok dolay ve durumlar öfke duygusunun hissedilmesine yol açabilir (Atamer ve Oral, 2004).

Engellenme-saldırıcılık hipotezinin ilk halinde, Yale Üniversitesi'nden Dollard ve arkadaşları (1939) "Saldırıcılık her zaman engellenmenin bir sonucudur" diyerek aşağıdaki çıkarımları yapmışlardır:

a) Saldırıcılık davranışının ortaya çıkması her zaman engellenmenin var olmasını gerekli kılar.

b) Engellenmenin varlığı her zaman bir saldırıcılık biçimini ortaya çıkarır.

Dollard ve arkadaşları engellenmeyi "tahrik edilmiş amaç-tepki davranış sıralamasının uygun zamanda meydana gelmesine bir müdahale" olarak tanımlamışlardır (Dollard ve arkadaşlarından aktaran Berkowitz, 1989, s. 60).

Atkinson ve arkadaşlarına (1996) göre, bir amaca doğru ilerleme durdurulduğunda ya da geciktirildiğinde engellenme meydana gelir. Çevresel engeller, toplumsal kısıtlamalar ve kişisel sınırlılıkların hepsi engellenme oluşturabilir. Engellenmeye karşı gösterilen tepkiler saldırıcılık (doğrudan ya da yön değiştirmiş), apati (içe çekilme) ve gerileme şeklinde olabilir.

2.1.3.3. Farklı Kuramlara Göre Öfkenin Açıklanması

Öfkenin tanımında olduğu gibi nedenleri konusunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir duygu durumu olarak düşünüldüğünde, öfkeyle ilgili açıklamalar ilk duygu kuramları çerçevesinde yapılmıştır.

1880'lerin sonlarında ortaya atılan *James-Lange kuramına* göre, vücut itici uyaranlara belirli fizyolojik tepkiler vermektedir ve öfke gibi tüm duygular da vücut tepkilerinin algılanmasıdır. Bu bakış açısına göre; örneğin, ebeveynler küçük çocuklarının yeni aldıkları videoya kremalı bir bisküviyi sürdüğünü fark ettiklerinde özgün bir fizyolojik tepki (kalp atışının hızlanması, terleme, dişlerin sıkılması) yaşarlar ve daha sonra öfke hissederler. Öfke duygusu, bu özgün beden tepkilerinin algılanmasının ardından yani bedensel tepkilerden sonra ortaya çıkar (Sütçü, 2006, s. 16). Yıllarca farklı duygulara bedenin farklı reaksiyonlar verdiğine ilişkin hiçbir kanıt bulunamamış bu nedenle de James-Lange kuramı bırakılmıştır. Fakat son zamanlarda bunu destekleyen kanıtlara rastlanmıştır.

Freud'un psikoanalitik kuramı incelendiğinde, saldırganlığın kuramın temel kavramlarından biri olduğu görülmektedir. Ancak saldırganlığı sonraki yazarlar gibi bir davranış olarak değil de, doğuştan getirilen içgüdüsel bir duygu olarak tanımladığı dikkate alınır, saldırganlık ve öfke arasında bir ayırım yapmadığı, bunları birbirlerinin yerine kullandığı söylenebilir. Psikoanalitik kurama göre öfke duygusunun ve yaşantısının gelişmesini etkileyen bazı dönemler vardır. Çocukluktan yaşlılığa kadar çeşitli dönemler içinde öfkeyi ortaya çıkaran koşulların ve öfkenin anlatım biçiminin, kişilik yapısının gelişmesinde ve yapılanmasında olumlu ve olumsuz birçok katkısı olabilir (Köknel, 1985, s. 192).

Akılcı Duygusal Yaklaşım Kuramında Albert Ellis, duygu ve tepki oluşumunu ABC modeli ile açıklamaktadır. A harekete geçiren olaydır, bir gerçeği ya da durumun varlığını ya da kişinin davranışını veya tutumunu içerir. B kişinin A hakkındaki inançlarından ve sözel olarak ifade ettiklerinden oluşur. C sonuç veya kişinin duygusal tepkisidir. Kısaca söylemek gerekirse düşünceler duyguları, duygular da davranışları belirlemektedir. İnsanların kendi kendilerine söyledikleri, aslında onların düşünce ve duygularıdır ya da duyguları ve düşünceleri haline gelmektedir. Ellis, bireyin bilişsel yapısının temelindeki akılcı olmayan düşünce yapısının öfke duygusunun yaşanmasında etkili olduğunu belirtmiştir (Nelson-Jones'tan aktaran Fiyakalı, 2008, s. 23).

Akılcı duygusal yaklaşım, öfkeyi mantık dışı düşüncelerin bir ürünü olarak ele almaktadır. Ellis'e göre duygular büyük ölçüde insan düşüncelerinin ürünleridir. Akılcı duygusal terapi, bireyin öfke duygusuna hangi inançların katkı yaptığını keşfetmelerine ve bu inançların mantık dışı olduklarını görmelerine ve onların yerine neleri koyabileceklerini bulmalarına yardımcı olur (Ellis'ten aktaran Kısaç, 1997).

Biyolojik kuram ise, öfke ve saldırgan davranışın nedeni olarak merkezî sinir sistemi ve endokrin sistem olmak üzere organizmanın işleyişindeki bozuklukları sorumlu tutmaktadır (Johnson'dan aktaran Kısaç, 1999, ss. 63-74).

Davranışçı Kuram öfkeyi engellenme ve saldırganlık ile birlikte ele alır. Bu yaklaşıma göre saldırganlık her zaman engellenme durumuna bağlı olarak ortaya çıkar. Engellenme "Bireyin doyum sağlayıcı, amaçlı davranışlarına ulaşmasının bölünmesi şeklinde tanımlanır (Franzoi'den aktaran Koçak, 2008, s. 35). Davranışçılar, öfkeli ve saldırgan tepkilerin tıpkı öteki davranışlarda olduğu gibi öğrenilerek kazanıldığını

belirtmişlerdir. Bilhassa engellenme durumlarına saldırganca tepki vermeyi diğer insanlardan öğrenirler.

Sosyal Öğrenme Yaklaşımında öfkeli davranışlar, model alarak, taklit ederek, özdeşleşerek ve pekiştirmelerle öğrenilmiş olan tepkiler olarak kabul edilir. Çocuklar, küçük yaştan itibaren ana-babalarını gözleyerek, onların kendisinin davranışlarına verdikleri geribildirimleri alır ve böylece toplumun onayladığı davranışlarını daha çok tekrarlar ve benimser. Toplumun onayladığı davranışları içselleştiren çocuk, öfke duygunu doğru bir biçimde dışa vuramazsa, yoğun öfke duygularını hep taşır ve içsel çatışmalarını çözmek için saldırgan davranışlara yönelebilir (Köknel, 2000). Bandura'nın geliştirdiği sosyal öğrenme kuramında bireyler her zaman kendilerini pekiştirerek değil, başka insanların davranışlarını ve bu davranışların sonuçlarını gözlemleyerek, dolaylı pekiştirmeler aracılığıyla da öğrenirler. Bu doğrultuda; bireyin içinde bulunduğu kültür ve çevresel faktörler öfke ifadesinin ve davranışının oluşmasına önemli katkılarda bulunmaktadır. Bandura, insanların korku, öfke gibi duygusal uyarılma yaşadıklarında bu durumun, belirli somatik ipuçlarına değil, bir dizi dışsal tanımlayıcı etkilere dayandığını ileri sürmektedir (Bandura'dan aktaran Thomas, 2003).

*Varoluşçu Yaklaşım*a göre öfke; insanın yok oluşuna, işlenmemiş potansiyeline ve hayatın anlamsız olmasına karşılık tepki göstermesidir. Schuerger (1979) her insanın öfkesini farklı yaşadığını belirtmiştir. Bireyin hissettiği öfke duygusu hayat karşısında kendini çaresiz ve güçsüz hissetmesinden kaynaklanır. Örneğin; depremde ailesini kaybeden bireyin hissettiği öfke duygusu, deprem ve ölüm gerçeği karşısında çaresiz kalmasının neticesidir. Varoluşçular öfkenin yalnızca insanlara has ve kaçınılmaz bir duygu olduğunu belirtmişlerdir (Schuerger'den aktaran Corey, 2005).

2.1.3.4. Öfke Kontrolü

Öfke, insanların doğuştan sahip oldukları, onlara fiziksel ve ruhsal anlamda var olmaları için rehberlik eden doğal bir duygudur. Öfkenin, bu yönüyle insan yaşamına önemli faydalar getirmesi yanında, insanlar için başka bir takım olumsuzlukları da beraberinde getirdiği bilinmektedir. Eski bir Çin atasözüne göre, “Kişi eğer bir anlık öfkeye tahammül ederse, yüz günlük kederden kurtulur.” Bizde de “Öfkeyle kalkan zararlar oturur.” ve “Keskin sirke küpüne zarar.” gibi öfkenin olumsuzluklarını belirtmek

için söylenmiş atasözleri bulunmaktadır (Yazgan, 2007, s. 1). Öfkeyi doğru ifade etme becerisi kazanmaya öfke kontrolü denir (Beyazaslan, 2012, s. 16).

Öfke kontrolü; kişinin başkalarıyla ilişkilerinde öfkesini ne ölçüde kontrol ettiği veya ne ölçüde sakinleşme eğiliminde olduğunun belirten durum, bireysel tepkilerle öfkeyi ifade eden deneyimlerdir (Starner ve Peters'ten aktaran Albayrak ve Kutlu, 2009, s. 58).

Öfkenin kontrol edilmesi diğer iki öfke ifade biçiminden (içte tutulan öfke ve dışa vurulan öfkeden) farklı olarak öfkenin sıklığının azaltılması ve daha az saldırganca ifade edilmesini içerir. Öfkenin kontrol edilmesi, öfkenin ifade edilemeyeceği anlamına gelmez (Beyazaslan, 2012, s. 17).

Öfkenin doğru bir biçimde yaşanması yani kontrol edilmesi, önce öfkeyi kabul etmeye, nedenleriyle biçimini anlamaya ve sağlıklı olarak ifade edilme yollarının öğrenilerek içselleştirilmesine bağlıdır. Öfkeyle ilgili yapılan birçok araştırmada olumlu pekiştirme, ödüllendirme, söndürme gibi teknikler kullanılmıştır. Kendilik kontrolünün ve duygu düzenlenmesinin çoğunlukla ihmal edildiği görülmektedir. Beceri eksikliğinin düşünüldüğü durumlarda alternatif tekniklere yer verilmiştir (Dwivedi ve Gupta, 2000). Bunlardan bir tanesi de aile eğitimidir. Aile eğitimi, doğru tekniklerin kullanılmasıyla çocuklardaki olumsuz davranışları değiştirebilme yöntemlerinin ebeveynlere kavratılmasını içerir. Amaç, anne-baba-çocuk arasındaki etkileşimi sağlamak ve anne-babalık becerilerinin gelişmesine katkıda bulunmaktır. Bir diğer alternatif teknik de, problem çözme becerisini kazandırma eğitimi vermektir. Bu eğitim, sosyal şartlarda, çocuklardaki bilişsel yetersizlikleri tanıyarak, onlara sosyal durumlarda kullanabilecekleri yeni yöntemler öğretmek için bilgi ve beceri kazandırmayı amaçlayan bir eğitim yöntemidir (Mash ve Wolfe, 2005).

Öfke duygusu, hayattaki gerçeklerden ve zorluklardan kaynaklanabilir. Öncelikle durumun değiştirilip değiştirilemeyeceğinin saptanması, değiştirilebilecek durumlarda çözüm yollarının aranması, değiştirilmeyecek durumlardaysa problemle yüzleşmek etkili olur. Öfkelenildiğinde konuyla alakalı çıkmazları düşünmek, öfkenin şiddetinin artmasına yol açacaktır (Kökdemir, 2004).

Devamlı öfkelenme durumunda, çevre değiştirilerek öfkelenme önlenebilir. Bazen sinirlenip öfkelenmeye neden olan şeyler yakın çevrede bulunabilmektedir. Gün içinde özellikle sıkıntılı olunacağı bilinen saatlerde, kişilerin yalnız kalabileceği bir zamanı kendilerine ayırıp kendisini dinlemesi rahatlama sağlayabilir ve gereksiz öfkelenmeleri engeller. Kişilere belirli konular belirli zamanlarda konuşulduğunda bu konuşmalar, sürekli olarak tartışmayla bitiyorsa, bu tür konuşmalar farklı vakitlerde yapılabilir. Bazı saatlerde yorgun ve dikkatsiz olunabilir. Stresli olabileceği düşünülen durumlarda gün içerisinde olaylar yeniden olumlu bir bakışla gözden geçirilebilir (Yavuzer, 2003).

Gevşeme teknikleri ise diğer bir çözümdür. Derin derin nefes alıp vermek, sakinleştirici etkisi olan durumları ve manzaraları zihinde hayal etmek gibi yöntemler, öfkeyi yatıştırmaya yardım edebilmektedir (Kasatura, 2006).

2.1.3.5. Öfkenin Olumlu ve Olumsuz Sonuçları

Yaygın olarak olumsuz bir duygu olarak bilirse de öfkenin hem olumlu hem olumsuz sonuçları vardır. Öfke duygusu kişi tarafından kabul edilip tanındığında, uygun zamanda, uygun kişiye, yapıcı şekilde ifade edildiğinde olumlu birtakım işlevlere sahip olmaktadır. Bu işlevler şöyle açıklanabilir:

1. Öfkenin belirli sınırlar içinde kişiliği koruyucu işlevi bulunmaktadır. Birey sıkıştırıldığında ya da baskıya maruz kaldığında, tedirgin, çekingen, ya da zavallı biri gibi görünmektense, öfkelenmiş kızgın bir rol sergilemeyi tercih eder. Öfkenin sergilenmesi kudret, ifadesellik ve kararlılık izlenimi verir (Novaco'dan aktaran Kılıçarslan, 2000).

2. Öfke duygusu bireye enerji verir. Yapıcı olarak kullanılırsa hem zihinsel hem de bedensel olarak kişiyi güçlendirir (Baltaş A. ve Baltaş Z., 1999).

3. Öfke bir işarettir. “Öfkemiz; incindiğimizi, haklarımızın ihlal edildiğini, gereksinimlerimizin ya da isteklerin doğru şekilde karşılanmadığını, işlerin yolunda gitmediğini gösteren bir iletidir” (Lerner, 1996, s. 5). Öfke belirtilerine gösterilen hassasiyet, kişiyi durumun psikolojik önemini kavramasına ve çatışmaları çözümlemesinde etkili olacak stratejiler geliştirmeye yöneltebilir.

4. Öfke bireyi tehlikeli olabilecek zor durumlara karşı hazırlar ve böylece korunmasına katkıda bulunur (Aydın, 2005).

Eğer kişi hissettiği öfke duygusunun verdiği enerjiyi yapıcı bir şekilde kullanırsa, bu duygu sağlıklı ve normal kabul edilir. Öfkenin verdiği enerji kişinin amaçlarının gerçekleştirilmesi için kişiyi harekete geçirir. Kişinin engeller karşısında uygun tepkiyi göstermesini sağlar ve böylece kişiyi istemediği durumlardan kurtarır. Kişinin kendini güçlü, üstün ve olayları kontrol edebilme gücüne sahip olduğunu hissetmesini sağlar. Böylece kişinin olumlu benlik geliştirmesine katkıda bulunur. Öfkenin ortaya çıkmasına yol açan anksiyeteye karşı kişinin savunma mekanizmalarının harekete geçmesini sağlar. Bu mekanizmalar yetersiz olduğundaysa, değişik başatme davranışlarının gösterilmesi için kişiye gereken motivasyonu verir (Üstün ve Yavuzarslan, 1995).

Novaco, öfkenin insan yaşamında çift yönlü etkisinin olduğunu belirtmiştir. Öfke duygusu sıklıkla yıkıcı, saldırgan davranışlarla sonuçlanmasına rağmen uyum sağlayıcı işlevi de vardır. Bunlar üç madde ile özetlenebilir:

- Öfke enerji verir.
- Saldırganlık için içsel ve öğrenilmiş bir uyarıcı olarak, davranışta bulunma yönünde güdüler ve güçlendirir.
- Kaygıyı dış çatışmaya çevirerek, ego tehdidine karşı kendini savunur (Novaco, 1975; Canbuldu, 2006, s. 25).

Öfkenin bu saydığımız olumlu etkilerinin yanında bir takım olumsuz etkileri den vardır: Uygun ve sağlıklı ifade edilmeyen öfkenin, olumsuz birçok sonuçları olabilir. Öfke, kişilerarası ilişkilere zarar verdiğinde sağlıksız bir duygu halini almış demektir. Bu haliyle öfke, yıkıcı, zararlı ve saldırgancadır. Kötüye kullanımı açısından diğer duygulardan ayrılır. Sağlıksız öfkenin içeriğinde zarar verme ve saldırganlık vardır (Blum'dan aktaran Kaynak, 2016).

Öfke, saldırganlık davranışına dönüşerek, bir takım tehlikeli sonuçlara neden olabilir. Bu sonuçların başında, öncelikle bireyin kendisine verdiği zararlar gelir. Öfke duygusu yaşanırken, beyin ve vücutta enerji yoğunluğu oluşmakta ve bu enerjinin dışarıya yanlış aktarılması, bireyde ruhsal ve fiziksel zarara neden olabilmektedir. Yaşanan ruhsal gerilim sonucu birey migren, mide rahatsızlıkları, sinir bozuklukları gibi rahatsızlıklarla karşı karşıya kalır. Öfke anlarında seçilen davranışlar, ses

yükseltilmesi, hakaretler, kaba kuvvet ve şiddet, saldırganlıklar ya da bunların tam tersi örüntüde içe kapanmalar, durumu yok saymalar, sözlerle taş atmalar, dedikodular vs. davranışlardır ve bu davranışlarla olumlu sonuçlara ulaşmak mümkün değildir. Bu tür davranışlar bireyin benliğine zarar verir (Yavuz, 2004, s. 127).

Her iki şekilde de öfke anlarında yaşanan kontrolsüz davranışların daha sonradan pişmanlıkları beraberinde getireceği açıktır. Açık bir biçimde ifade edilen öfke, yıkıcı olarak düşünülür. Aile içinde ve kişiler arası ilişkilerde çatışmaya neden olabilmekte, ilişkiye zarar verebilmektedir (İzard'tan aktaran Kaynak, 2016).

2.1.3.6. Ergenlikte Öfke

Bireyde öfke ve saldırganlık duygularının ortaya çıkmasında ve dışa vurulmasında, içinde bulunulan gelişim döneminin özellikleri olduğu kadar, ortam ve çevre de etkili olabilmektedir. Hemen bütün toplumlarda gençlik çağı, fırtınalı geçen bir dönem olarak düşünülmektedir. Ergenlerdeki sorunlar ve çatışmalar birbirinden çok farklı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmakla beraber, bunları, ergenlik sırasında meydana gelen bedensel, cinsel, duygusal, sosyal ve kişisel gelişmelerin gençte yarattığı farklılaşmaya bağlı olarak açıklamak mümkündür (Yavuzer, 2001, s. 97)

Ergenlik döneminde; bebeklik ve çocukluk dönemine oranla daha karmaşık öfke sebepleri vardır. Ergenlik dönemine girmenin yol açtığı biyolojik ve psikolojik değişiklikler, ergenin bağımsız davranışlarını artırır. Böylece anne babadan ayrılmak, bağımsız ve ayrı bir kimlik edinme isteği o güne kadar kurulmuş olan dengeyi bozar. Ancak tek başına kalmanın verdiği güvensizlik ve kaygılar, bağımsızlık isteğine rağmen halen yetişkinlerin desteğine duyulan ihtiyaç, bunun yanı sıra akran ve arkadaş grubunun değerleri ve kurallarının öncelik kazanması ve onlardan gelen baskılar ve yönlendirmeler ergenin çatışma ve öfke yaşamasına neden olur (Aytek, 1999, s. 4).

Ergenler, ergenlik dönemlerinde ben kimim, neye sahip olmaya başlıyorum gibi sorulara yanıt bulmaya ve çocukluktan çıkıp bir yetişkin olmadan önce kimlik kazanma dönemine girerler. Bu nedenle zihinsel ve duygusal yönden gelişime girerler. Ne var ki, duygusal gelişimlerinde öfkelenip kendilerini kabul ettirme gibi davranışlar sergileyebilirler (Cüceloğlu, 2016).

Ergenler için öfkeyi tetikleyen uyarıcılar genellikle toplumsal uyarıcılardır. Bunun yanı sıra sosyal engellenmeler ve yaşanan düş kırıklıkları da ergenlerde öfkeye neden olur. Fiziksel hareketinin ve sosyal etkinliklerinin kısıtlanması, engellenmesi, egosuna yönelik eleştiriler, reddedilme ergeni öfkeliendirebilmektedir. Yaşadıkları öfkeye karşı ergenler somurtmak, saldırgan davranışlar sergilemek, çatışmak, sakin davranmak, küfür etmek, başkaldırmak, kavga etmek ve öfke nöbetleri geçirmek gibi tepkiler göstermektedirler (Rice ve Dolgin'den aktaran Fiyakalı, 2008, s. 28).

Ergenlik döneminde engellenmeyle birlikte fiziksel görünüm ile ilgili yetersizlik duygusu da öfke yaratmaktadır. Ayrıca bu dönemde ergenin duyguları çok çabuk değişmektedir. Mutlu olan ergen bir süre sonra sıkılır, kızıp öfkelenebilir, kin ve nefret duyabilir (Morgan'dan aktaran Fiyakalı, 2008, s. 27).

2.2. İlgili Araştırmalar

2.2.1. Öfkeyle İlgili Araştırmalar

Gerek ülkemizde gerek yurtdışında ortaokul çağındaki ergenler üzerinde öfkenin çeşitli değişkenlerle olan ilişkilerinin incelendiği birçok araştırma mevcuttur. Bunlardan bazılarını aşağıda kronolojik sırayla değinilmiştir.

Sherman (1984) 8-12 yaşları arasında olan 97 çocuk üzerinde yaptığı araştırmada yaşları büyük olan çocukların bir önceki yıla göre içten denetimliliğe doğru bir artış gösterdiğini ve yaşları büyük olan çocukların daha içten denetimli olduğunu bulmuştur.

Kopper (1993) 400 kız, 222 erkek öğrenciyle yaptığı araştırmasında cinsiyetle öfke tarzlarının arasında anlamlı ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bunun yanı sıra öfke ifade tarzlarıyla cinsiyet rolü arasında anlamlı ilişki olduğu görülmüş diğer bir değişle erkeksi roldekiler öfkelerini göstermeye daha eğilimlidirler. Kadınsı ve ayrılaşmamış cinsel kimliğe sahip kişilerse öfkeyi daha az dışa vurmaktadırlar, öfkeyi ifade etmede daha kontrollüdürler (Kopper, 1993, ss. 232-236).

Baygöl (1997), araştırmasında ergenlerin öfke tepkilerini incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda sürekli öfke puanları bakımından ortalamalar arasında önemli bir farklılık bulunamamıştır. Öfke kontrol puanları ortalamasının, öfke dışta ve öfke içte puanları ortalamalarından yüksek olduğu yani ergenlerin öfkelerini kontrol edebildikleri sonucu elde edilmiştir. Cinsiyetin öfke puanları üzerinde bir etkisinin olmadığı da ortaya çıkan sonuçlardan biridir. Düşük gelir grubuna dahil ergenlerin öfkelerini daha çok içte tuttukları, yüksek gelir grubunda olanların ise öfkelerini daha çok dışa vurdukları sonucu elde edilmiştir. Ayrıca, annenin çalışan ergenlerin öfkelerini daha çok dışa vurdukları sonucu bulunmuştur.

Kısaç (1997), öfke ifade stillerini incelediği araştırmasında, 712 kişilik öğrenci grubuyla çalışmıştır. Araştırmanın sonunda kızların erkeklere göre öfke kontrol seviyelerinin yüksek olduğu, çocukların yaşı büyüdükçe içe yönelik öfkelerinin yaşadıkları yerden daha çok etkilendiği, köyde yaşayanların sürekli öfkelerinin yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Küçük kentlerdeki öğrencilerinse en çok öfkelerini içlerinde tutan grup olduğunu tespit etmiştir. Ana-baba eğitim durumuyla öfke dışta seviyelerinin etkileştiği sonucu da ortaya çıkmıştır.

Bilge (1997) yaptığı çalışmada öğrencilerin öfke düzeylerinin ve öfke ifade biçimlerinin birtakım değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemiştir. Araştırmada 297 öğrenciye Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği uygulamıştır. Sonuçta; öğrencilerin sürekli öfkeleriyle öfke ifade tarzlarının cinsiyete göre farklılaşmadığını tespit etmiştir. Bireylerin öfke ifade biçimlerinin anne-babanın eğitim durumlarına, yaşadıkları yere ve gelir seviyelerine göre farklılaşmadığı da sonuçlardan bazılarıdır (Bilge, 1997, ss. 75-79).

Okman (1999), öğrencilerin öfke ifade tarzları ile kendilik imgesinin ilişkisini araştırdığı çalışmada devlet ve Anadolu liselerinde okuyan 428 öğrenciyle çalışmıştır. Araştırmanın sonucunda, kendilik imgesi olumlu olan öğrencilerin düşük öfke seviyesine sahip olduğu ve öfkelerini kontrol edebildikleri görülmüştür. Bunun yanında Anadolu Lisesindeki öğrencilerin öfke kontrol becerilerinin diğer gruba göre yüksek olduğu anlaşılmıştır. Ebeveynlerinin eğitim seviyelerinin yüksekliğinin, öfkenin dışa vurulmasını olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

Silver ve arkadaşlarının (2000) gerçekleştirdiği çalışmada; öfkelerinin şiddete doğru yönlendiğini düşünen 37 erkek, 52 kız toplamda 89 ergenle çalışılmıştır. Örneklemdaki çocuklardan 31'i öfkelendiklerinde şiddet kullanacaklarından endişelendiklerini belirtmişlerdir. Çalışmanın sonucunda, bu çocukların anne-babalarıyla olan iletişimlerinin yetersizliği, bunalım belirtisi gösterdikleri ve intihara meyilli oldukları görülmüştür. Sonuçta; ailevi ilişkileri güçlü olmayan çocukların öfke seviyelerinin yüksek olduğu görülmüştür (Silver ve arkadaşları, 2000).

Akgül (2000), 30 ortaokul öğrencisine öfke denetimi eğitimi verdiği deneysel çalışmada, eğitimin öfke denetimine etkisinin olup olmadığını araştırmıştır. Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarz Ölçeğinin kullanıldığı araştırmada öfke seviyeleri fazla olan, öfke kontrol becerisi az ve gönüllü olan 15 kişilik iki deney ve 30 kişilik bir kontrol grubu ile çalışmıştır. Deney grubunda olan öğrencilere 10 hafta boyunca öfke kontrol eğitimleri verilmiştir. Kontrol grubuna ise herhangi bir eğitim verilmemiştir. Yapılan analizlerin neticesinde, öfke kontrol eğitiminin sonunda ölçeğin ön test-son test ölçümleri arasında fark olduğu ve bu farkın deney grubunun lehine olduğu görülmüştür. Aldıkları eğitim sonucunda, deney grubunda olan öğrencilerin öfke puanlarının azalmış olduğu, öfke kontrol puanlarının ise artmış olduğu görülmüştür. Kontrol grubunda olan öğrencilerin öfke puanlarının ise değişmediği bulunmuştur. Çalışmanın sonucunda; verilen öfke kontrol eğitiminin, öğrencilerin öfke kontrolü becerilerini kazanmalarında etkili olduğu anlaşılmıştır.

Olmuş (2001), çalışmasında öfke ifade tarzlarının ailedeki psikolojik örüntülerle ilişkisini incelemiştir. İstanbul ilinde ikamet eden 243 kız, 176 erkek toplam 419 öğrenciyle yaptıkları araştırmanın sonunda, ailelerinde birlik-beraberliğin yoğun bir şekilde olduğunu düşünen ergenler, diğerlerine göre daha az öfke duymaktadırlar. Bu ergenler duygu ve düşüncelerini sağlıklı olarak ifade ettiklerinden dolayı sahip oldukları öfkeyi içe yönelmemekte, dışa yansıtarken de saldırganca davranmamaktadırlar yani sahip oldukları öfkeyi sağlıklı olarak kontrol edebilmektedirler (Olmuş, 2001, ss. 109-147).

Yılmaz (2004), çalışmasında, ergenlerin öfkeyle baş etme becerileri üstünde, öfke ile baş etme eğitiminin ve grupla psikolojik danışmanın etkili olup olmadığını araştırmıştır. Araştırma sonunda, ergenlerin öfkeyle baş etme becerileri üstünde, öfke ile

başa çıkma eğitiminin ve grupla psikolojik danışmanın etkili olduğu görülmüştür. Uygulanan grup deneyimlerinin sürekli öfkenin azalması üzerindeki kalıcı etkileri bakımından, öfke ile başa çıkma eğitiminin önemli ölçüde etkili olduğu anlaşılırken, grupla psikolojik danışmanın kalıcı etki göstermediği anlaşılmıştır.

Yıldırım (2006), yetiştirme yurdunda ve ailesiyle yaşayan ortaokul öğrencilerinin problem çözme davranışıyla öfke ifade stillerini incelediği araştırmasında 201 kız ve 195 erkek olmak üzere toplam 396 öğrenciyle çalışmıştır. Öğrencilerin Çatışma Çözme Davranışı Belirleme Ölçeğinin saldırganlık alt puanı ile sürekli öfke, öfke içte ve öfke dışta puanı arasında anlamlı bir ilişki elde edilmiştir. Saldırganlıkla öfke kontrol puanlarının ise ters yönde etkileştiği sonucu elde edilmiştir. Problem çözmeyle öfke kontrolü ise doğrusal bir etkileşim içindedirler.

Tekinsav-Sütçü ve Aydın (2008) erkek öğrencilerin sürekli öfke ve öfke dışta puanlarının kızlara göre daha yüksek olduğunu bulmuşlardır.

Saldırganlık ve şiddet içeren olayların son zamanlarda hem toplumumuzda hem okullarda artış gösterdiği kaydedilmektedir. Şiddet vakalarının artması nedeniyle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde, Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezi (ŞÖNİM) kurulmuş, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesinde ise “Eğitim Ortamlarında Şiddetin Önlenmesi ve Azaltılması Strateji ve Eylem Planı (2006-2011+)” isimli beş yıllık bir çalışma başlatılmıştır.

Birçok yayında okullarımızdaki şiddet ve saldırganlık içeren olayların öğrenciler, gençler, aileler ve toplum seviyesinde olmak üzere birçok değişkenle ilişkisinin tartışıldığı gözlenmektedir. Öfkeli ve saldırgan bireylerin bu tip davranışlarıyla kişilik özellikleri arasındaki ilişki de incelenmesi gereken bir olgu olarak görülmektedir. Denetim odağı da bireylerin davranışlarını etkileyen önemli kişilik özellikleri arasındadır. Bu yüzden denetim odağı ve öfke ilişkisini, öfke denetiminin öğrenildiği dönem olan ergenlik çağında incelemek uygun görülmüştür.

2.2.2. Öfke ve Denetim Odağıyla İlgili Çalışmalar

Yurt içinde ve yurtdışında öfke ve saldırganlığın denetim odağıyla olan ilişkisini inceleyen birçok araştırma mevcuttur. Bunlardan bazılarına aşağıda kısaca değinilmiştir.

Kuzgun (1972) iç denetim odağına sahip kişilerin dış çevreye daha az bağımlı, kendilerine yetebilen, benliğine saygılı, kendini gerçekleştirmekle ilgili duygularından haberdar, uzlaşma taraftarı kişiler olduğunu belirtmiştir.

Phares (1976) iç denetim odağına sahip kişilerin benlik kontrollerinin daha fazla gelişmiş olduğunu ifade etmiştir. Bu da bu bireylerin tepkilerinde daha kontrollü oldukları düşüncesini beraberinde getirmektedir. Ayrıca dıştan denetimli kişilerin, bilgiye ulaşmada ve kullanmada içten denetimlilere göre oldukça yetersiz olduklarını belirtmiştir. Çünkü sorunlara ve engellere çözüm bulma güç ve enerjisini kendilerinden ziyade kendi dışlarında aramaktadırlar. İçten denetimli kişiler sorunların daha makul çözümler bulup, bunları kullanmada etkin olabilirlerken, dıştan denetimli kişiler ise sorunlar karşısında çözüm üretmek yerine öfkelenip saldırgan davranışlar gösterebilirler. Dıştan denetimlilerin, sosyal etkiye açık olması, kendi davranışları için yeterince sorumluluk duygusuna sahip olmamaları, olumsuzluklar karşısında başkalarını suçlamaya eğilimli olmaları, olaylar karşısında daha tepkisel davranmalarına neden olmaktadır (Phares'den aktaran Efilti, 2006, s. 52).

Deffenbacher ve Hazaleus (1985) çalışmalarında öfke düzeyi ile öğrencilerin başlarına gelen olayları dışsal nedenlere bağlı olma inancı arasında pozitif bir ilişki olduğunu bulmuşlardır.

Bettles ve Walker (1986) "Symptoms Associated With Suicidal Behavior in Childhood and Adolescence" isimli çalışmalarında intihara kalkışan kız ergenlerin depresyona girme, içe kapanma ve anksiyete gibi "içe dönük" belirtiler gösterdiklerini; intihara kalkışan erkeklerinse öfkeli saldırgan ve ajite davranışlar gibi "dışa dönük" belirtiler gösterdiklerini belirtmişlerdir.

Köksal (1991) denetim odağıyla saldırganlığın arasındaki ilişkileri incelediği çalışmasının sonucunda dıştan denetimli bireylerin saldırganlık seviyelerinin içten denetimli bireylerden yüksek olduğunu belirtmiştir.

Özer (1994) kişinin kendisini ispatlaması gerektiği, başkalarının kişinin mutluluğunu engellediği ve ilişkilerin planlandığı gibi yürümesi gerektiğine ilişkin düşünce biçimlerinin kaygı, öfke ve depresif duygulanımların bilişsel alt yapılarında yattığını gözlemlemiştir.

Granic & Butler'ın (1998) çalışmalarında öfke düzeyi ile suçlu ergenlerin haksızlıkla ilgili inançları arasında pozitif ilişki olduğu gözlenmiştir.

Demir (1998), araştırmasında, İzmir il merkezinde lise öğrencilerinin stres yaşantılarında kullandıkları başa çıkma stratejileri ile denetim odakları arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Çalışmanın sonucuna göre ergen öğrencilerin stres yaşantılarında kullandıkları başa çıkma stratejileri ile denetim odağı düzeyleri arasında dışsallık yönünde anlamlı düzeyde ilişkiler bulunurken, öğrencilere ilişkin bireysel ve ailevi değişkenler ile başa çıkma stratejileri ve denetim odağı düzeyleri arasında da anlamlı düzeyde ilişkiler bulunmuştur. Öğrencilerin okul başarısı değerlendirme biçimi ile öğrenim görülen bölüme ilişkin değişkenler, denetim odağı düzeyi ile anlamlı düzeyde ilişkili bulunmuştur. Bu iki değişken dışında, diğer bireysel ve ailevi değişkenlerle denetim odağı düzeyi arasında anlamlı ilişkiler bulunmamıştır.

Haye (2003), zorbalık ve mağdurluk üzerinde denetim odağı ve saldırganlığın etkisini incelemiştir. Çalışmasında basamaklar halinde denetim odağı ve saldırganlığı farklı gruptaki öğrenciler üzerinde yapmıştır. Ortaokul 6 ve 9. sınıflar arasından 469 zorba, mağdur, zorba/mağdur ve zorbalığa hiç karışmamış öğrencinin denetim odaklarını ve saldırganlık durumlarını araştırmıştır. Araştırma sonucunda saldırganlık ve denetim odağı ile zorba/mağdur durumdaki öğrenciler arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu, bu öğrencilerin daha dıştan denetimli oldukları belirlenmiştir (Haye'den aktaran Derin, 2006, s. 45).

Efiliti (2006) çalışmasında öğrencilerin Saldırganlık Puanlarıyla Kontrol Odağı puanlarının pozitif yönde etkileştiğini bulmuştur. Bu sonuç, dıştan denetim odaklı ergenlerin, içten denetimli öğrencilere göre daha saldırganca davranışlar sergilediklerini ifade etmektedir (Efiliti, 2006, s. 90)

Gülveren (2008), Ankara ve İstanbul'da yaşayan 200 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada ergenlerin iç-dış kontrol inancı, zekâ ve öfke tarzlarını incelemiştir. Çalışmasının sonucunda; iç-dış denetim odağı ve sürekli öfke-öfke ifade tarzı açısından cinsiyetler arasında anlamlı bir bulguya ulaşamadığını belirtmiştir.

Bilgin'in (2001) çalışmasında Dış Kontrol Odağına sahip kişilerin diğerlerine göre daha çok öfke duydukları ve insanları daha az dostça gördükleri saptanmıştır.

Heaven (1988) tarafından ergenler üzerinde yapılan bir çalışmada içten denetim puanları yüksek olan ergenlerin otorite durumundaki bireylere karşı olumlu bir tutum içinde olduklarını, dıştan denetim puanları yüksek olan ergenlerin ise otorite durumundaki kişilere olumsuz bir tutum takındıkları bulunmuştur.

Holode ve Kopa (1988) denetim odağı ile psikopatik kişilik arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla 16-18 yaşlarında 80 ergen üzerinde çalışmışlardır. Araştırma sonucunda psikopatik kişilik ile denetim odağı arasında anlamlı düzeyde bir ilişkinin olduğunu bulmuşlardır.

Cause, Hannan ve Sargeant (1992), çalışmalarında erken ergenlikte yaşam stresi, sosyal destek ve denetim odağı ilişkisini incelemişlerdir. Sonuçta kaygı ile okulla pozitif uyumun içsel denetim ile ilişkili olduğunu gösterirken, dışsal denetimle ilişki göstermediğini ortaya koymuşlardır.

Adalbjarnardottir (1995) kaygının, denetim odağının ve sosyal çekingenliğin çocukların kişiler arası problemlerini çözme yeteneklerine etkisini incelemiştir. Araştırmada içten denetimliliği yüksek çocukların kişiler arası problem çözme yeteneklerinin dıştan denetimli olanlara göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Kağıtçıbaşı (1999) tarafından aktarılan bir çalışmada, çocuklara sık sık güç gösterisinde ve saldırgan davranışta bulunmanın, çocukta yetersiz iç kontrol sistemi oluşturduğu bulunmuştur. Yani fiziksel ceza, vicdan yerine saldırganlığı öğretmektedir. Bu çalışmadan çıkarılan sonuç da, iç kontrol sisteminin oluşumuyla saldırganlık arasında ters bir ilişkinin olduğu yönündedir. Öyleyse iç kontrolü gelişen ve içten denetimli bireyler, saldırganlığa daha az başvuracaktır, denebilir. Bu da saldırganlık ve denetim odağının yönü arasında bir ilişki olduğunu düşündürmektedir (Efiltili, 2006).

Yukarıdaki araştırmalar ışığında kişiliğin önemli bir boyutu olan denetim odağının yönünün, kişideki öfke ve saldırganlık eğilimini etkileyen önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Bu araştırmada da boşanmış ve boşanmamış aileye sahip ergenlerde denetim odağı ve öfke ifade tarzları ilişkisi çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir.

2.2.3. Denetim Odağıyla İlgili Yapılmış Araştırmalar

Denetim odağı kavramı ortaya atılışından günümüze kadar gerek yurt içinde gerek yurtdışında birçok araştırmada incelenmiş olup denetim odağının çeşitli değişkenlerle ve davranışlarla olan ilişkileri araştırılmıştır. Kişiliğin bir boyutu olan kontrol odağı; okul başarısı, benlik saygısı, anne-baba tutumları, kaygı, evlilik doyumu, yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey gibi pek çok değişkenle ve pek çok bireysel özellikle olan ilişkileri açısından incelenmiştir. Burada denetim odağı kavramı ile ilgili çalışılmış bazı araştırmalara kronolojik sırayla yer verilmiştir.

Chance (1965), çocukların denetim odağı ile annelerin bağımsızlaşma eğitimine ilişkin tutum ölçümlerini karşılaştırmıştır. Buna göre içsel denetimli olan çocukların, annelerinin kendilerinden daha erken yaşta bağımsızlık beklentilerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Annelerin eğitim düzeyi arttıkça, erkek çocuklarını denetleme kaygılarının azaldığı ve buna bağlı olarak erkek çocukların içsel denetimlilik puanlarının arttığı görülmüş, ancak bu sonuç kızlar için elde edilememiştir (Chance'den aktaran Yeşilyaprak, 1988, s. 98).

Katkovsky, Crandall ve Good (1967), anne babaların aile içindeki davranışlarının değerlendirilmesini temel alarak çocukların denetim odağı puanları ile karşılaştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, annelerin ilgili ve şefkatli olmalarıyla çocuğun iç denetim odağına sahip olması arasında pozitif yönlü yüksek korelasyon olduğunu ortaya koymuştur. Ebeveynlerin koruyucu ve şefkatli olmalarıyla kontrol odağının arasında anlamlı ilişki olup, “eleştiri yerine kabul” maddesiyle kontrol odağının ise cinsiyet değişkenine göre farklılaştığı görülmüştür.

Gilmor (1978), cinsiyet ve yaş ile denetim odağı arasındaki ilişkiyi araştırmış ve sonuçta kızların erkeklere göre daha içten denetimli oldukları ve yaş ilerledikçe de içten denetimliliğe doğru bir değişimin olduğu ortaya çıkmıştır.

Halpin ve arkadaşları (1980), algılanan anne-baba tutumlarının denetim odağı ve kendine saygı ile ilişkisini araştırmıştır. 12 ile 18 yaş arası 200 kadar ergen üzerinde yapılan araştırmada; içsel denetimlilik ile anne babanın araçsal arkadaşlığı, çocuk bakımı, başarı için baskısı olumlu bulunurken; cezalandırma davranış olumsuz ilişki bulunmuştur.

Lancaster ve Richmond (1983), Amerika Birleşik Devletlerinde biri büyük metropolitan kesiminden diğeri ülkenin en kırsal kesiminden olmak üzere iki ayrı yerleşim merkezinden aldıkları 312 öğrenci üzerinde yaptıkları araştırmada, büyük yaştakilerin (9-12 yaş) küçüklerden daha içten denetimli oldukları bulunmuştur.

Findley ve Cooper (1983), denetim odağı ve akademik başarı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Akademik başarının yüksek olmasıyla içten denetimliliğin birleştiğini belirtmişlerdir. Ayrıca cinsiyet, yaş, ırk ve sosyo-ekonomik düzey ile denetim odağı ve akademik başarı arasında uzlaştırıcı bir ilişki bulunmuştur.

Sherman (1984) 8-12 yaşları arasında olan 97 çocuk üzerinde, çocukların içsel denetiminin yaşlarına göre gelişimini incelemiştir. Araştırmasında, kız ve erkekler arasında içten denetimlilik gelişiminin yaşlara göre farklılaşmanın olmadığını ve yaşları büyük olan çocukların bir önceki yıla göre içten denetimliliğe doğru bir artış gösterdiğini ve yaşları büyük olan çocukların daha içten denetimli olduğunu bulmuştur.

Abrahamson ve Christopherson (1985)'un ergenler üzerinde yaptıkları çalışmalarında, anne-babanın destekleyici davranışları ile içsel denetim arasındaki ilişkinin olumlu; cezalandırıcı davranışları ile olumsuz ilişki olduğu görülmüştür.

Gündüz (1986), akademik başarıyla denetim odağını incelediği araştırması sonucunda cinsiyetin denetim odağını etkilemesine ve içten denetimli erkeklerin dıştan denetimli erkeklerden akademik yönden daha başarılı olmasına rağmen, içten denetimli kızların dıştan denetimli kızlardan daha başarılı olmadıkları görülmüştür.

Holode ve Kopa (1988) denetim odağı ile psikopatik kişilik arasındaki ilişkiyi 16-18 yaşlarında 80 ergen üzerinde yaptıkları araştırmalarında incelemişlerdir. Araştırmalarının sonucunda; kız ergenlerin erkek ergenlere göre daha dıştan denetimli olduklarını, sosyo-ekonomik düzey ile denetim odağı arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını ve psikopatik kişilik ile denetim odağı arasında anlamlı düzeyde bir ilişkinin olduğunu bulmuşlardır.

Celia ve Bernstein (1989), Amerika Birleşik Devletlerinde yaşları 13 ile 19 arasında olan işitme kaybı olan ergenlerle bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada doğum sırası, cinsiyet ve aile değişkenleri ile denetim odağı, zekâ düzeyi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırmada denetim odağı puanları ile doğum sırası arasındaki ilişkinin önemsiz olduğu bulunmuştur (Celia ve Bernstein'den aktaran Aksoy,1992, s. 26).

Yeşilyaprak (1988), çalışmasında içten denetimli bireylerin toplumsal ilişkilerde daha aktif ve girişimci olduklarını saptamıştır. Çocukken ebeveynlerinden ilgi ve şefkat gören, hedeflerine ulaşmasında yardımcı olunan ve tutarlı bir disiplinle yetiştirilen çocukların daha çok içten denetimli oldukları tespit edilmiştir. Öğrencilerin cinsiyet, ailenin gelir düzeyi, anne-babanın eğitim durumları ile denetim odağı arasında ilişki saptanmamıştır.

Korkut (1991), ilkokul öğrencilerinin, kendilerine ilişkin bazı değişkenlerin denetim odakları üzerine etkisini incelemiştir. İlkokul 3. ve 5. sınıf öğrencilerinden oluşan 520 öğrenciye uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda bireyin yaşamının büyük bir bölümünü geçirdiği yerleşim birimi ve aylık gelirin denetim odağı üzerinde etkili olduğunu; evde yaşayan kişi sayısının, evdeki oda sayısının, anne ve babanın eğitim düzeylerinin, mesleklerinin denetim odağı üzerinde etkili olmadığı bulunmuştur. Araştırmada başarı, yaş ve sınıf düzeyindeki yükselmenin denetim odağını içten algılamaya doğru yönelttiği, cinsiyet açısından bu durumun farklılık yaratmadığı belirlenmiştir.

Korkut (1991), tarafından yapılan başka bir araştırmada, Gestalt Yaklaşımına dayalı olarak yapılan bireysel danışmanın, yetiştirme yurdunda kalan ortaöğretim öğrencilerinin sürekli kaygı ve denetim odakları üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Araştırmaya Ankara Gazi Kız Yetiştirme Yurdu ve 50. Yıl Erkek Yetiştirme Yurdunda kalan 40 öğrenci katılmıştır. Sürekli Kaygı ve Denetim Odağı Ölçeklerinden elde edilen puanlara göre kız ve erkek öğrenciler deney ve kontrol gruplarına ayrılmıştır. Deney grubundaki öğrencilerle ortalama 9–10 hafta süren Gestalt Yaklaşımına dayalı bireysel danışma yapılmıştır. Deneklerin ölçeklerden elde ettikleri puanlara, denencelerdeki grup sayısına bağlı olarak gruplar arası farkın olup olmadığını anlamak amacı ile Mann-Whitney U testi ya da Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda şu bulgular elde edilmiştir: Gestalt terapiye dayalı olarak yapılan bireysel danışma sonucunda deney ve kontrol grupları arasında sürekli kaygı açısından deney gruplarının lehine fark olduğu görülmüştür. Sürekli kaygı ile ilgili olarak oluşturulan bütün denencelerdeki değişkenlerin deney ve kontrol grupları arasında anlamlı farklar bulunurken; yaş, cinsiyet, ana-babanın sağ olup olmaması, başarı ve okul düzeyi gibi değişkenlerin oluşturduğu alt gruplar arasında anlamlı farklar elde edilememiştir.

Ören (1991)'in kontrol odağıyla ilgili kendini kabul değerleri ilişkisini araştırmıştır. Atatürk Üniversitesi 2. ve 3. sınıfta öğrenim gören 53 kız 63 erkek öğrenciyle gerçekleştirilen çalışmanın sonunda iç denetimle kendini kabul değerlerinin olumlu yönde etkileştiği saptanmıştır. Kızların öğrencilerin erkeklere göre daha içten denetimli olduğu görülmüştür.

Aksoy (1992), araştırmasında lise son sınıf öğrencilerinin özsaygı ve denetim odağını etkileyen bazı değişkenleri incelemiştir. Ankara il merkezinde lise son sınıf öğrencisi olan 1200 öğrenciye Rotter İç- Dış Denetim Odağı ölçeğini uygulamıştır. Araştırma bulgularına göre, sosyo-ekonomik düzey, kardeş sayıları, anne babanın eğitim durumu, ailede kaçınıcı çocuk oldukları ile denetim odağı gelişimleri arasında anlamlı bir fark olduğu; cinsiyetleri ve yaşları ile denetim odağı gelişimleri arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Aynı araştırmada öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeyleri ile denetim odağı arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve en çok dıştan denetimlilerin üst sosyo-ekonomik düzeyde olduğu belirtilmiştir.

Yeşilyaprak (1989), Kişilik gelişiminde ailesel faktörlerin etkisine ilişkin yaptığı araştırmasını, 1986-1988 yılları içinde Ankara il merkezinde gerçekleştirmiştir. Toplam 720 öğrenci ile yaptığı araştırma sonucuna göre gençlerin % 33,3'ünün dıştan denetimli,

%32'sinin içten denetimli ve % 34,6'sının da denetim yönünün belirsiz olduğu gözlenmiştir.

Ağır (1994), farklı liselerde öğrenim gören öğrencilerin kontrol odaklarını incelemiştir. Araştırmanın örnekleme 1993–1994 öğretim yılında İstanbul ili İmam Hatip Liseleri ile normal liselerin 1. ve 2. sınıflarından oluşmuştur. Öğrencilere Nowicki – Strickland Denetim Odağı Ölçeği ve Öğrenci Bilgi Toplama Çizelgesi uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre dini eğitim veren imam-hatip lisesiyle normal lisedeki öğrencilerin iç-dış denetimliliği arasında farklılık olmadığı görülmüştür. Cinsiyet değişkeninin kontrol odakları üzerinde fark oluşturmadığı tespit edilmiştir. Ebeveyn tutumlarının ise iki okul grubu öğrencilerinin denetim odaklarında farklılık oluşturduğu tespit edilmiştir. Ayrıca normal lise ile imam hatip lisesi öğrencilerinin ebeveynlerinin eğitim seviyesi, sosyo-ekonomik seviyesi, öğrencilerin dini tutumları ile öğrenim görmekte oldukları okul türü arasında ilişki bulunmuştur.

Adalbjarnardottir (1995) kaygının, denetim odağının ve sosyal çekingenliğin çocukların kişiler arası problemlerini çözme yeteneklerine etkisi incelenmiştir. Araştırmada 8-11 yaşlarında 96 çocuğa uygulanmıştır. Araştırma sonucunda sosyal çocukların kişiler arası sorunları çözme yeteneklerinin çekingen çocuklardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca içten denetimliliği yüksek çocukların kişiler arası problem çözme yeteneklerinin dıştan denetimli olanlara göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Argun (1995), araştırmasında ebeveynlerin çocuk yetiştirme davranışlarının ortaokuldaki ergenlerin kontrol odağı üzerine etkisini araştırmıştır. Örneklem 250 ortaokul 2. sınıfa giden öğrenciden ve anne-babalarından oluşmuştur. Araştırma sonuçlarına göre anne-babalarından şefkat gören, memnun edilen, bağımsız davranışları desteklenen, tutarlı disiplin uygulayan, davranışları ödüllendirilen çocukların diğer çocuklara göre iç denetim puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Buluş (1996), çalışmasında lisede öğrenim gören ergenlerin kontrol odaklarıyla yalnızlık düzeylerinin arasındaki ilişkileri araştırmıştır. İzmir il merkezinde lise ikinci sınıfa devam eden 230 kız ve 152 erkek öğrenci olmak üzere toplam 382 öğrenciye uygulama yapmıştır. Rotter'ın İç-Dış Denetim Odağı Ölçeği ile UCLA Yalnızlık

Ölçeğini kullanmıştır. Araştırma bulgularına göre cinsiyet, kardeş sayısı, annenin öğrenim düzeyi, aile ortamını algılama şekli, doğum sırası, ailenin ekonomik düzeyi, anne-babanın yaşam şekli, babanın öğrenim düzeyi değişkenlerinin denetim odağının düzeyi üzerindeki etkilerinin önemli olmadığı görülmüştür.

Baygöl'ün (1997) çalışmasının sonucunda; düşük gelir grubuna dahil ergenlerin öfkelerini daha çok içte tuttukları, yüksek gelir grubunda olanların ise öfkelerini daha çok dışa vurdukları sonucu elde edilmiştir.

Çakar (1997), bir çalışmada lisede okuyan ergenlerin mesleki olgunluk puanlarıyla kontrol odaklarının arasında ilişki olup olmadığını araştırmıştır. Araştırmanın örneklemini toplam 783 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın sonucunda ise öğrencilerin mesleki olgunluk puanları ile denetim odağı puanlarının arasında anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca ergenlerin kontrol odaklarıyla yaşları, okulda okudukları alanlar, anne ve babanın eğitim düzeyi, algıladıkları ana-baba tutumları, anne ve babanın eğitim düzeyi, bir işte çalışıp çalışmaması, çalıştıkları işteki çalışma şekli, ailenin ekonomik durumları, annelerin mesleği arasındaysa anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna karşılık cinsiyetleriyle babaların mesleği arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır.

Balkuvvar (1998), farklı liselerin öğrencilerinin denetim odağı ve sürekli kaygı düzeylerini belirleyip, karşılaştırmıştır. Çalışmasında lise 1., 2. ve 3. sınıfta okuyan 500 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin kaygı düzeylerini belirlemek amacıyla Sürekli Kaygı Ölçeği (Trait Anxiety Inventory), iç ya da dış denetimli olduklarını belirlemek için ise Nowicki-Strickland Denetim Odağı Ölçeği (Locus Of Control Scale) kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Fen Lisesi öğrencileri diğer lise öğrencilerine göre daha iç denetimli oldukları belirlenmiştir. Bu öğrencilerin sürekli kaygı düzeyleri de diğerlerine göre daha düşüktür. Okuduğu okulu kendi seçenler, kendi kararlarını verebilen gençler, diğerlerine göre daha içten denetimlidirler. Çok yüksek gelirli ve çok düşük gelirli ailelerin çocuklarının daha da dış denetimli olduğu belirlenmiştir. Özel rehberlik, psikolojik danışma yardımı gören öğrencilerin yine daha dış denetimli olduğu belirlenmiştir.

Yağcı (1999) araştırmasında öğrencilerin güdülenme düzeyleri ve denetim odağı algıları ile akademik başarıları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Genel liselerde okuyan lise son sınıftaki 547 öğrenciyle çalışmıştır. Araştırma sonucuna göre; cinsiyete göre denetim odağı algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. İçsel güdülenmeyle içsel denetimlilik arasında ve dışsal güdülenmeyle dışsal denetimlilik arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin denetim odakları ile akademik başarıları arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Buna göre içsel denetimlilik ile akademik başarı arasında olumlu yönde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tan (2000) araştırmasında, ergenlerin yalnızlık düzeyleri ile denetim odaklarını aile destek düzeyleri, cinsiyet, anne-baba eğitim düzeyleri, ailenin ekonomik durumu, kardeş sayısı ve sınıf düzeyi açısından incelemiştir. 150 öğrenci üzerinde yapılan araştırma sonucunda, yalnızlık düzeyi ile dıştan denetimlilik arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna karşın yalnızlık düzeyi ile içten denetimlilik arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre öğrencilerin içten denetimliliği arttıkça yalnızlık düzeyi önemli düzeyde azalmaktadır. Bunun yanı sıra eğitim seviyesi yüksek olan annelerin çocuklarının, eğitim seviyesi düşük olanlara göre daha dıştan denetimli oldukları bulunmuştur.

Akgül'ün (2000) ilköğretim 2. kademe öğrencilerinin öfke denetimi becerilerine etkisini incelediği deneysel araştırmasında; öfke denetimi eğitiminin, öfke denetimi becerileri kazanılmasında etkili olduğu görülmektedir.

Sahranç (2000), araştırmasında lise öğrencilerinin denetim odaklarına göre mesleki olgunluk düzeylerinin, cinsiyet, akademik başarı algısı, sınıf, aile parçalanmışlık durumu, anne baba eğitim düzeyi, anne-baba yaşı bakımından değişip değişmediğini incelemiştir. Araştırmanın örneklemini toplam 908 lise öğrencisi oluşturmuştur. Araştırma sonucuna göre, denetim odağı ile mesleki olgunluk düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Lise öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeyi içsel denetimlilerin, dışsal denetimlilerden anlamlı olarak daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Sınıfın ve akademik başarı algısının mesleki olgunluk düzeyine göre etkileri ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeyleri arasında 11. sınıflar lehine; akademik başarı algısı geç-orta olan öğrencilerle iyi-pekiyi olanlar arasında iyi-pekiyi olanlar lehine anlamlı

farklılıklar bulunmuştur. Buna karşılık lise öğrencilerinin denetim odağına göre mesleki olgunluk düzeyleri arasında; cinsiyet, akademik başarı algısı, sınıf, aile parçalanmışlık durumu, anne-baba eğitim düzeyi, anne baba yaşına göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Kaval (2001), 12 yaş çocuklarının denetim odağını etkileyen bazı değişkenleri incelemiştir. Araştırmada çocuk tarafından algılanan anne davranışları ile anne denetim odağı düzeyi arasında farklılık olup olmadığı da incelenmesi amaçlanmıştır. Toplam 318 öğrenci ile yapılan çalışmanın sonucunda cinsiyetle öğrenci denetim odakları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ayrıca annenin çalışma durumuna, ailenin sosyo-ekonomik seviyesine, anne-babanın eğitim düzeyine, anne-babanın denetim odağı düzeyi ile çocukların denetim odaklarının yönü arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna karşılık ailedeki doğum sırasına göre, algılanan anne davranışları ile annenin denetim odağı düzeyi ve anne için algılanan duygusal cezalandırma davranışı ile annenin denetim odağı düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Sarper (2001), araştırmasında yetiştirme yurdunda yetişen çocuklar ile ana-baba yanında yetişen çocukların denetim odaklarını karşılaştırmıştır. Araştırma örneklemini İzmir’de yuvalarda bulunan 10-11 yaşlarındaki çocuklar ve aynı yaş grubundaki aileleriyle birlikte yaşayan toplam 130 çocuk oluşturmuştur. Araştırmanın sonucunda yuvalarda yaşayan çocukların daha çok dıştan denetimli olduklarını göstermiştir.

Bozkurt ve Harmanlı (2002), araştırmanın örneklemini İzmir il merkezinde bulunan ilköğretim okullarında öğrenim gören toplam 273 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada ilköğretim öğrencilerinin denetim odağı düzeylerinin bazı değişkenler açısından karşılaştırması yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda cinsiyetlerine göre denetim odağı puan ortalamalarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Kardeş sayılarıyla, kendi başarılarını değerlendirmeleriyle, buldukları sınıf düzeyiyle ve annenin öğrenim durumuyla denetim odağı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Tapçan (2002), ebeveyn tutumları ile ilköğretim 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin denetim odağı ilişkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda, ebeveyn tutumları ile çocukların cinsiyetleri arasında aşırı annelik boyutu yönünden anlamlı bir farklılık

bulunmuştur. Buna karşılık çocukların denetim odağı ile cinsiyetleri, yaşları ve ebeveyn tutumları arasında anlamlı bir ilişki ve farklılık bulunmamıştır.

Alisinanoglu (2003), araştırmasında çocukların denetim odaklarında sosyo-ekonomik düzey, cinsiyet, kardeş sayısı, doğum sırası, anne-baba öğrenim düzeyi gibi değişkenlerin farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek ve çocukların denetim odakları ile algıladıkları anne tutumları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapmıştır. Ankara il örneklemini içinde farklı sosyo-ekonomik düzeyde bulunan ilköğretim okullarındaki 160 tane 10 yaş çocuklarının denetim odaklarında bazı bağımsız değişkenlerin farklılık yaratıp, yaratmadığının belirlenmesi ve çocukların denetim odakları ile anne tutumları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda sosyo-ekonomik düzey, kardeş sayısı, doğum sırası ve babanın öğrenim düzeyinin çocukların denetim odakları üzerinde etkili olmadığı, ancak cinsiyet, koruyucu anne tutumunun ve annenin eğitim düzeyinin çocukların denetim odakları puan ortalamalarında anlamlı bir farklılığa neden olduğu belirlenmiştir. Annelerin eğitim düzeyi arttıkça çocukların içten denetimli olmaları artmaktadır.

Bozkurt, Serin ve Emran (2004), ilkokul öğretmenlerinde sorun çözme, iletişim becerileriyle kontrol odağı düzeylerini karşılaştırmalı olarak araştırmışlardır. Çalışma İzmir'deki ilkokullarda görev yapan 128 kadın ve 83 erkek, toplam 211 öğretmenle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada öğretmenlere cinsiyetleri, yaşları, kıdemleri ve mesleği isteyerek seçmiş olup olmadıkları sorulmuştur. Araştırma sonunda cinsiyet, sorun çözebilmeme becerisiyle kıdeme göre iletişim becerilerinin algısının arasında anlamlı bir etkileşim olduğu saptanmıştır. Sorun çözebilme becerisiyle kontrol odakları arasında olumlu; iletişim becerileri arasındaysa olumsuz ilişki olduğu görülmüştür.

Yılmaz (2004), de yaptığı deneysel araştırmada, ergenlerin öfke ile başa çıkma becerileri üzerinde, grupla psikolojik danışmanın ve öfkeyle başa çıkma eğitiminin etkilerini incelemiştir. Öfkeyle başa çıkma eğitiminin, sürekli öfkenin azalması yönünde önemli ölçüde etkili olduğu görülmüştür.

Bohanek, Marin ve Duke (2006), çocukların öz-sezgileri ile aile hikaye etkileşimlerini inceledikleri araştırmalarında, öğrencilerin cinsiyetine göre, denetim odağı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığını ortaya koymuşlardır.

Moore (2006), yetenekli ve yeteneksiz ortaokul öğrencilerinin başarı ve başarısızlıklarında, denetim odağı ve anksiyete yönelimlerdeki değişikliği incelemiştir. Araştırmasında cinsiyet ve denetim odağı arasındaki ilişkiyi inceleyen bazı araştırmaların aksine, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre, daha dıştan denetimli oldukları kanısına varmıştır.

Derin (2006), ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin problem çözme becerileri, denetim odağı düzeyleri ve akademik başarıları arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada, 434 öğrenciye Problem Çözme Envanteri, Denetim Odağı Ölçeği ve Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği uygulamıştır. Araştırmasının sonucunda öğrencilerin annelerinin eğitim durumları ile problem çözme becerileri ve denetim odağı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmediğini belirtmiştir (Derin, 2006, s. 123).

Efiliti (2006), çalışmada orta öğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin, saldırganlık, kontrol odağı ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Bu çalışma Konya'da öğrenim gören, her sınıf düzeyindeki 246 kız, 334 erkek olmak üzere toplam 580 öğrenciyle yapılmıştır. Kızların saldırganlık puanlarının erkeklere göre düşük olduğu görülmüştür. 2'nci sınıfta öğrenim görenlerin, 1. ve 3'teki öğrencilere göre saldırganlık puanları daha düşük olarak bulunmuştur. Ticaret lisesinde ve genel lisedeki ergenlerin saldırganlık puanlarının diğer liselerdeki ergenlere göre yüksektir. Öğrencilerin saldırganlık puanları ile kontrol odağı puanları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Gülveren (2008), Ankara ve İstanbul'da yaşayan 200 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada ergenlerin iç-dış kontrol inancı, zekâ ve öfke tarzlarını incelemiştir. Çalışmasının sonucunda; iç-dış denetim odağı ve sürekli öfke-öfke ifade tarzı açısından cinsiyetler arasında anlamlı bir bulguya ulaşamadığını belirtmiştir.

Denetim odağına ilişkin yapılan araştırmaların ışığı altında, bireyin kendisi ile uyum içinde olabilmesi, kendini gerçekleştirebilmesi, kendi geleceğini yönlendirmede etkili olabilmesi için kendisini, kendi kaderinin belirleyicisi olarak algılaması yani içten denetimlilik göstermesi gerekmektedir (Çakar, 1997, s. 114)

2.2.4. Boşanma ve Denetim Odağıyla İlgili Araştırmalar

Denetim odağı kavramı, ortaya atılışından günümüze kadar çok sayıda araştırmaya konu olmuş ve denetim odağının farklı değişkenlerle ilişkileri incelenmiştir. Bu değişkenlerden bazıları; okul başarısı, özsaygı, sigarayı bırakma, alkoliklik, evlilik doyumu, evlilik uyumu, evlilikte problem çözme yöntemleri, kişilerarası güven, öfke seviyesi, tükenmişlik düzeyi, yaş, cinsiyet, toplumsal sınıf, sos-ekonomik düzey, aile çevresi gibi değişkenlerdir. Ancak boşanma ve denetim odağını ele alan az sayıda araştırma bulunmaktadır. Literatürde Mlott ve Lira (1977) ile Petit ve Bloom'un (1984) Denetim Odağı ve boşanma arasındaki ilişkileri ele alan araştırmaları vardır. Bu bölümde hem bu çalışmalara hem de ilgili olduğu düşünülerek evlilik ve denetim odağı konulu birkaç çalışmaya yer verilmiştir.

Doherty ve Ryder (1979) yeni evli bireylerin denetim odağı, kişilerarası güven ve güvenli davranış arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmanın sonucunda evlilikte yaşanan çatışma içinde içten denetimli erkek bireylerin, dıştan denetimlilere göre daha fazla güvenli davranışlar gösterdikleri bulunmuştur.

Evlilik doyumu ile denetim odağı arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmada ise (Mlott ve Lira, 1977) kadınların dıştan denetim odağına sahip olduğu, erkeklerin ise içten denetim odağına sahip olduğu evlilik ilişkisinde evlilik doyumunun daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Winkler ve Doherty (1983) tarafından yapılan başka bir araştırmada evlilikte problem çözme davranışları ile denetim odağı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırma sonucunda dıştan denetimli bireylerin problemleri çözerken saldırganca davrandıkları, fiziksel şiddet uyguladıkları ve sinirli tepkiler verdikleri bulunmuştur (Winkler ve Doherty'den aktaran Myers & Booth, 1999).

Petit ve Bloom (1984) boşanma ile denetim odağı arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında boşanmış olan kadınların erkeklerden daha fazla içten denetim odağına sahip olduklarını ve içten denetim odağına sahip bireylerin boşanma ve evlilik ilişkisi üzerinde daha fazla aktif kontrole sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır.

Miller, ve arkadaşlarının (1986) yaptıkları araştırma sonucunda, evlilik konusunda içten denetimli olanların daha aktif ve dıştan denetimlilere göre problemlerin çözümünde daha iyi oldukları gözlenmiştir. Aynı zamanda, içten denetimlilerin dıştan denetimlilere göre iletişim kurmada ve hedeflere ulaşmada daha etkili ve daha yüksek evlilik doyumuna sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Scanzony ve Arnet (1987) evlilikte problem çözme yöntemleri ile denetim odağı arasındaki ilişkileri inceledikleri ve 450 evli bireyle yapmış oldukları araştırmalarında dıştan denetim odağına sahip bireylerin evlilik bağlarının zayıf olduğu ve evlilik ilişkisinde yaşanan problemleri çözmeye daha çok olumsuz problem çözme yöntemlerini kullandıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Karakaş, 2015'te yaptığı çalışmasında denetim odağı ile medeni durum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulmuştur. Araştırmada içten denetimlilerin çoğunluğunun evli iken, dıştan denetimlerin çoğunluğunun bekâr olduğu saptanmıştır. Ayrıca bekâr olanların denetim odağı puanlarının yüksek olduğu bulunmuştur. Buna göre bekâr kadınların, evli, boşanmış ya da eş kaybına şahit olmuş kadınlara göre daha dıştan denetimli oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Karakaş, 2015, s. 83).

2.2.5. Boşanma ve Öfkeyle İlgili Araştırmalar

Gerek yurtiçinde, gerek yurtdışında yapılmış birçok çalışmada boşanmış ve boşanmamış aileye sahip ergenlerdeki öfke duygusu çeşitli değişkenlerle birlikte ele alınmıştır.

Spielberger ve Culbertson (1991) tarafından Amerika'da 179 öğrenci ile yapılan bir araştırmada öfke ifade tarzı, öfke kontrolü ile depresyon arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda anne ya da babasıyla yalnız yaşayan ergenlerin öfke-dışta düzeylerinin ve depresyon seviyelerinin tam aileye sahip olan ergenlerinkine kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Anne-baba boşanma durumuna göre ergenlerin öfke seviyeleri ve öfke ifade tarzlarının cinsiyet açısından farklılaşmadığı da görülmüştür.

Spigelman ve arkadaşlarının (1991), 10-12 yaş grubundaki boşanmış ve boşanmamış aile çocuklarının öfke, saldırganlık ve kaygı düzeylerinde farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla projektif testleri kullanarak yaptıkları çalışmalarında, boşanmış anne-baba çocuklarının boşanmamış anne-baba çocuklarına oranla daha fazla öfke, kaygı ve saldırganlık tepkileri gösterdikleri bulunmuştur. Cinsiyet açısından ise, saldırganlığın türü ve yönü açısından farklılık gösterdiği görülmüştür. Erkek çocukları, daha fazla dışsal saldırganlık ve savunma reaksiyonları gösterirken; kız çocuklarının, öfke duygularını daha örtük biçimde yansıttıkları bulunmuştur (Spigelman ve arkadaşlarından aktaran Fiyakalı, 2008, s. 33).

Annak (2002), lise son sınıfta okuyan öğrencilerin kızgınlık seviyelerinin çeşitli değişkenlerle olan ilişkisini incelemiştir. Araştırmada 226 kız ve 288 erkek toplam 514 öğrenciyle çalışılmıştır. Araştırmada öğrencilerin ailelerinin boşanma durumuna göre öfke ifade tarzlarının farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmış, boşanmış ailedeki öğrenciler ile boşanmamış ailedeki öğrenciler arasında fark bulunmadığı görülmüştür. Araştırmanın sonucunun bu şekilde çıkmış olması, öğrencilerin sosyoekonomik düzeylerinin yüksek olmasıyla ilişkilendirilmiştir (Annak, 2002, ss. 60-80).

Güleç (2002), araştırmasında, öğrencilerin öfke ifade tarzlarıyla benlik ve akademik başarıları arasında ilişki olup olmadığını incelemiştir. Araştırmada 191 erkek, 148 kız toplam 339 ergenle çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda, anne-baba birlikte olup olmamasıyla öğrencilerin öfke düzeylerinin arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür (Güleç, 2002, ss. 71- 117).

Deniz ve arkadaşları (2006) nın ergenlerin sürekli öfke ve öfke tarzını inceledikleri çalışmalarının sonucunda, boşanmış ailedeki ergenlerle boşanmamış ailedeki ergenlerin öfke ifade tarzlarının farklılaşmadığı belirtilmiştir (Deniz ve arkadaşları, 2006, ss. 133-159).

Mahon ve arkadaşları (2003), 24 boşanmış aileye, 24 boşanmamış aileye sahip olan ergenlerle üzerinde çalıştıkları araştırmalarında, anksiyete, öfke ile depresyon seviyelerini incelemiştir. Araştırma sonucunda anksiyeteye depresyon düzeylerinde fark olmadığı görülürken, öfke düzeylerinde ailesi boşanmamış olan öğrencilerin lehine

sonuç çıkmıştır yani boşanmamış ailedeki öğrencilerin öfke seviyeleri diğer gruplara göre azdır.

Fiyakalı (2008), ailesi boşanmış ve boşanmamış öğrencilerin öfke düzeyi ve öfke ifade tarzlarını karşılaştırdığı çalışmada Denizli il merkezinde lise öğrenimi gören 454 kız ve 382 erkek, toplam 836 öğrenciye “SÖÖİT Ölçeği” ile “Kişisel Bilgi Formu” uygulamıştır. Araştırma sonuçlarına göre, boşanmış ve boşanmamış ailedeki öğrencilerin sürekli öfke seviyeleriyle öfke ifade stillerinin cinsiyet, sınıf seviyesi ve ana-babalarının öğretim düzeylerine göre farklılaşmadığı fakat ana-babalarının tutumlarına göre farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Anne-baba boşanma durumu ve anne tutum düzeyi ortak etkisinin öğrencilerin sürekli öfke ve öfke kontrol tarzlarında; anne-baba boşanma durumu ve baba tutum düzeyi ortak etkisinin ise, öğrencilerin sürekli öfke, öfke dışta ve öfke kontrol tarzlarında anlamlı bir fark yarattığı görülmüştür.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmanın yöntemi ilişkisel tarama modelidir. Bu model çerçevesinde orta öğretim kurumlarına devam eden boşanmış ve tam aileden gelen çocukların (10-15 yaş) denetim odağı ve öfke kontrol seviyeleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırmada öfke kontrol becerisi seviyesini belirlemek için Spielberger ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş, dilimize Özer (1994) tarafından uyarlanmış olan “Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği” (SÖÖİTÖ) kullanılmıştır. Öğrencilerin denetim odağı düzeylerini ölçmek için ise Nowicki ve Strickland tarafından 1973 yılında geliştirdiği, Demet Öngen’in Türkçe'ye çevirerek geçerlik ve güvenirlik çalışmalarını yaptığı Nowicki-Strickland İç-Dış Denetim Odağı Ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca öğrencilerin ailevi özelliklerini belirlemek için araştırmacı tarafından bu çalışma için geliştirilmiş olan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Ortaya çıkan veriler istatistiksel olarak SPSS 22.0 paket programıyla analiz edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evrenini, 2014-2015 eğitim öğretim yılında İstanbul Bağcılarda bulunan devlet ve özel ortaokullara devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Bu araştırmada Bağcılar ilçesi özellikle seçilmiştir. Bağcıların demografik yapısı Türkiye'nin her tarafından gelip yerleşmiş ailelerden teşekkül etmesi nedeniyle Türkiye'nin küçük bir örneğini temsil kabiliyetinde bir ilçedir. Buradan elde edilecek sonuçların Türkiye genelini önemli ölçüde temsil edebileceği değerlendirilmektedir.

3.3. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın örneklemini, İstanbul İli Bağcılar İlçesi'nde bulunan MEB'e bağlı 8 adet ortaokulda öğrenim gören 299 kız, 261 erkek olmak üzere 560 öğrenci oluşturmuştur. Örneklemdaki 560 öğrenciden 188 öğrenci boşanmış aileye sahipken 372 öğrencinin ailesi boşanmamıştır.

Anketler bu okulların rehberlik servisleri vasıtasıyla gönüllülük esası ile ulaşılan boşanmış ve boşanmamış ebeveyni olan ergenlere uygulanmıştır.

Uygulamanın Yapıldığı Okullar:

Bağcılar ilinin değişik mahallelerinden olmak üzere Milli Eğitim Bakanlığına bağlı 8 adet devlet ortaokulunda çalışma yapılmıştır. Uygulama yapılan kurumlar ve öğrenci sayıları aşağıdaki gibidir;

- Kurtdereli Mehmet Ortaokulu - 90 öğrenci,
- Peyami Safa Ortaokulu - 80 öğrenci,
- Borsa Ortaokulu - 80 öğrenci,
- Necip Fazıl Kısakürek Ortaokulu - 50 öğrenci,
- Sancaktepe Ortaokulu - 70 öğrenci,
- Malazgirt Ortaokulu - 80 öğrenci,
- Erol Battal Ortaokulu - 70 öğrenci,
- Türk-İsveç Kardeşlik Ortaokulu - 40 öğrenci.

3.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada öfke kontrol becerisi düzeyini belirlemek amacıyla Spielberger ve arkadaşları tarafından geliştirilen, Özer (1994) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği" (Trait Anger and Anger Expression Scales) ve araştırmacı tarafından bu çalışma için geliştirilmiş olan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Ayrıca öğrencilerin denetim odağı düzeylerini ölçmek için Nowicki ve Strickland tarafından 1973 yılında geliştirilip, Demet Öngen tarafından Türkçe'ye çevrilmiş, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmış olan Nowicki-Strickland İç-Dış Denetim Odağı Ölçeği kullanılmıştır.

3.4.1. Nowicki-Strickland İç-Dış Denetim Odağı Ölçeği

“Denetim Odağı Ölçeği” (Locus of Control Inventory For Children) davranışları denetleyen pekiştirmelerin içte ve dışta odaklaşmanın algılanma düzeyini değerlendirmek için Nowicki ve Strickland tarafından 1973 yılında geliştirilmiştir. Ölçek 8-15 yaş çocuklarının düzeyine uygun olarak geliştirilmiştir. Ölçeğin maddeleri akademik yeterlilik, sosyal olgunluk, bağımsızlık, olayların üstesinden gelme ve kendi başına güdülenme davranışları ile ilgilidir.

Nowicki-Strickland İç-Dış Denetim Odağı Ölçeği (1973)'nin çevirisini Demet Öngen yapmıştır. Yapılan çevirinin orijinal metine uygun olup olmadığı, anlaşılabilir olup olmadığı gibi konular uzmanlarınca kontrol edilmiştir. Bu amaçla bir ön uygulama çalışması yapılmıştır. Ölçme aracı 40 maddelik olup, değerlendirme dörtlü Likert tipi bir ölçek üstünde yapılmaktadır. Ölçeğin maddeleri Kesinlikle katılıyorum (1), Katılıyorum (2) Katılmıyorum (3), ve Kesinlikle katılmıyorum (4) seçeneklerinden biri seçilerek cevaplanmaktadır. 2, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 21, 23, 25, 27, 29, 33, 34, 37, 39 maddeleri tersten puanlanmaktadır. Ölçekte bulunan faktörlerin her birinden yüksek puan alınması, kişinin içten denetimli olduğunu, düşük puan alınmasıysa dıştan denetimli olduğunu ifade etmektedir (Öngen, 2003).

3.4.1.1. Denetim Odağı Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Ölçeğinin geçerlilik ve güvenirliliğini ölçmek amacıyla Öngen (2003) tarafından 337 öğrenciye uygulama yapılmıştır. Türkçeye çevrilen 40 maddelik ölçek üzerinde yapı geçerliliği için faktör analizi yapılmış, çalışmanın sonunda 11 maddelik kısım ölçme aracından çıkarılmıştır. 29 maddeninse 5 faktörden ibaret olduğu saptanmıştır. Türk örnekleminin faktör yapısıyla orijinal ölçeğin faktör yapısının farklı olduğu görülmüştür. Türkçeye çevrilmiş olan ölçeğin yeni yapısının;

- Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı,
- Başarı İçin Denetim Odağı,
- Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı,
- Batıl İnanç İçin Denetim Odağı,

-Kader İçin Denetim Odağı diye adlandırılabilen anlamlı yapılara sahip olduğu tespit edilmiştir (Öngen, 2003, ss. 443-444)

Ölçeğin iç geçerliliği incelenmiş olup bunun için madde analizi uygulanmıştır. Faktör puanları arasındaki ilişkiler, Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı vasıtasıyla incelenmiştir. Ölçeğin güvenirlik çalışmaları için alt boyutlar ve toplam ölçek için Cronbach Alfa iç tutarlılık ve Spearman- Brown katsayıları hesaplanmıştır.

İlk 8 maddelik guruba "*Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı*" adı verilmiştir. Faktör yük değerleri .70-.31 arasındadır. Evdeki işlerle ilgili söz söyleme yetkisinin olup olmaması, anne ve babaya kendi düşünce ve isteğini kabul ettirip ettirememesi, ebeveynlerin onunla ilgili düşünceleri, yaptıkları yorumları yani ergene verdikleri geri bildirimler, ona gösterdikleri tepkileriyle alakalı maddeleri içerir.

İkinci 8 maddenin oluşturduğu guruba "*Başarı İçin Denetim Odağı*" ismi verilmiştir. Buradaki maddeler .63 ve .35 arasındaki faktör yük değerlerine sahiptirler. Bu faktör kişinin başarıyı ne ile ya da kim ile ilişkilendirdiğinin tespitine yönelik maddeler içerir. Bu faktörde başarıyla ilgili olan zeka, çalışmaya hevesli olup olmama, başarı için çabalayıp çabalamama gibi konulara atıf yapan maddelere yer verilmektedir.

Üçüncü grupta 7 madde bulunmakta olup "*Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı*" diye adlandırılmaktadır. Faktör yük değerleri ise .65-.39 arasındadır. Bu faktörde akranlarla ve arkadaşlarla olan ilişkilerin değerlendirilmesiyle ilgili maddeler vardır.

Dördüncü grup sadece 2 maddeden oluşmakta ve "*Batıl İnanç İçin Denetim Odağı*" diye isimlendirilmektedir. Buradaki maddelerin faktör yük değerleri ise .79- .74 arasındadır. Bu bölüm şanslı olup olmamakla, eşyaların uğurlu olduğuna inanıp inanmamakla alakalı maddeleri içerir.

Beşinci grupta 4 madde olup "*Kader İçin Denetim Odağı*" şeklinde isimlendirilmiştir. Bu maddelerin faktör yük değerleri .644 arasındadır. Buradaki maddeler ise bireyin problem çözme yolu olarak kader veya işleri akışına bırakıp bırakmama düşüncesini anlamaya yöneliktir.

Ölçekte yer alan maddelerin ergenleri denetim odağı açısından ne derece ayırt ettiğini değerlendirmek amacıyla hesaplanan toplam ölçek puanlarına göre üst % 27'lik puan aralığındakiler ile alt %27'lik puan aralığındakilerin madde puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığına ilişkin t-testi yapılmıştır. T -testi sonuçları 35. madde hariç diğer maddelerde üst % 27'lik grubun madde ortalama puanının, alt % 27'lik grubun madde ortalama puanından anlamlı bir şekilde yüksek olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin faktör puanları arasındaki ikili korelasyonlar incelendiğinde, 4. faktör hariç 1., 2., 3., ve 5. faktörler arasında pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlar ölçeğin denetim odağıyla ilgili birbiriyle ilişkili boyutları ölçtüğüne işaret etmektedir. Ölçeğin güvenilirliğini incelemek için hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları, 1. faktör için .74, 2. faktör için .59, 3. faktör için .61, 4. faktör için .62, 5. faktör için .47 ve toplam ölçek için .74 bulunmuştur. Beşinci faktör hariç diğer faktörlerin yeterli iç tutarlılığa ulaştığı söylenebilir. Üst %27 ve alt %27'lik gruplar arası madde analizi çalışması 35.'inci madde hariç diğer maddelerin ayırt edicilik düzeyinin yüksek olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak İç-Dış Denetim Odağı Ölçeğinin, öğrencilerin denetim odağı algılarını ölçmeyi amaçlayan geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir (Öngen, 2003, ss. 444).

3.4.2. Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarz Ölçeği

Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği (SÖÖİTÖ) Spielberger ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir (Spielberger, Jacobs, Russel ve Crane'dan aktaran Özer, 1994). İlk aşamada 20 maddelik Durumluk-Sürekli Öfke ölçeği oluşturulmuş, dörtlü Likert tekniği ile değerlendirilen 20 maddenin 10 tanesi Durumluk öfkeyi, diğer 10 tanesi de sürekli öfkeyi ölçmeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Ölçeğin geliştirilmesindeki ikinci aşamada ise, öfkenin ifade edilme tarzının da önemli olduğu göz önüne alınarak, 'bastırılmış, dışa vurulmuş ve kontrol altına alınmış' öfke ifadelerini ölçmeyi amaçlayan 24 maddelik bir ölçek daha ilave edilmiş ve toplam 44 maddelik bir ölçek olmuştur. Ancak Türkiye uyarlamasında ölçeğin 34 maddelik formu kullanılmaktadır (Savaşır ve Şahin, 1997, s. 9).

SÖÖİTÖ toplam 34 maddeden oluşmaktadır. Ölçek iki alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçeği oluşturan alt ölçekler; Sürekli Öfke Alt Ölçeği ve Öfke İfade Tarzı

ölçeğidir. Öfke ifade tarzı ölçeğini oluşturan alt bölümler ise, içe yönelik öfke, dışa yönelik öfke ve öfke kontrolüdür (Özer, 1994, s. 34). SÖÖTÖ, dörtlü Likert tipi bir derecelendirme ölçeğidir. “Hiç”, “Biraz”, “Oldukça”, “Tümüyle” seçeneklerinden oluşmaktadır. Yapılan işaretlemelerde; “Hiç” seçeneği 1 puan, “Biraz” seçeneği 2 puan, “Oldukça” seçeneği 3 puan, “Tümüyle” seçeneği 4 puan biçiminde değerlendirilir.

- *Öfke kontrolü* alt ölçeğini oluşturan maddeler 11, 14, 18, 21, 25, 28, 30, 34. maddelerdir.

- *Dışa yönelik öfke* alt ölçeğini oluşturan maddeler, 12, 17, 19, 22, 24, 29, 32, 33. maddelerdir.

- *İçe yönelik öfke* alt ölçeğini oluşturan maddeler ise 13, 15, 16, 20, 23, 26, 27, 31. maddelerdir.

Öfke ifade tarzı alt ölçeklerinde de aynı likert tipi dörtlü dereceleme kullanılır ve her bir alt ölçek madde puanlarının toplanmasıyla alt ölçek puanları elde edilir. İçe ve dışa yönelik öfke alt ölçeklerinden alınan puanların yüksek olması öfke boyutunun olumsuz olduğunu, düşük olması olumlu olduğunu göstermektedir. Öfke kontrolü alt ölçeğinden alınan puanlarda ise yüksek puan olumluya, düşük puan ise olumsuzla işaret etmektedir (Savaşır ve Şahin, 1997, s. 9).

3.4.2.1. SÖÖTÖ’ nin Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışmaları

Ölçüt-Bağımlı Geçerlik; Dört ayrı husumet ölçeği ile Öfke ölçeği arasındaki korelasyonlar hesaplanmış; Buss-Durke Husumet Envanteri ile korelasyonlar .66 ile .73 arasında; Shullz’ un Açık Husumet Ölçeği ile korelasyon .27 ile .32 arasında; Durumluk Öfke Ölçeğiyle korelasyonlar da .22 ile .41 arasında bulunmuştur. Tüm korelasyonlar istatistiksel düzeyde anlamlı çıkmıştır (Öner, 1996, s. 377).

Yapı Geçerliği; ölçeği her iki boyutunun yapı geçerliliğinin saptanmasında faktör analizi ve hipotez sınaması kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe formunun uygulanması ile elde edilen verilerle, İngilizce formunun uygulanmasından elde edilen veriler varimax tekniğiyle 3 faktörlü analize tabi tutularak, alttestlerin faktör yapısı incelenmiştir. Sırasıyla puanların varyansa katkıları %6.11, 2.61 ve 1.71 olan I., II. Ve III. Faktör belirlenmiştir. I. faktör, 8 maddelik kontrol altına alınmış öfke boyutunu, II.

faktör, dışa vurulmuş öfke boyutunu, III. faktör ise, diğer iki faktöre göre, daha az belirgin şekilde görünen 8 maddelik bastırılmış öfke boyutunu oluşturmuştur (Sonuç, 2012, s. 28).

Ölçeğin güvenirliği için ilk çalışmalar Spielberger ve arkadaşları tarafından yapılmıştır, bu çalışmada bulunan alfa değerlerinin .82 ile .90 arasında değiştiğini bildirmişlerdir. Ülkemizde ise Özer (1994) Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeğinin iç tutarlığını saptamak amacıyla, ölçeği çeşitli gruplara uygulanmıştır. Öfke ifade tarzı alt ölçeğinin yöneticilere uygulanmasından elde edilen puanlardan hesaplanmış olan cronbach alfa değeri; öfke kontrolünde .82, dışa yönelik öfkede .69 ve içe yönelik öfkede .58 olduğu görülmüştür (Özer, 1994, s. 34).

3.4.3. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından geliştirilen bu formda katılımcılara cinsiyet, yaş, anne-babalarının sağ olup olmadığı, eğitim düzeyleri, medeni durumları, ailelerinin geliri, sahip oldukları kardeş sayısı gibi sorular sorulmuştur. Boşanmış aileye sahip ergenlere ise ek olarak kiminle birlikte yaşadıkları, anne-babalarının boşanmasının üzerinden ne kadar süre geçtiği, anne-babalarını ne sıklıkla gördükleri gibi sorular sorulmuştur.

3.5. İşlem

Okul rehber öğretmenleri aracılığı ile okullardaki anne-babası boşanmış olan öğrenciler tespit edilmiş, bu öğrenciler ile gönüllü olan diğer öğrencilere anketler araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Uygulamaya başlamadan önce öğrencilere kimlik bilgilerini yazmamaları söylenmiştir. Analizler SPSS 22.0 paket programı ile yapılmıştır. Tanımlayıcı istatistikler frekans, yüzde, ortalama (mean) ve standart sapma (SS) ile sunulmuştur. Normallik testleri için çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile 1 arasında olması, varyasyon katsayısının 0,5'den küçük olması ve normal dağılımı gösteren q-q plot grafikleri değerlendirilmiştir. İki grubun anket boyutlarına göre farklarının analizinde iki bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. İki'den fazla grubun karşılaştırılmasında Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve ikili karşılaştırmalar için Tukey post hoc testi kullanılmıştır. 0,05'den küçük p değerleri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

4. BULGULAR

Bu bölümde; öncelikle ailelerinin boşanma durumlarına göre örnekleme alan ergenlerin cinsiyetleri, yaşları, kardeş sayıları, anne-baba eğitim seviyeleri ve gelir seviyeleri hakkında betimsel bilgiler verilmiştir.

Tablo 4.1. Örneklemedeki Ergenlerin Ailelerinin Boşanma Durumlarına Göre Cinsiyet Değişkeni İçin Frekans ve Yüzdeler Değerleri

Cinsiyet	Anne-Babası Boşanmış Olanlar		Anne-Babası Boşanmamış Olanlar	
	n	%	n	%
Kız	111	%59,0	188	%50,5
Erkek	77	%41,0	184	%49,5
Toplam	188	%100	372	%100

Tablo 4.1.'de görüldüğü üzere örneklemedeki boşanmış ailede sahip ergenler 111 kız (%59,0) ve 77 erkek (%41,0) öğrenci olmak üzere toplam 188 kişiden oluşmuştur. Boşanmamış ailedeki ergenler ise 188 kız (%50,5) ve 184 erkek (%49,5) olmak üzere 376 kişiden oluşmuştur.

Tablo 4.2. Anne-Baba Boşanma Durumuna Göre Ergenlerin Yaş Değişkeni İçin Frekans ve Yüzdeler Değerleri

Yaş	Anne-Babası Boşanmış Olanlar		Anne-Babası Boşanmamış Olanlar	
	n	%	n	%
10	6	3,2%	7	1,9%
11	56	29,8%	77	20,7%
12	61	32,4%	123	33,1%
13	33	17,6%	89	23,9%
14	32	17,0%	76	20,4%
TOPLAM	188	100%	372	100%

Tablo 4.2.'de görüldüğü üzere boşanmış ailedeki ergenlerin % 3,2'si 10 yaşında (6 öğrenci), % 29,8'i 11 yaşında (56 öğrenci), %32,4'ü 12 yaşında (61 öğrenci), %17,6'sı 13 yaşında (33 öğrenci), %17,0'ı 14 yaşında olup yaş ortalaması 12,1'dir. Boşanmamış

ailedeki ergenlerin ise % 1,9'u 10 yaşında (7 öğrenci), %20,7'si 11 yaşında (77 öğrenci), %33,1'i 12 yaşında (123 öğrenci), %23,9'u 13 yaşında (89 öğrenci), %20,4'ü 14 yaşında (76 öğrenci) olup yaş ortalaması 12,3'tür.

Tablo 4.3. Örneklemdaki Ergenlerin Ailelerinin Boşanma Durumlarına Göre Kardeş Sayıları Değişkenlerinin Frekans ve Yüzdeler Değerleri

Kardeş Sayısı	Anne-Babası Boşanmış Olanlar		Anne-Babası Boşanmamış Olanlar	
	n	%	n	%
Tek çocuğum	39	20,7%	21	5,6%
1	39	20,7%	66	17,7%
2	51	27,1%	113	30,4%
3	33	17,6%	93	25,0%
4	17	9,0%	46	12,4%
5	4	2,1%	15	4,0%
Diğer	5	2,7%	18	4,8%
Toplam	188	100	372	100

Tablo 4.3.'te görüldüğü üzere boşanmış ailedeki ergenlerin %86,2'sinin 3 ve daha az sayıda kardeşi varken, boşanmamış ailedeki ergenlerin %78,7'sinin 3 ve daha az sayıda kardeşi vardır. Ayrıca boşanmış ailedeki çocukların yalnızca %4,8'i 5 ve daha fazla kardeşe sahipken, boşanmamış ailedeki çocukların %8,8'i 5 ve daha fazla sayıda kardeşe sahip olduklarını belirtmişlerdir. Boşanmış ailedeki 188 öğrencinin %20,7'si (39 öğrenci) tek çocukken, boşanmamış ailedeki çocukların sadece %5,6'sı (21 öğrenci) tek çocuk olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4.4. Boşanmış ve Boşanmamış Ailedeki Ergenlerin Anne Eğitim Düzeylerinin Frekans ve Yüzdeler Değerleri

Anne Eğitim Düzeyi	Anne-Babası Boşanmış Olanlar		Anne-Babası Boşanmamış Olanlar	
	n	%	n	%
Okur-Yazar-İlkokul	71	37,8%	179	48,1%
Ortaokul	67	35,6%	116	31,2%
Lise	34	18,1%	62	16,7%
Üniversite ve Üzeri	16	8,5%	15	4,0%
Toplam	188	100%	372	100%

Tablo 4.4.'de görüldüğü üzere boşanmış ailedeki ergenlerin anne eğitim düzeylerine bakıldığında; en sık görülen anne eğitim düzeyinin Okur-yazar/İlkokul mezunu olduğu %37,8 (179 kişi), bunu %35,6 (67 kişi) ile ortaokul mezunlarının takip ettiği görülmektedir. En az görülen anne eğitim düzeyi ise %8,5 (16 kişi) ile üniversite ve üzeri eğitimidir. Boşanmamış ailedeki ergenlere bakıldığında ise en sık görülen anne eğitim düzeyi yine %48,1 (179 kişi) ile okur-yazar ve ilkokul mezunudur. Ortaokul ve lise mezunlarının oranı ise %47,9'dur. En az görülen anne eğitim düzeyi %4,0 (15 kişi) ile üniversite ve üzeri eğitimidir. Boşanmamış ailedeki ergenlerin annelerinin %4'ü üniversite mezunu iken boşanmış ailelerde bu oranın iki katına çıktığını (%8,5) görmekteyiz.

Genel olarak örneklemdeki ergenlerin anne eğitim düzeylerine bakıldığında; %44,6'sının (250 kişi) okur-yazar ve ilkokul mezunu olduğu, %32,7'sinin (183 kişi) ortaokul mezunu olduğu, %17,1'inin (96 kişi) Lise mezunu olduğu, %5,5'i (31 kişi) nin üniversite ve üzeri okullardan mezun olduğu görülmektedir (Şekil 4.6.). En sık görülen anne eğitim düzeyi %44,6 ile okur-yazar veya ilkokul mezunu iken, en az görülen anne eğitim düzeyi %5,5 ile üniversite ve üzeri okullarda mezun olanlardır.

Tablo 4.5. Boşanmış ve Boşanmamış Ailedeki Ergenlerin Baba Eğitim Düzeylerinin Frekans ve Yüzdeler Değerleri

Baba Eğitim Düzeyi	Anne-Babası Boşanmış Olanlar		Anne-Babası Boşanmamış Olanlar	
	n	%	n	%
Okur-Yazar-İlkokul	53	28,2%	113	30,4%
Ortaokul	67	35,6%	138	37,1%
Lise	49	26,1%	90	24,2%
Üniversite ve Üzeri	19	10,1%	31	8,3%
Toplam	188	100%	372	100%

Tablo 4.5.'te de görüldüğü üzere anne-babası boşanmış olan ergenlerle anne-babası boşanmamış ergenlerin baba eğitim seviyeleri arasında kayda değer bir fark bulunmamaktadır. Örneklemdeki ergenlerin babalarının %66,3'ünün (371 kişi) okur-yazar, ilkokul ve ortaokul mezunu iken, %33,7'sinin (189 kişi) lise ve üzeri eğitim aldığı görülmektedir. En sık görülen baba eğitim düzeyi; %36,6 (205 kişi) ile ortaokuldur. Bunu %27,7 (155 kişi) ile ilkokul mezunları takip ederken, en az görülen baba eğitim durumu ise %1,6 (9 kişi) üniversite üzeri eğitimdir.

Tablo 4.6. Anne-Baba Boşanma Durumuna Göre Gelir Düzeyi Değişkeni İçin Frekans ve Yüzdeler

	Boşanmış Aile		Boşanmamış Aile	
	n	%	n	%
Düşük	25	13,3%	23	6,2%
Orta	155	82,4%	330	88,7%
Yüksek	8	4,3%	19	5,1%
Toplam	188	100%	372	100%

Tablo 4.6.'da görüldüğü üzere anne-babası boşanmamış ergenlerin ailelerinde düşük gelire sahip olma oranı %6,2 iken, anne-babası boşanmışlarda düşük gelire sahip olma oranının diğer gruptakilere oranla iki kat fazladır. Orta ve yüksek gelirli olma değişkeni açısından boşanmış ve boşanmamış ailelerde belirgin bir fark görülmemektedir.

Boşanmış Ailedeki Ergenlerle İlgili Bulgular:

a. Boşanma Süresi:

Tablo 4.7. Örneklemdeki Boşanmış Ailedeki Ergenlerin Anne-Babalarının Boşanma Sürelerinin Frekans ve Yüzdeler

Değişken	Kategori	n	%
Anne-babanız boşanalı ne kadar oldu?	0-6 ay	10	5,3%
	6-12 ay	15	8,0%
	1-2 yıl	16	8,5%
	2-3 yıl	26	13,8%
	Daha fazla	121	64,4%
	Toplam	188	%100

Tablo 4.7.'de görüldüğü üzere boşanmış aileye sahip olan 188 ergenin %5,3'ünün (10 öğrenci) anne-babası boşanalı 0-6 ay, %8,0'inin (15 öğrenci) 6-12 ay, %8,5'inin (16 öğrenci) 1-2 yıl %13,8'inin (26 öğrenci) 2-3 yıl geçmiştir. Boşanmış aileye sahip ergenlerin %64,4'ünün (121 öğrenci) ise anne-babaları 2-3 yıldan daha fazla zaman olduğu görülmektedir.

b. Boşanma Sonrası Ergenin Kiminle Birlikte Yaşadığı:

Örneklemdaki anne-babası boşanmış olan 188 öğrencinin %75'i (141 öğrenci) boşanmadan sonra anneleriyle birlikte yaşamakta olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4.8. Boşanmış Ailedeki Ergenlerin Şu Anda Kiminle Yaşadığıyla İlgili Frekans ve Yüzdeler

		Anne-Babası Boşanmış Olanlar	
		n	%
Şu anda kiminle yaşıyorsunuz?	Anne ve babamla	5	2,7%
	Annemle	141	75,0%
	Babamla	27	14,4%
	Akrabalarımle	14	7,4%
	Yuvada	1	0,5%
	Toplam	188	100

Tablo 4.8.'de görüldüğü üzere ergenlerin %14,4'ü (27 öğrenci) babalarıyla, %7,4'ü (14 öğrenci) akrabalarıyla yaşamaktadırlar. Çocukların %2,7'si (5 öğrenci) hem anne hem babasıyla yaşadıklarını belirtirken bir öğrenci de Yuvada yaşadığını belirtmiştir.

c. Anneyi Görme Sıklığı:

Tablo 4.9. Anne-Babayla Yaşama ile Anneyi Görme Sıklığının Frekans ve Yüzdeler Değerleri

		Şu Anda Kiminle Yaşıyorsunuz?			
		Annemle		Babamla	
		n	%	n	%
Annenizi Ne Sıklıkla Görüyorsunuz?	Her Gün Görüyorum	138	97,9%	1	3,7%
	Haftada Bir-İki Haftada Bir Kez Görüyorum	2	1,4%	6	22,2%
	Ayda Bir Görüyorum-Yılda Birkaç Kez Görüyorum	1	0,7%	8	29,6%
	Hiç Görmüyorum	0	0,0%	12	44,4%
	Toplam	141	100%	27	100%

Babasıyla yaşayan katılımcıların %44,4'ü annesini hiç görmediğini belirtirken %51,8'i annelerini zaman zaman gördüklerini belirtmişlerdir.

d. Babayı Görme Sıklığı:

Tablo 4.10. Anne-Babayla Yaşama ile Babayı Görme Sıklığının Frekans ve Yüzdeler Değerleri

		Şu Anda Kiminle Yaşıyorsunuz?			
		Annemle		Babamla	
		n	%	n	%
Babanızı Ne Sıklıkla Görüyorsunuz?	Her Gün Görüyorum	4	2,8%	25	92,6%
	Haftada Bir Kez Görüyorum- İki Haftada Bir Görüyorum	32	22,7%	1	3,7%
	Ayda Bir Görüyorum- Yılda Birkaç Kez Görüyorum	56	39,7%	1	3,7%
	Hiç Görmüyorum	49	34,8%	0	0,0%
	Toplam	141	100%	27	100%

Tablo 4.10.'da görüldüğü üzere Annesiyle yaşayan ergenlerin %34,8'i babasını hiç görmediğini belirtirken % 62,4'ü zamanlarda babalarını gördüklerini belirtmişlerdir.

4.1. Boşanmış ve Boşanmamış Ailedeki Ergenlerin Öfke İfade Tarzları/Denetim Odaklarının İncelenmesine İlişkin Bulgular

Tablo 4.11. Anne-Baba Boşanma Durumuna Göre Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeğinin Bağımsız Örneklem t Testi Sonuçları

	Anne-Baba Boşanma Durumu	n	\bar{X}	SS	p
Sürekli Öfke	Evet	188	2,12	,60	0,435
	Hayır	372	2,16	,65	
Öfke Kontrolü	Evet	188	2,57	,58	0,739
	Hayır	372	2,56	,65	
Dışa Yönelik Öfke	Evet	188	1,96	,61	0,597
	Hayır	372	1,99	,62	
İçe Yönelik Öfke	Evet	188	1,96	,54	0,231
	Hayır	372	1,90	,53	

Anne-baba boşanma durumuna göre, Sürekli Öfke, Öfke Kontrolü, Dışa Yönelik Öfke, İçe Yönelik Öfke alt boyutları İki Bağımsız Örneklem t Testi kullanılarak karşılaştırılmıştır.

Boşanmış ve boşanmamış aileden gelen ergenlerin Sürekli Öfke, Öfke Kontrolü, Dışa Yönelik Öfke, İçe Yönelik Öfke alt boyutları ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (İki Ortalama Arası Fark Testi; $p>0,05$) (Tablo 4.11).

Tablo 4.12. Anne-Baba Boşanma Durumuna Göre DOÖ'nin Bağımsız Örneklem t Testi Sonuçları

	Anne-Baba Boşanma Durumu	n	\bar{X}	SS	p
Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı	Evet	188	2,58	,57	0,042
	Hayır	372	2,68	,55	
Başarı İçin Denetim Odağı	Evet	188	3,20	,44	0,135
	Hayır	372	3,26	,52	
Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı	Evet	188	2,62	,48	0,322
	Hayır	372	2,67	,48	
Batıl İnanç İçin Denetim Odağı	Evet	188	2,83	,94	0,849
	Hayır	372	2,84	,91	
Kader İçin Denetim Odağı	Evet	188	2,57	,72	0,945
	Hayır	372	2,58	,66	

Boşanmış ve boşanmamış ailedeki ergenlerin Aile İlişkileri İçin, Başarı İçin, Akran İlişkileri İçin, Batıl İnanç İçin ve Kader İçin Denetim Odağı alt boyutları İki Bağımsız Örneklem t Testi kullanılarak karşılaştırılmıştır. İki grup arasında yalnızca

Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı alt boyutu açısından anlamlı bir fark bulunmuştur (İki Ortalama Arası Fark Testi; $p=0,042$). Bu fark boşanmamış ailedeki ergenlerin lehinedir. Bu gruptaki ergenlerin Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı puanı daha yüksektir yani diğer gruptaki ergenlere göre daha içten denetimlidirler (Tablo 4.12).

4.2. Boşanmış Ailedeki Ergenlerin Öfke İfade Tarzları/Denetim Odaklarının Çeşitli Değişkenlere Göre Farklılaşp Farklılaşmadığıyla İlgili Bulgular

Bu bölümde boşanmış ailedeki ergenlerin öfke ifade tarzları ve denetim odaklarının; anne-babalarının boşanmadan sonra geçen süreyle, kiminle yaşadığına göre ve anne-babayı görme sıklığına göre farklılaşp farklılaşmadığıyla ilgili bulgulara yer verilmiştir.

4.2.1. Boşanma Süresi Değişkenine Göre Ergenlerin Öfke İfade Tarzları/Denetim Odaklarının Farklılaşp Farklılaşmadığıyla İlgili Bulgular

Tablo 4.13. Boşanmadan Sonra Geçen Süreye Göre Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarz Ölçeğinin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Boşanmadan Sonra Geçen Süre	n	\bar{X}	SS	p
Sürekli Öfke	0-12 ay	25	2,09	,53	0,209
	1-3 yıl	42	1,98	,41	
	Daha fazla	121	2,17	,67	
Öfke Kontrolü	0-12 ay	25	2,49	,58	0,571
	1-3 yıl	42	2,64	,49	
	Daha fazla	121	2,57	,61	
Dışa Yönelik Öfke	0-12 ay	25	2,03	,67	0,416
	1-3 yıl	42	1,85	,47	
	Daha fazla	121	1,98	,63	
İçe Yönelik Öfke	0-12 ay	25	1,94	,46	0,408
	1-3 yıl	42	1,87	,54	
	Daha fazla	121	2,00	,55	

Boşanmadan sonra geçen süreye göre, Sürekli Öfke, Öfke Kontrolü, Dışa Yönelik Öfke, İçe Yönelik Öfke alt boyutları karşılaştırılmıştır. Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçlarına göre boşanma süresi 0-12 ay, 1-3 yıl ve 3 yıldan fazla olan çocukların alt boyut ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 4.14. Boşanmadan Sonra Geçen Süreye Göre Denetim Odağı Ölçeğinin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Boşanmadan Sonra Geçen Süre	n	\bar{X}	SS	p
Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı	0-12 ay	25	2,56	,52	0,609
	1-3 yıl	42	2,65	,45	
	Daha fazla	121	2,55	,62	
Başarı İçin Denetim Odağı	0-12 ay	25	3,19	,53	0,903
	1-3 yıl	42	3,22	,40	
	Daha fazla	121	3,19	,43	
Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı	0-12 ay	25	2,68	,50	0,82
	1-3 yıl	42	2,61	,53	
	Daha fazla	121	2,62	,47	
Batıl İnanç İçin Denetim Odağı	0-12 ay	25	2,76	,86	0,058
	1-3 yıl	42	3,13	,86	
	Daha fazla	121	2,74	,96	
Kader İçin Denetim Odağı	0-12 ay	25	2,47	,86	0,636
	1-3 yıl	42	2,54	,67	
	Daha fazla	121	2,61	,70	

Boşanmadan sonra geçen süreye göre, Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı, Başarı İçin Denetim Odağı, Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı, Batıl İnanç İçin Denetim Odağı, Kader İçin Denetim Odağı alt boyutları karşılaştırılmıştır. Anne-baba boşanma süresi 0-12 ay, 1-3 yıl ve 3 yıldan fazla olan çocukların alt boyut ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p>0,05$).

4.2.2. Kiminle Yaşadığı Değişkenine Göre Öfke İfade Tarzları/Denetim Odaklarının Farklılaşp Farklılaşmadığıyla İlgili Bulgular

Tablo 4.15. Boşanmış Ailedeki Ergenlerin Kiminle Yaşadığıyla Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeğinin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Şu anda kiminle yaşıyorsunuz?		n	\bar{X}	SS	p
Sürekli Öfke	Annemle	141	2,13	0,62	0,543
	Babamla	27	2,01	0,58	
	Akraba/yuva	15	2,19	0,59	
Öfke Kontrolü	Annemle	141	2,56	0,58	0,854
	Babamla	27	2,63	0,6	
	Akraba/yuva	15	2,62	0,62	
Dışa Yönelik Öfke	Annemle	141	1,96	0,57	0,16
	Babamla	27	1,82	0,63	
	Akraba/yuva	15	2,2	0,88	
İçe Yönelik Öfke	Annemle	141	1,98	0,53	0,148
	Babamla	27	1,79	0,54	
	Akraba/yuva	15	2,09	0,64	

Anne, baba ve akraba veya yuvada yaşayan çocukların Sürekli Öfke, Öfke Kontrolü, Dışa Yönelik Öfke, İçe Yönelik Öfke alt boyutları karşılaştırılmıştır. Kiminle yaşadığına göre üç grupta incelenen çocukların Sürekli Öfke, Öfke Kontrolü, Dışa Yönelik Öfke, İçe Yönelik Öfke alt boyut ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p>0,05$).

Tablo 4.16. Boşanmış Ailedeki Ergenlerin Kiminle Yaşadığıyla Denetim Odağı Ölçeğinin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Şu anda kiminle yaşıyorsunuz?	n	\bar{X}	SS	p
Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı	Annemle	141	2,56	0,58	0,309
	Babamla	27	2,74	0,57	
	Akraba/yuva	15	2,52	0,47	
Başarı İçin Denetim Odağı	Annemle	141	3,21	0,44	0,638
	Babamla	27	3,23	0,41	
	Akraba/yuva	15	3,1	0,51	
Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı	Annemle	141	2,64	0,51	0,451
	Babamla	27	2,66	0,38	
	Akraba/yuva	15	2,48	0,42	
Batıl İnanç İçin Denetim Odağı	Annemle	141	2,8	0,95	0,791
	Babamla	27	2,91	0,84	
	Akraba/yuva	15	2,93	0,9	
Kader İçin Denetim Odağı	Annemle	141	2,57	0,72	0,076
	Babamla	27	2,77	0,63	
	Akraba/yuva	15	2,25	0,68	

Anne, baba ve akraba veya yuvada yaşayan çocukların Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı, Başarı İçin Denetim Odağı, Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı, Batıl İnanç İçin Denetim Odağı, Kader İçin Denetim Odağı alt boyutları karşılaştırılmıştır. Kiminle yaşadığına göre üç grupta incelenen çocukların alt boyut ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p>0,05$).

4.2.3. Anneyi Görme Sıklığına Göre Ergenlerin Öfke İfade Tarzları/Denetim Odaklarının Farklılaşp Farklılaşmadığıyla İlgili Bulgular

Tablo 4.17. Boşanmış Ailedeki Ergenlerden Babayla Yaşayıp Anneyi Gören ve Görmeyen Katılımcıların Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarz Ölçeğinin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

		Babayla yaşıyor-anneyi görüyor	Babayla yaşıyor-anneyi görmüyor	p	Anne veya Babayı Gören	Anne veya Babayı Görmeyen	p
Sürekli Öfke	\bar{x}	2,12	2,03	0,617	2,1	2,16	0,538
	SS	0,6	0,65		0,56	0,69	
Öfke Kontrolü	\bar{x}	2,57	2,69	0,487	2,56	2,61	0,532
	SS	0,57	0,71		0,57	0,6	
Dışa Yönelik Öfke	\bar{x}	1,96	1,94	0,897	1,95	1,99	0,682
	SS	0,6	0,75		0,57	0,69	
İçe Yönelik Öfke	\bar{x}	1,96	1,91	0,722	1,96	1,95	0,928
	SS	0,54	0,56		0,56	0,51	

Boşanmış ailedeki ergenlerden babalarıyla birlikte yaşayan çocuklar; anneyi görüp görememelerine göre iki grupta incelenmiş olup bu iki grup için Sürekli Öfke, Öfke Kontrolü, Dışa Yönelik Öfke, İçe Yönelik Öfke alt boyutları karşılaştırılmıştır. Anneyi gören ve görmeyen ergenlerin Sürekli Öfke, Öfke Kontrolü, Dışa Yönelik Öfke, İçe Yönelik Öfke alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Tablo 4.18. Boşanmış Ailedeki Ergenlerden Babayla Yaşayıp Anneyi Gören ve Görmeyen Katılımcıların Denetim Odağı Ölçeğinin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

		Babayla yaşıyor- anneyi görüyor	Babayla yaşıyor- anneyi görmüyor	p
Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı	\bar{X}	2,56	2,81	0,140
	SS	0,56	0,67	
Başarı İçin Denetim Odağı	\bar{X}	3,19	3,32	0,303
	SS	0,44	0,4	
Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı	\bar{X}	2,61	2,77	0,265
	SS	0,49	0,36	
Batıl İnanç İçin Denetim Odağı	\bar{X}	2,81	3,04	0,414
	SS	0,94	0,86	
Kader İçin Denetim Odağı	\bar{X}	2,57	2,62	0,796
	SS	0,71	0,82	

Boşanmış ailedeki ergenlerden babasıyla birlikte yaşayan çocuklar; anneyi görüp görememelerine göre iki grupta incelenmiş olup bu iki grup için Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı, Başarı İçin Denetim Odağı, Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı, Batıl İnanç İçin Denetim Odağı, Kader İçin Denetim Odağı alt boyutları karşılaştırılmıştır. Anneyi gören ve görmeyen ergenlerin Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı, Başarı İçin Denetim Odağı, Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı, Batıl İnanç İçin Denetim Odağı, Kader İçin Denetim Odağı alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

4.2.4. Babayı Görme Sıklığına Göre Ergenlerin Öfke İfade Tarzları/Denetim Odaklarının Farklılaşp Farklılaşmadığıyla İlgili Bulgular

Tablo 4.19. Boşanmış Ailedeki Ergenlerden Anneyle Yaşayıp Babayı Gören ve Görmeyen Katılımcıların Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarz Ölçeğinin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

		Anneyle Yaşıyor Babayı Görüyor	Anneyle Yaşıyor Babayı Görmüyor	p	Anne Veya Babayı Gören	Anne Veya Babayı Görmeyen	p
Sürekli Öfke	\bar{X}	2,09	2,19	0,349	2,1	2,16	0,538
	SS	0,57	0,7		0,56	0,69	
Öfke Kontrolü	\bar{X}	2,57	2,59	0,781	2,56	2,61	0,532
	SS	0,58	0,57		0,57	0,6	
Dışa Yönelik Öfke	\bar{X}	1,95	2	0,611	1,95	1,99	0,682
	SS	0,58	0,68		0,57	0,69	
İçe Yönelik Öfke	\bar{X}	1,96	1,97	0,92	1,96	1,95	0,928
	SS	0,55	0,51		0,56	0,51	

Boşanmış ailedeki ergenlerden annesiyle birlikte yaşayan çocuklar; babayı görüp görememelerine göre iki grupta incelenmiş olup bu iki grup için Sürekli Öfke, Öfke Kontrolü, Dışa Yönelik Öfke, İçe Yönelik Öfke alt boyutları karşılaştırılmıştır.

Babayı gören ve görmeyen ergenlerin Sürekli Öfke, Öfke Kontrolü, Dışa Yönelik Öfke, İçe Yönelik Öfke alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Tablo 4.20. Boşanmış Ailedeki Ergenlerden Annesiyle Yaşayıp Babayı Gören ve Görmeyen Katılımcıların Denetim Odağı Ölçeğinin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

		Anneyle Yaşıyor babayı görüyor	Anneyle Yaşıyor babayı görmüyor	p
Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı	\bar{X}	2,61	2,49	0,214
	SS	0,56	0,59	
Başarı İçin Denetim Odağı	\bar{X}	3,21	3,15	0,374
	SS	0,45	0,42	
Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı	\bar{X}	2,68	2,46	0,006*
	SS	0,49	0,44	
Batıl İnanç İçin Denetim Odağı	\bar{X}	2,85	2,78	0,655
	SS	0,92	1	
Kader İçin Denetim Odağı	\bar{X}	2,59	2,52	0,512
	SS	0,72	0,72	

Boşanmış ailedeki ergenlerden anneyle birlikte yaşayan çocuklar; babayı görüp görememelerine göre iki grupta incelenmiş olup bu iki grup için Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı, Başarı İçin Denetim Odağı, Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı, Batıl İnanç İçin Denetim Odağı, Kader İçin Denetim Odağı alt boyutları karşılaştırılmıştır.

Annesiyle yaşayıp babasını hiç görmeyen katılımcıların Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı puanları babasını görenlerden daha düşük bulunmuştur (p=0,006).

4.3. Ergenlerin Öfke İfade Tarzları ve Denetim Odaklarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Alt boyutların birbirleri ile ilişkileri aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 4.21. Tüm Örneklem İçin Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarz Ölçeği ve Denetim Odağı Ölçeğinin Pearson Korelasyon Testi Sonuçları

		Öfke Kontrolü	Dışa Yönelik Öfke	İçe Yönelik Öfke	Aile İlişkileri İçin D. O.	Başarı İçin D. O.	Akran İlişkileri İçin D. O.	Batıl İnanç İçin D. O.	Kader İçin D. O.
Sürekli Öfke	r	-,353**	,715**	,449**	-,289**	-,209**	0,006	0,013	-,143**
Öfke Kontrolü	r		-,281**	-0,052	,267**	,117**	,134**	0,08	,193**
Dışa Yönelik Öfke	r			,539**	-,281**	-,221**	-0,005	0,049	-,166**
İçe Yönelik Öfke	r				-,307**	-,173**	-0,043	0,034	-,140**
Aile İlişkileri İçin D. O.	r					,197**	,390**	,216**	,458**
Başarı İçin D. O.	r						0,05	-,100*	,097*
Akran İlişkileri İçin D. O.	r							,207**	,355**
Batıl İnanç İçin D. O.	r								,210**

** p<0,01; *p<0,05

Sürekli Öfke alt boyutu ile Öfke Kontrolü, Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı, Başarı İçin Denetim Odağı ve Kader İçin Denetim Odağı arasında negatif, Dışa Yönelik Öfke ve İçe Yönelik Öfke arasında ise pozitif yönlü ilişki bulunmuştur (Pearson Korelasyon Testi; p<0,05).

Öfke Kontrolü alt boyutu ile Dışa Yönelik Öfke alt boyutu arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur. Öfke Kontrolü Boyutu ile Aile İlişkileri İçin, Başarı İçin, Akran İlişkileri İçin ve Kader İçin Denetim Odakları arasında ise pozitif yönlü ilişkiye bulunmuştur (Pearson Korelasyon Testi; p<0,05).

Dışa Yönelik Öfke boyutu ile Aile İlişkileri İçin, Başarı İçin ve Kader İçin Denetim Odağı alt boyutları arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur. Aynı zamanda Dışa Yönelik Öfke ile İçe Yönelik Öfke arasında da pozitif ilişkisi bulunmuştur (Pearson Korelasyon Testi; $p<0,05$).

İçe Yönelik Öfke boyutunun Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı, Başarı İçin Denetim Odağı ve Kader İçin Denetim Odağı ile negatif ilişkisi bulunmuştur (Pearson Korelasyon Testi; $p<0,05$).

4.4. Ergenlerin Öfke İfade Tarzları/Denetim Odaklarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesine İlişkin Bulgular

Bu bölümde ergenlerin öfke ifade tarzları ve denetim odaklarının cinsiyete, yaşa, anne-baba eğitim düzeyine, sahip olunan kardeş sayısına ve ailenin gelir düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığıyla ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.22. Cinsiyete Göre SÖÖİTÖ'nin Bağımsız Örneklem t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	\bar{x}	SS	P
Sürekli Öfke	Kadın	299	2,13	,64	0,504
	Erkek	261	2,17	,63	
Öfke Kontrolü	Kadın	299	2,54	,63	0,463
	Erkek	261	2,58	,62	
Dışa Yönelik Öfke	Kadın	299	1,95	,61	0,214
	Erkek	261	2,01	,62	
İçe Yönelik Öfke	Kadın	299	1,94	,57	0,345
	Erkek	261	1,90	,48	

Cinsiyete göre, Sürekli Öfke, Öfke Kontrolü, Dışa Yönelik Öfke, İçe Yönelik Öfke alt boyutları karşılaştırılmıştır.

Kız ve erkek çocukların Sürekli Öfke, Öfke Kontrolü, Dışa Yönelik Öfke, İçe Yönelik Öfke alt boyut ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (İki ortalama arası fark testi; $p>0,05$).

Tablo 4.23. Cinsiyete Göre Denetim Odağı Ölçeğinin Bağımsız Örneklem t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	\bar{X}	SS	p
Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı	Kadın	299	2,66	,59	0,549
	Erkek	261	2,63	,52	
Başarı İçin Denetim Odağı	Kadın	299	3,25	,46	0,59
	Erkek	261	3,23	,53	
Akran İlişkileri İçin D. O.	Kadın	299	2,64	,48	0,559
	Erkek	261	2,66	,48	
Batıl İnanç İçin Denetim Odağı	Kadın	299	2,75	,93	0,015
	Erkek	261	2,94	,89	
Kader İçin Denetim Odağı	Kadın	299	2,61	,69	0,157
	Erkek	261	2,53	,66	

Cinsiyete göre, Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı, Başarı İçin Denetim Odağı, Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı, Batıl İnanç İçin Denetim Odağı, Kader İçin Denetim Odağı alt boyutları karşılaştırılmıştır. Kız ve erkek çocukların alt boyut ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (İki ortalama arası fark testi; $p>0,05$).

Tablo 4.24. Yaşa Göre SÖÖİTÖ'nin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	Yaşınız?	n	\bar{X}	SS	p	Fark
Sürekli Öfke	10	13	2,02	0,52	0,028	13>11
	11	133	2	0,64		
	12	184	2,18	0,64		
	13	122	2,22	0,6		
	14	108	2,22	0,64		
Öfke Kontrolü	10	13	2,73	0,62	0,81	
	11	133	2,53	0,62		
	12	184	2,58	0,65		
	13	122	2,55	0,6		
	14	108	2,58	0,63		
Dışa Yönelik Öfke	10	13	1,75	0,46	0,013	14>11
	11	133	1,83	0,56		
	12	184	2,02	0,62		
	13	122	2,04	0,62		
	14	108	2,05	0,65		
İçe Yönelik Öfke	10	13	1,8	0,48	0,135	
	11	133	1,83	0,54		
	12	184	1,97	0,52		
	13	122	1,97	0,53		
	14	108	1,91	0,54		

Yaşlara göre, Sürekli Öfke, Öfke Kontrolü, Dışa Yönelik Öfke, İçe Yönelik Öfke alt boyutları karşılaştırılmıştır. Sürekli Öfke ve Dışa Yönelik Öfke boyutunda yaşlara göre fark bulunmuştur (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p<0,05$). Sürekli Öfke alt boyutunda 13 yaşındakilerin puanları ile 11 yaşındakilerin puanları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur ve bu fark 13 yaş aleyhinedir. 13 yaşındaki ergenleri sürekli öfke puanları 11 yaşındaki ergenlerden yüksektir. Aynı zamanda 14 yaşındakilerin Dışa Yönelik Öfke puanı 11 yaşındakilerden yüksek bulunmuştur (Post hoc Tukey testi; $p<0,05$). Bu fark 11 yaşındaki ergenlerin lehinedir.

Tablo 4.25. Yaşa Göre Denetim Odağı Ölçeğinin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	Yaşınız?	N	\bar{X}	SS	P	Fark
Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı	10	13	2,88	0,59	0,23	
	11	133	2,71	0,58		
	12	184	2,63	0,59		
	13	122	2,6	0,5		
	14	108	2,6	0,55		
Başarı İçin Denetim Odağı	10	13	3,35	0,64	0,007	11>13
	11	133	3,34	0,51		
	12	184	3,27	0,46		
	13	122	3,13	0,5		
	14	108	3,18	0,48		
Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı	10	13	2,76	0,51	0,923	
	11	133	2,65	0,51		
	12	184	2,66	0,51		
	13	122	2,63	0,41		
	14	108	2,65	0,47		
Batıl İnanç İçin Denetim Odağı	10	13	2,65	0,92	0,738	
	11	133	2,79	0,94		
	12	184	2,86	0,96		
	13	122	2,91	0,82		
	14	108	2,81	0,92		
Kader İçin Denetim Odağı	10	13	2,87	0,54	0,059	
	11	133	2,62	0,63		
	12	184	2,55	0,73		
	13	122	2,45	0,65		
	14	108	2,66	0,66		

Yaşlara göre, Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı, Başarı İçin Denetim Odağı, Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı, Batıl İnanç İçin Denetim Odağı, Kader İçin Denetim Odağı alt boyutları karşılaştırılmıştır.

Yalnızca Başarı İçin Denetim Odağı boyutlarında yaşlara göre fark bulunmuştur (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p<0,05$). Yapılan ikili karşılaştırmalara göre 11 yaşındaki ergenlerin Başarı İçin Denetim Odağı puanı 13 yaşındakilerden yüksek bulunmuştur ve bu fark 11 yaşındaki ergenlerin lehinedir (Post hoc Tukey testi; $p<0,05$).

Tablo 4.26. Anne Eğitim Düzeyine Göre Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarz Ölçeğinin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	Anne Eğitim Düzeyi	n	\bar{X}	SS
Sürekli Öfke	Okur-yazar-ilkokul	250	2,14	,63
	Ortaokul	183	2,11	,62
	Lise	96	2,23	,63
	Üniversite ve üzeri	31	2,11	,77
Öfke Kontrolü	Okur-yazar-ilkokul	250	2,57	,67
	Ortaokul	183	2,61	,56
	Lise	96	2,54	,62
	Üniversite ve üzeri	31	2,31	,61
Dışa Yönelik Öfke	Okur-yazar-ilkokul	250	1,97	,64
	Ortaokul	183	1,94	,57
	Lise	96	2,08	,62
	Üniversite ve üzeri	31	1,98	,66
İçe Yönelik Öfke	Okur-yazar-ilkokul	250	1,92	,53
	Ortaokul	183	1,89	,50
	Lise	96	1,99	,58
	Üniversite ve üzeri	31	1,89	,53

Anne eğitim düzeyine göre, Sürekli Öfke, Öfke Kontrolü, Dışa Yönelik Öfke, İçe Yönelik Öfke alt boyutları karşılaştırılmıştır.

Anne eğitim düzeyi okur-yazar ve ilkokul mezunu, Ortaokul, lise ve üniversite ve üzeri olan çocukların alt boyut ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p>0,05$).

Tablo 4.27. Anne Eğitim Düzeyine Göre Denetim Odağı Ölçeğinin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	Anne Eğitim Düzeyi	n	\bar{X}	SS
Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı	Okur-yazar-ilkokul	250	2,63	,58
	Ortaokul	183	2,63	,53
	Lise	96	2,72	,55
	Üniversite ve üzeri	31	2,67	,60
Başarı İçin Denetim Odağı	Okur-yazar-ilkokul	250	3,28	,48
	Ortaokul	183	3,21	,51
	Lise	96	3,20	,50
	Üniversite ve üzeri	31	3,23	,48
Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı	Okur-yazar-ilkokul	250	2,65	,48
	Ortaokul	183	2,62	,49
	Lise	96	2,69	,45
	Üniversite ve üzeri	31	2,74	,53
Batıl İnanç İçin Denetim Odağı	Okur-yazar-ilkokul	250	2,90	,90
	Ortaokul	183	2,77	,91
	Lise	96	2,74	,96
	Üniversite ve üzeri	31	3,00	,98
Kader İçin Denetim Odağı	Okur-yazar-ilkokul	250	2,61	,68
	Ortaokul	183	2,54	,65
	Lise	96	2,52	,69
	Üniversite ve üzeri	31	2,67	,77

Anne eğitim düzeyine göre, Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı, Başarı İçin Denetim Odağı, Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı, Batıl İnanç İçin Denetim Odağı, Kader İçin Denetim Odağı alt boyutları karşılaştırılmıştır. Anne eğitim düzeyi okur-yazar ve ilkokul mezunu, Ortaokul, lise ve üniversite ve üzeri olan çocukların alt boyut ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p>0,05$).

Tablo 4.28. Baba Eğitim Düzeyine Göre Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarz Ölçeğinin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	Baba eğitim düzeyi	n	$\bar{\chi}$	SS	p
Sürekli Öfke	Okur-yazar-ilkokul	166	2,13	,66	0,642
	Ortaokul	205	2,18	,62	
	Lise	139	2,16	,63	
	Üniversite ve üzeri	50	2,05	,59	
Öfke Kontrolü	Okur-yazar-ilkokul	166	2,54	,68	0,796
	Ortaokul	205	2,57	,62	
	Lise	139	2,59	,55	
	Üniversite ve üzeri	50	2,51	,64	
Dışa Yönelik Öfke	Okur-yazar-ilkokul	166	1,97	,69	0,398
	Ortaokul	205	2,03	,60	
	Lise	139	1,96	,56	
	Üniversite ve üzeri	50	1,87	,54	
İçe Yönelik Öfke	Okur-yazar-ilkokul	166	1,93	,55	0,781
	Ortaokul	205	1,90	,48	
	Lise	139	1,96	,55	
	Üniversite ve üzeri	50	1,90	,61	

Baba eğitim düzeyine göre, Sürekli Öfke, Öfke Kontrolü, Dışa Yönelik Öfke, İçe Yönelik Öfke alt boyutları karşılaştırılmıştır. Baba eğitim düzeyi okur-yazar/ilkokul mezunu, Ortaokul, lise ve üniversite ve üzeri olan çocukların Sürekli Öfke, Öfke Kontrolü, Dışa Yönelik Öfke, İçe Yönelik Öfke alt boyutları ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p>0,05$).

Tablo 4.29. Baba Eğitim Düzeyine Göre Denetim Odağı Ölçeğinin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Post Hoc Tukey Testi Sonuçları

	Baba eğitim düzeyi	n	\bar{X}	SS	p	Post Hoc Tukey Testi Fark
Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı	Okur-yazar-ilkokul	166	2,60	,58	0,001	4>1,2,3
	Ortaokul	205	2,61	,54		
	Lise	139	2,65	,57		
	Üniversite ve üzeri	50	2,94	,47		
Başarı İçin Denetim Odağı	Okur-yazar-ilkokul	166	3,24	,48	0,755	
	Ortaokul	205	3,26	,50		
	Lise	139	3,24	,49		
	Üniversite ve üzeri	50	3,18	,52		
Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı	Okur-yazar-ilkokul	166	2,62	,48	0,071	
	Ortaokul	205	2,63	,45		
	Lise	139	2,67	,49		
	Üniversite ve üzeri	50	2,81	,51		
Batıl İnanç İçin Denetim Odağı	Okur-yazar-ilkokul	166	2,82	,96	0,965	
	Ortaokul	205	2,82	,88		
	Lise	139	2,86	,93		
	Üniversite ve üzeri	50	2,88	,92		
Kader İçin Denetim Odağı	Okur-yazar-ilkokul	166	2,53	,66	0,222	
	Ortaokul	205	2,55	,66		
	Lise	139	2,61	,69		
	Üniversite ve üzeri	50	2,74	,74		

Baba eğitim düzeyine göre, Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı, Başarı İçin Denetim Odağı, Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı, Batıl İnanç İçin Denetim Odağı, Kader İçin Denetim Odağı alt boyutları karşılaştırılmıştır.

Baba eğitim düzeyine göre yalnızca Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı alt boyutu için anlamlı bir fark bulunmuştur (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p=0,001$). Yapılan ikili karşılaştırmalarda baba eğitim düzeyi üniversite ve üzeri olan çocukların Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı puanlarının, baba eğitim düzeyi okur-yazar-ilkokul olanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Post Hoc Tukey Testi; $p<0,05$). Baba eğitim düzeyi okur-yazar/ilkokul mezunu, Ortaokul, lise ve üniversite ve üzeri olan çocukların Başarı İçin Denetim Odağı, Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı, Batıl İnanç İçin Denetim Odağı, Kader İçin Denetim Odağı alt boyutları ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p>0,05$).

Tablo 4.30. Kardeş Sayısına Göre Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarz Ölçeğinin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Post Hoc Tukey Testi Sonuçları

	Kaç Kardeşsiniz?	n	\bar{x}	SS	p	Post Hoc Tukey Testi Fark
Sürekli Öfke	Tek çocuğum	60	2,15	0,69	0,374	
	1	105	2,19	0,62		
	2	164	2,1	0,65		
	3	126	2,13	0,58		
	4	63	2,24	0,74		
	5	19	1,95	0,49		
	diğer	23	2,32	0,53		
Öfke Kontrolü	Tek çocuğum	60	2,51	0,6	0,501	
	1	105	2,51	0,6		
	2	164	2,61	0,63		
	3	126	2,53	0,61		
	4	63	2,52	0,7		
	5	19	2,72	0,7		
	diğer	23	2,71	0,59		
Dışa Yönelik Öfke	Tek çocuğum	60	2,08	0,65	0,214	
	1	105	1,99	0,6		
	2	164	1,95	0,61		
	3	126	1,94	0,57		
	4	63	2,06	0,71		
	5	19	1,7	0,46		
	diğer	23	2,08	0,68		
İçe Yönelik Öfke	Tek çocuğum	60	1,93	0,55	0,331	
	1	105	1,94	0,52		
	2	164	1,91	0,54		
	3	126	1,94	0,54		
	4	63	1,87	0,52		
	5	19	1,73	0,37		
	diğer	23	2,13	0,48		

Kardeş sayısına göre, Sürekli Öfke, Öfke Kontrolü, Dışa Yönelik Öfke, İçe Yönelik Öfke alt boyutları karşılaştırılmıştır. Kardeş sayısına göre, Sürekli Öfke, Öfke Kontrolü, Dışa Yönelik Öfke, İçe Yönelik Öfke alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 4.31. Kardeş Sayısına Göre Denetim Odağı Ölçeğinin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Post Hoc Tukey Testi Sonuçları

	Kaç Kardeşsiniz?	n	\bar{X}	SS	p	Post Hoc Tukey Testi Fark
Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı	Tek çocuğum	60	2,68	0,66	0,071	
	1	105	2,68	0,54		
	2	164	2,69	0,57		
	3	126	2,61	0,54		
	4	63	2,56	0,54		
	5	19	2,77	0,49		
	diğer	23	2,34	0,47		
Başarı İçin Denetim Odağı	Tek çocuğum	60	3,2	0,47	0,023	1>5
	1	105	3,35	0,47		
	2	164	3,23	0,49		
	3	126	3,27	0,46		
	4	63	3,15	0,59		
	5	19	2,97	0,58		
	diğer	23	3,17	0,42		
Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı	Tek çocuğum	60	2,7	0,48	0,851	
	1	105	2,66	0,49		
	2	164	2,64	0,51		
	3	126	2,65	0,45		
	4	63	2,58	0,46		
	5	19	2,74	0,5		
	diğer	23	2,65	0,41		
Batıl İnanç İçin Denetim Odağı	Tek çocuğum	60	2,78	0,84	0,183	
	1	105	2,69	0,93		
	2	164	2,97	0,92		
	3	126	2,74	0,96		
	4	63	2,91	0,9		
	5	19	2,95	0,91		
	diğer	23	2,93	0,71		
Kader İçin Denetim Odağı	Tek çocuğum	60	2,59	0,76	0,518	
	1	105	2,6	0,69		
	2	164	2,62	0,67		
	3	126	2,51	0,65		
	4	63	2,53	0,62		
	5	19	2,78	0,82		
	diğer	23	2,41	0,54		

Kardeş sayısına göre, Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı, Başarı İçin Denetim Odağı, Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı, Batıl İnanç İçin Denetim Odağı, Kader İçin Denetim Odağı alt boyutları karşılaştırılmıştır.

Yalnızca Başarı İçin Denetim Odağı puanında kardeş sayısına göre fark bulunmuştur (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p<0,05$). 1 kardeşe sahip olanların 5 kardeşe sahip olanlara göre Başarı İçin Denetim Odağı puanı daha yüksektir (Post hoc Tukey testi; $p<0,05$).

Tablo 4.32. Gelir Durumuna Göre Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarz Ölçeğinin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Post Hoc Tukey Testi Sonuçları

	Ailenin Gelir Durumu	n	\bar{X}	SS	P	Post Hoc Tukey Testi Fark
Sürekli Öfke	Düşük	48	2,31	,70	0,176	
	Orta	485	2,13	,62		
	Yüksek	27	2,13	,70		
Öfke Kontrolü	Düşük	48	2,45	,71	0,028	2>3
	Orta	485	2,59	,62		
	Yüksek	27	2,30	,55		
Dışa Yönelik Öfke	Düşük	48	2,18	,76	0,052	
	Orta	485	1,96	,60		
	Yüksek	27	1,91	,62		
İçe Yönelik Öfke	Düşük	48	2,04	,57	0,019	1>3
	Orta	485	1,92	,53		
	Yüksek	27	1,68	,48		

Ailenin gelir durumuna göre, Sürekli Öfke, Öfke Kontrolü, Dışa Yönelik Öfke, İçe Yönelik Öfke alt boyutları karşılaştırılmıştır. Öfke Kontrolü, İçe Yönelik Öfke için gelir durumu gruplarına göre fark bulunmuştur (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p<0,05$). Yapılan ikili karşılaştırmalara göre bu fark Öfke Kontrolü için gelir durumu orta olanların puanı yüksek olanlardan yüksek, İçe Yönelik Öfke için gelir düzeyi düşük olanların yüksek olanlardan yüksek, bulunmuştur (Post hoc Tukey testi; $p<0,05$).

Sürekli Öfke, Dışa Yönelik Öfke, Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı, Batıl İnanç İçin Denetim Odağı, Kader İçin Denetim Odağı alt boyutları için gelir düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p<0,05$).

Tablo 4.33. Gelir Durumuna Göre DOÖ'nin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Post Hoc Tukey Testi Sonuçları

	Ailenin gelir durumu	n	\bar{X}	SS	P	Post Hoc Tukey Testi Fark
Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı	Düşük	48	2,42	,59	0,014	2>1
	Orta	485	2,66	,56		
	Yüksek	27	2,69	,44		
Başarı İçin Denetim Odağı	Düşük	48	3,13	,46	0,03	2>3
	Orta	485	3,26	,49		
	Yüksek	27	3,06	,50		
Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı	Düşük	48	2,63	,52	0,953	
	Orta	485	2,65	,48		
	Yüksek	27	2,66	,43		
Batıl İnanç İçin Denetim Odağı	Düşük	48	2,84	,90	0,548	
	Orta	485	2,85	,92		
	Yüksek	27	2,65	,91		
Kader İçin Denetim Odağı	Düşük	48	2,49	,69	0,289	
	Orta	485	2,57	,68		
	Yüksek	27	2,75	,63		

Ailenin gelir durumuna göre, Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı, Başarı İçin Denetim Odağı, Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı, Batıl İnanç İçin Denetim Odağı, Kader İçin Denetim Odağı alt boyutları karşılaştırılmıştır.

Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı, Başarı İçin Denetim Odağı boyutları için gelir durumu gruplarına göre fark bulunmuştur (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p<0,05$). Yapılan ikili karşılaştırmalara göre bu fark Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı için gelir düzeyi orta olanların düşük olanlardan yüksek, Başarı İçin Denetim Odağı için ise gelir düzeyi orta olanların yüksek olanlardan yüksek bulunmuştur (Post hoc Tukey testi; $p<0,05$).

Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı, Batıl İnanç İçin Denetim Odağı, Kader İçin Denetim Odağı alt boyutları için gelir düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p<0,05$).

5. TARTIŞMA, YORUM VE ÖNERİLER

Bu bölümde çalışmanın sonuçları araştırma problemlerinin sırası takip edilerek yorumlanmış ve tartışılmıştır.

5.1. Boşanmış ve Boşanmamış Ailedeki Ergenlerin Öfke İfade Tarzlarının Karşılaştırılmasıyla İlgili Bulguların Tartışma ve Yorumu

Yapılan analizler sonucunda boşanmış ve boşanmamış ailedeki ergenlerin hem sürekli öfke hem de öfke ifade tarzları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (İki Ortalama Arası Fark Testi; $p>0,05$). Ayrıca Öfke İfade Tarzının alt boyutları olan İçe Yönelik Öfke, Dışa Yönelik Öfke ve Öfke Kontrolünde gruplar arası anlamlı fark bulunmamıştır. Bir başka deyişle bu araştırmada ailelerinin boşanma durumu ergenlerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarını etkiler görünmemektedir.

Bu bulgu boşanmış ailedeki ergenlerin öfke düzeylerinin boşanmamış ailedeki ergenlere kıyasla yüksek olduğunu bulan Mahon, Yarcheski ve Yarcheski (2003) nin, Spigelman ve arkadaşları (1991) nin, Wymanvd (1985) ın, Spielberger ve Culbertson'un (1991) ve Fiyakalı (2008) nin çalışmaları ile örtüşmemektedir.

Ancak alanyazında ailelerin boşanma durumunun ergenlerin öfke ifade tarzlarını etkilemediğini gösteren araştırmalar da mevcuttur. Deniz ve arkadaşları (2006) nin araştırmalarının sonucunda, boşanmış ailedeki ergenler ile boşanmamış ailedeki ergenlerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür (Deniz ve ark., 2006: 133-159). Güleç (2002)'in araştırmasında ergenlerin sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzlarında anne- babalarının birlikte yaşayıp yaşamamasına göre anlamlı düzeyde bir farkın olmadığı görülmüştür (Güleç, 2002, ss. 71- 117).

Bu çalışma boşanmanın ergenlerin öfke düzeyini etkilediğini bulan alan yazınındaki bazı çalışmaları (Mahon, Yarcheski ve Yarcheski, 2003; Spigelman ve ark., 1991; Wymanvd 1985; Spielberger ve Culbertson, 1991 ve Fiyakalı, 2008) desteklemekte ancak boşanmanın ergenlerin öfke düzeyini etkilemediğini bulan çalışmaları (Deniz vd., 2006; Güleç, 2002) desteklemektedir.

Alanyazındaki farklı sonuçlar göz önüne alındığında, öfke konusunun değişik bireysel ve ailevi özelliklerle ilişkisini inceleyen (örn. anne-baba tutumları, ebeveynler ve ergenlerin kişilik özellikleri vb.) farklı çalışmaların yapılması faydalı olacaktır.

5.2. Boşanmış ve Boşanmamış Ailedeki Ergenlerin Denetim Odaklarının Karşılaştırılmasıyla İlgili Bulguların Tartışma ve Yorumu

Yapılan analizler sonucunda boşanmış ve boşanmamış ailedeki ergenlerin denetim odakları açısından yalnızca Aile İlişkileri için Denetim Odağı alt boyutunda anlamlı bir fark bulunmuştur (İki Ortalama Arası Fark Testi; $p=0,042$).

Anne-babası birlikte olan çocukların Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı puanı, boşanmış ailedeki çocuklarınkine kıyasla daha yüksektir. Bu sonuç, aile ile ilgili konularda boşanmamış ailedeki ergenlerin boşanmış ailedeki ergenlere oranla daha içten denetimli oldukları anlamına gelmektedir. Ancak anne-baba boşanma durumu ergenlerin akran ilişkilerinde, başarı ve kadere bakış açılarında iç ya da dış denetimli olmalarını etkilememektedir.

Alanyazına bakıldığında anne-baba boşanma durumu ile denetim odağı ilişkisinin araştırıldığı az sayıda araştırma olduğunu görmekteyiz. Sarper (2001), araştırmasında ana-baba yanında yaşayan çocuklar ile yetiştirme yurdunda yaşayan çocukların denetim odaklarını karşılaştırmıştır. Araştırmanın sonucu yuvalarda yaşayan çocukların daha dıştan denetimli olduklarını göstermiştir. Derin'in (2006) çalışmasında ise öğrencilerin anne babalarının birlikte ya da ayrı olmaları ile denetim odağı düzeyleri arasında ($p>0,05$) anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Bu çalışma boşanmanın ergenlerin denetim odağını etkilemediğini ortaya koyan Derin'in (2006) araştırma sonucuyla örtüşmekte, boşanmanın ergenlerin denetim odağını etkilediğini ortaya koyan Sarper'in (2001) araştırmasıyla örtüşmemektedir.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında anne-baba boşanma durumu ve denetim odağı ilişkisiyle ilgili farklı değişkenleri ele alan daha kapsamlı araştırmaların yapılmasının gerekli ve faydalı olacağı düşünülmektedir.

5.3. Boşanmış Ailedeki Ergenlerin Öfke İfade Tarzları ve Denetim Odaklarının Bazı Değişkenlere Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

Bu bölümde boşanmış ailedeki ergenlerin öfke ifade tarzları ve denetim odaklarının; boşanmadan sonra geçen süreye göre, ergenin kiminle yaşadığına göre, anne ve babalarını görme sıklığına göre farklılaşp farklılaşmadığıyla ilgili bulguların tartışma ve yorumuna yer verilmiştir.

Yapılan analizler sonucunda boşanmış ailedeki ergenlerin denetim odakları ile sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının boşanma süresine göre farklılaşmadığı ortaya çıkmıştır (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p>0,05$).

Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi ülkemizde de boşanmanın özel ve hassas bir konu olması, bu konuyla ilgili araştırma yapılmasını güçleştirmektedir. Buna rağmen literatürde boşanma konusunun hukuki, dini, sosyolojik ve psikolojik açıdan ele alındığı çalışmalara rastlanmaktadır. Fakat anne-baba boşanma süresiyle denetim odağı ve öfke ifade tarzı ilişkisinin değişken olarak ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durumda konuyla ilgili farklı değişkenlerin de ele alındığı araştırmaların yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Araştırmamızın diğer bir sorusu ergenlerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarıyla denetim odaklarının kiminle yaşadığına göre farklılaşp farklılaşmadığıydı. Yapılan analizler sonucunda boşanmış ailedeki ergenlerin denetim odakları ile sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının kiminle yaşadığına göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p>0,05$).

Altuntaş'ın (2012) çalışmasında ergenlerin boşanmadan sonra kiminle yaşadığı değişkeninin, Sürekli Öfke düzeyinde anlamlı bir farklılığa neden olmazken Öfke Kontrol düzeyinde farklılığa sebep olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmada, annesi ile kalan ergenlerin öfke kontrol düzeyinin annesi ile kalmayan ergenlere oranla yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır (Altuntaş, 2012, s. 144).

Çalışmamızın sonucunda ergenin kiminle yaşadığı değişkeni ergenin sürekli öfke ve öfke ifade tarzını etkiler görünmemektedir. Toplumumuzun geleneksel yapısına baktığımızda; genellikle anne-babası boşanmış çocukların annesi ile birlikte kalmaması durumunda babanın ve diğer akrabalarının (babaanne, dede, anneanne, hala vb.) çocuğa bu eksikliği hissettirmemek adına, çocuğun üstüne titredikleri, hatta hala ve babaanne gibi yakın akrabaların neredeyse anne rolünü üstlendikleri görülmektedir. Yakın akrabaların bu anlamdaki yoğun ilgisi boşanmış ailedeki ergenlerin öfke ifade tarzlarında anlamlı bir farklılık çıkmamasının nedeni olarak düşünülebilir. Anneyle birlikte kalan ergenler ise hem anne ilgi ve şefkatine hem de babayla yaşayan çocuklarda olduğu gibi akrabaların yakın ilgi ve sevgisine sahiptirler. Bu durum anneyle kalan çocukların öfke ifade tarzlarının farklılaşmamasının nedeni olarak kabul edilebilir.

Araştırmamızın diğer sorusu anneyi görme sıklığının ergenlerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarıyla denetim odaklarını etkileyip etkilemediğiydi. Yapılan analizler sonucunda boşanmış ailedeki ergenlerden babalarıyla birlikte yaşayıp, anneyi gören ve göremeyen ergenlerin denetim odakları ile sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının farklılaşmadığı sonucu ortaya çıkmıştır (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p>0,05$).

Yapılan analizler sonucunda boşanmış ailedeki ergenlerin babayı görüp görememelerine göre sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının farklılaşmazken, denetim odaklarının farklılaştığı görülmüştür. Annesiyle yaşayıp babasını hiç görmeyen katılımcıların Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı puanları babasını görenlerden daha düşük bulunmuştur ($p=0,006$). Denetim odağı puanlarının düşük olması bireyin dıştan denetimli olduğu anlamına gelmektedir. Babasını hiç görmeyen ergenlerin arkadaş ilişkilerinde daha dıştan denetimli oldukları anlaşılmaktadır. Bu sonuca göre boşanmış ailedeki ergenler dış denetimli oldukları için arkadaşlarla ilgili konularda olayların dışsal etkenlerin kontrolünde olduğuna inanırlar. Dış denetim odaklı kişiler olaylar istedikleri gibi gitmediğinde kendi dışındakileri suçlarlar, kaygılı, kuşkucu ve saldırganlırlar. Hem kendilerine hem de başkalarına daha az güvenirler.

5.4. Ergenlerin Öfke İfade Tarzları ve Denetim Odaklarının Karşılaştırılmasıyla İlgili Bulguların Tartışma ve Yorumu

Yapılan analizler sonucunda Sürekli Öfke alt boyutu ile Öfke Kontrolü arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($p<0,001$). Buna göre; ergenlerin

sürekli öfke seviyeleri arttıkça öfke kontrolünün zayıfladığı, sürekli öfke seviyesi azaldıkça da öfke kontrolünün kuvvetlendiği söylenebilir.

Sağlıklı öfke kontrol becerisi kazanmış bireyler, öfke duygusu yaşadıklarında duygularını olumsuz bir şekilde ifade etmek yerine, kendisine sakinleşmek için yeterli zamanı tanıyarak, olay üzerinde tekrar düşünmeyi ve olumlu bir şekilde öfkesini ifade etmeyi tercih ederler. Sürekli öfkenin, olayları ve durumları can sıkıcı ya da engelleyici olarak algılama ve sık durumluk öfke yaşama eğilimi olduğu düşünüldüğünde, sürekli öfkesi yüksek olan bireylerin öfke kontrolünde zorluk yaşayacağı öngörülebilir. Araştırmamızın sonucu da bu görüşü destekler nitelikte çıkmıştır. Arslan (2010) da çalışmasında problem odaklı başa çıkma ile sürekli öfke arasında negatif, öfke kontrolü arasında ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuç, stres durumlarında problem odaklı başa çıkma davranışı arttıkça, sürekli öfke seviyesinin azaldığını, öfke kontrolünün ise arttığını göstermektedir.

Öfke Kontrolü boyutu ile Dışa Yönelik Öfke arasında negatif yönlü ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu araştırma sonucuna göre öfke kontrolü zayıfladıkça, dışa yönelik öfke artmaktadır. Aynı şekilde öfke kontrolü yüksek bireylerin dışa yönelik öfke düzeylerinin düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Arslan (2010), 468 öğrenciyle yaptığı çalışmasında stresle başa çıkmada kaçınma ile öfkeyi dışa atma arasında negatif, öfke kontrolü arasında ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Araştırma sonuçları; öğrencilerin stresle başa çıkmada kaçınma davranışları arttıkça, öfkeyi dışa atma davranışlarının azaldığını, öfke kontrolünün ise arttığını göstermektedir (Arslan, 2010, s. 19).

Bunun yanı sıra dışa yönelik öfke düzeyleri yüksek olan ergenlerin içe yönelik öfke düzeylerinin de yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. İçe yönelik öfke, öfke duygusunu baskılayarak dışarı yansıtılmamasını içerir; dışa yönelik öfke ise; vurup kırma, etrafa zarar verici fiziksel davranışlarda bulunma, hakaret ve hatta küfür gibi sözel yollara başvurulmasını içine alır. Öfkenin içte tutulması istenen bir durum olmadığı gibi, sağlıksız bir şekilde dışa vurumu da olumlu bir tutum olarak değerlendirilemez. Araştırma bulgularına göre ergenlerin içe ve dışa yönelik öfke seviyeleri paralellik göstermektedir.

Analiz sonuçlarına göre Sürekli Öfke alt boyutu ile Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı, Başarı İçin Denetim Odağı ve Kader İçin Denetim Odağı arasında negatif yönlü ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuçlar sürekli öfkesi daha çok olan bireylerin daha çok dış denetimli olduklarını göstermiştir. Benzer şekilde iç denetim odaklı bireylerin sürekli öfke seviyeleri ise düşüktür. Bu sonuç Deffenbacher ve Hazaleus (1985) in çalışmalarıyla örtüşmektedir. Deffenbacher ve Hazaleus (1985) çalışmalarında sürekli öfke düzeyi ile öğrencilerin başlarına gelen olayları dışsal nedenlere bağlama inancı arasında pozitif bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Gülveren (2008) de çalışmasında Dış Kontrol Odağıyla Sürekli Öfke arasında pozitif bir ilişki bulmuştur.

Öfke Kontrolü boyutu ile Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı, Başarı İçin Denetim Odağı, Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı ve Kader İçin Denetim Odağı ile pozitif yönlü ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Öfke Kontrolü puanının yüksek olması bireyin öfkesini kontrol etmede ve sağlıklı olarak ifade etmede başarılı olduğunu göstermektedir. Bireyin öfke kontrolü puanı arttıkça denetim odağı puanları da artmaktadır. Denetim Odağı puanının yüksek olması bireyin içten denetimli olduğunu, düşük olması ise dıştan denetimli olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle iç denetim odağına sahip kişilerin öfkelerini kontrol etmede, dış denetim odağındaki bireylere oranla daha başarılı olduklarını söyleyebiliriz. Efilti'nin (2006) araştırmasında öğrencilerin saldırganlık puanlarıyla denetim odağı puanları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Denetim odağı ile saldırganlık puanları arasında pozitif ilişkinin olması demek, dış denetimli öğrencilerin, iç denetimli öğrencilere oranla daha saldırgan oldukları sonucunu düşündürmektedir (Efilti, 2006, s. 90).

Dışa Yönelik Öfke boyutu ile Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı, Başarı İçin Denetim Odağı ve Kader İçin Denetim Odağı arasında negatif yönlü, anlamlı bir ilişki vardır. Dış denetim odağına sahip bireylerin, iç denetim odağına sahip bireylere oranla öfkelerini sözel veya davranışsal tepkilerle dışa vurduklarını yani dışa yönelik öfke düzeylerinin daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Alan yazınında öfke ve denetim odağıyla ilgili olarak yapılmış araştırmalarda da benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Bilgin'in (2001) çalışmasında Dış Kontrol Odağına sahip kişilerin diğerlerine göre daha çok öfke duydukları ve insanları daha az dostça gördükleri saptanmıştır. Köksal (1991) ergenlerin denetim odaklarıyla saldırgan davranışları

arasındaki ilişkiyi araştırmış, çalışmanın sonucunda dış denetim odağına sahip bireylerin saldırganlık seviyelerinin yüksek olduğu saptanmıştır.

5.5. Ergenlerin Öfke İfade Tarzları ve Denetim Odaklarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesine İlişkin Bulguların Yorumu

Bu bölümde ergenlerin öfke ifade tarzlarıyla denetim odaklarının, ergenlerin cinsiyet, yaş, anne ve babanın eğitim durumu, kardeş sayısı ve gelir düzeyi gibi demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığıyla ilgili bulgular tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Yapılan analizlere göre kız ve erkek öğrenciler arasında öfke ifade tarzı açısından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür (İki ortalama arası fark testi; $p>0,05$). Elde edilen bu sonuç alan yazındaki bazı araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir. Kopper'ın (1993) araştırmasında öfke ifade tarzları ile cinsiyet arasında herhangi bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sherman (1984) kız ve erkekler arasında içten denetimlilik gelişiminin yaşlara göre farklılaşmadığını tespit etmiştir. Baygöl (1997), Fiyakalı (2008) ve Olmuş (2001) un araştırmalarında da ergenlerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmüştür. Bunun yanında öfke ifade tarzının cinsiyete göre farklılaştığını gösteren araştırmalar da vardır. Tekinsav-Sütçü ve Aydın (2008) kızların sürekli öfke ve öfke dışı puanlarının erkeklere göre daha düşük olduğunu bulmuşlardır. Diğer bir araştırma erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre öfkelerini daha fazla kontrol ettiklerini (Annak, 2002, ss. 73-74) başka bir araştırma ise kızların öfke içte tarzlarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir (Kılıçarslan, 2000, s. 70). Efilti (2006), araştırmasının sonucunda; erkek öğrencilerin saldırganlık puanlarının, kız öğrencilerin saldırganlık puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bilge (1997), Kısaç (1997) ve Okman (1999) cinsiyetin bastırılmış öfkede belirleyici bir faktör olmadığı ortaya konmuşlardır.

Öfke evrensel bir duygu olmakla birlikte her kültürde farklı şekillerde yaşanmaktadır. Örneğin Türk kültüründe genellikle kız çocuklarda öfkenin dışı vurum şekli ve sıklığı konusunda kısıtlamaya gidilirken erkek çocuklarda bu durumun daha az olduğu görülmektedir (Kulaksızoğlu, 2001). Ancak çalışmamızda cinsiyetin öfke ifade

tarzlarını etkilemediği sonucu elde edilmiştir. Bu durum; alanyazındaki çeşitli bulgular da dikkate alındığında, konuyla ilgili farklı değişkenleri ele alan daha kapsamlı araştırmaların yapılmasının gerekli ve faydalı olacağını düşündürmektedir.

Araştırma bulguları denetim odağı seviyeleri açısından değerlendirildiğinde de kızlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir (İki ortalama arası fark testi; $p>0,05$). Bu konuyla ilgili sonuçlar alan yazındaki bilgileri destekler niteliktedir. Sherman (1984) kız ve erkekler arasında içten denetimlilik gelişiminin yaşlara göre farklılaşmadığını tespit etmiştir. Bu durum Findley-Cooper (1983) ve Boss-Taylor'un (1989) yaptığı çalışmaların sonuçları ile uyumludur (Akt: Gülveren, 2008, s. 199). Bohanek, Marin ve Duke (2006), araştırmalarında öğrencilerin cinsiyetine göre, denetim odağı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığını ortaya koymuşlardır. Yurt içinde de denetim odağının cinsiyet açısından farklılık göstermediğini ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır (Aksoy, 1992; Ağır, 1994; Çakar, 1997; Balkuvvar, 1998; Bozkurt ve Harmanlı, 2002). Bunun yanında bazı çalışma bulgularında cinsiyetler arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Moore (2006), erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre, daha dıştan denetimli oldukları kanısına varmıştır. Holode ve Kopa (1988) da bunun tersi olarak kız ergenlerin erkek ergenlere göre daha dıştan denetimli olduklarını bulmuşlardır. Gilmore (1978), ise kızların erkeklere göre daha içten denetimli oldukları ortaya koymuştur. Alisinanoğlu'nun (2003) çalışmasında, cinsiyetin çocukların denetim odakları puan ortalamalarında anlamlı bir farklılığa neden olduğu belirlenmiştir. Ören (1991)'in denetim odağı ile ilgili kendini kabul değerleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında kızların erkeklerden daha çok içten denetim eğilimli oldukları belirtilmiştir.

Bu konuda alanyazındaki çalışmaların sonuçlarının farklılığı da dikkate alındığında, cinsiyetin denetim odağı üzerindeki etkisiyle ilgili genel bir sonuca ulaşmak için çok sayıda farklı örneklem grubuyla ve farklı değişkenleri de araştırmaya dahil ederek yeni çalışmaların yapılması gerekli ve faydalı olacaktır.

Araştırmamızın diğer sorusu ergenlerin sürekli öfke seviyeleri ve öfke ifade tarzlarıyla denetim odaklarının ergenin yaşına göre farklılaşıp farklılaşmadığıydı. Yapılan analizler sonucunda Sürekli Öfke ve Dışa Yönelik Öfke boyutunda yaşlara göre fark bulunmuştur (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p<0,05$). Sürekli Öfke alt boyutunda 13

yaşındakilerin puanları ile 11 yaşındakilerin puanları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur ve bu fark 13 yaş aleyhinedir. 13 yaşındaki ergenlerin sürekli öfke puanları 11 yaşındaki ergenlerden yüksektir. Çalışmamızda aynı zamanda 14 yaşındakilerin Dışa Yönelik Öfke puanı 11 yaşındakilerden yüksek bulunmuştur. Bu fark 11 yaşındaki ergenlerin lehinedir (Post hoc Tukey testi; $p<0,05$).

Fiyakalı (2008) nın araştırmasında sınıf düzeyi olarak 9-10 ve 11 sınıflar alınmıştır. Bu öğrencilerin yaşları 14 ile 17 arasında değişmektedir. Bulgular, anne-baba boşanma durumu ve sınıf düzeyi etkileşiminin öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığını göstermiştir (Fiyakalı, 2008, s. 76). Bunun yanında Gök (2009) çalışmasında ergenlerin sınıf düzeylerine göre Sürekli Öfke alt ölçeğinden aldıkları puanlar arasında da anlamlı bir farklılık olduğunu tespit etmiş ve on birinci sınıftaki öğrencilerin dokuz ve onuncu sınıftaki öğrencilere göre daha düşük düzeyde sürekli öfke yaşadıklarını belirlemiştir. Bu araştırmanın bulguları Gök'ün (2009) bulgularıyla çelişmektedir. Konuyla ilgili daha ayrıntılı yorum yapabilmek için daha fazla sayıda araştırma yapılması önerilmektedir.

Yaşlara göre, Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı, Başarı İçin Denetim Odağı, Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı, Batıl İnanç İçin Denetim Odağı, Kader İçin Denetim Odağı alt boyutları karşılaştırıldığında yalnızca Başarı İçin Denetim Odağı boyutlarında yaşlara göre fark bulunmuştur (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p<0,05$). Yapılan ikili karşılaştırmalara göre 11 yaşındaki ergenlerin Başarı İçin Denetim Odağı puanı 13 yaşındakilerden yüksek bulunmuştur ve bu fark 11 yaşındaki ergenlerin lehinedir (Post hoc Tukey testi; $p<0,05$).

Korkut'un (1991), araştırmasında yaş ve sınıf düzeyindeki yükselmenin denetim odağını içten algılamaya doğru yönelttiği belirlenmiştir. Gilmore (1978), cinsiyet ve yaş ile denetim odağı arasındaki ilişkiyi araştırmış ve sonuçta yaş ilerledikçe içten denetimliliğe doğru bir değişimin olduğu ortaya çıktığını bulmuştur. Lancaster ve Richmond (1983) da benzer şekilde büyük yaştakilerin (9-12 yaş) küçüklerden daha içten denetimli oldukları bulunmuştur. Sherman (1984) 8-12 yaşları arasında olan 97 çocuk üzerinde yaptığı araştırmada yaşları büyük olan çocukların bir önceki yıla göre içten denetimliliğe doğru bir artış gösterdiğini ve yaşları büyük olan çocukların daha içten denetimli olduğunu bulmuştur. Tapçan (2002) da araştırmasında öğrencilerin

denetim odağı ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki ve farklılık bulunmadığını saptamıştır.

Araştırmamızın diğer sorusu ergenlerin sürekli öfke seviyeleri ve öfke ifade tarzlarıyla denetim odaklarının ergenin anne eğitim düzeyine göre farklılaşp farklılaşmadığıydı. Yapılan analizler sonucunda ergenlerin öfke ifade tarzı ve denetim odaklarının anne eğitim düzeyine göre farklılaşmadığı görülmüştür (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p>0,05$). Bu sonucu öncelikle öfke ifade tarzı açısından ele aldığımızda alanyazındaki bazı araştırma bulgularının da bu yönde sonuçlandığını görüyoruz. Güleç (2002) ve Fiyakalı (2008) annenin eğitim durumuna göre, ergenlerin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzlarının farklılık göstermediği sonucuna ulaşmışlardır. Bunun yanı sıra Kısaç (1997) ebeveynleri ortaokul mezunu olan öğrencilerin öfkelerini dışa vurma düzeylerinin en yüksek olduğunu belirtmiştir. Baygöl (1997)'ün çalışmasında, annelerinin öğrenim düzeyi orta ve yüksek öğrenim olan çocukların dışa yönelik öfke seviyelerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Okman (1999)'ın araştırmasında ise; anne öğretim durumuyla öğrencilerin yalnızca dışa yönelik öfke seviyelerinin etkileştiği, annesi ortaokuldan mezun olan ergenlerin dışa yönelik öfke seviyelerinin yüksek olduğu anlaşılmıştır.

Araştırmamızın anne eğitim düzeyinin ergenlerin sürekli öfke seviyesi ve öfke ifade tarzını etkilemediği yönündeki bulgusu, Güleç (2002) ve Fiyakalı (2008) nın araştırma bulgularıyla örtüşmekte ancak Baygöl (1997), Kısaç (1997) ve Okman'ın (1999) bulgularıyla örtüşmemektedir.

Denetim Odağı açısından bakıldığında da anne eğitim düzeyi ile denetim odağı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Derin, ilköğretim 8. sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmasında annelerinin eğitim durumları ile öğrencilerin denetim odağı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmediğini belirtmiştir (Derin, 2006, s. 123). Korkut (1991), Sahranç (2000) ve Kaval (2001) da araştırmalarının sonucunda anne eğitim düzeylerinin denetim odağı üzerinde etkili olmadığını bulmuşlardır.

Yukarıdaki araştırmaların yanı sıra annenin eğitim durumunun ergenin denetim odağını etkilediği sonucuna ulaşan araştırmalar da mevcuttur. Alisinanoğlu (2003), araştırmasında annelerin eğitim düzeyi arttıkça çocukların içten denetimli olmalarının

da arttığını saptamıştır. Bozkurt ve Harmanlı (2002), araştırmalarında annenin öğrenim durumuyla denetim odağı seviyeleri arasında anlamlı bir farklılık bulmuştur.

Elde edilen bulgu Derin (2006), Sahranç (2000), Korkut (1991) ve Kaval'ın (2001) bulgularıyla örtüşmekte ancak Alisinanoğlu (2003) ile Bozkurt ve Harmanlı (2002) nin araştırma sonuçlarıyla örtüşmemektedir.

Görüldüğü gibi alanyazında anne eğitim düzeyi ile öfke ve denetim odağı arasındaki ilişkilerle ilgili farklı sonuçlar mevcuttur. Bu araştırmanın sonucuna göre annenin eğitim düzeyiyle ergenlerin öfke ifade tarzları ve denetim odaklarının etkileşim içinde olmaması, annenin öğrenim seviyesinin yüksekliği ya da düşüklüğünden ziyade anne-çocuk ilişkisinin kalitesinin ve olumlu anne davranışlarının bu sonuçların üstünde anne eğitim düzeyinden daha etkili olabileceğini düşündürmektedir. Bundan sonra denetim odağı ve öfke ifade tarzlarıyla ilgili yapılacak çalışmalarda anne-çocuk ilişkisinin de değişik boyutlarıyla ele alınmasının faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmamızın diğer sorusu ergenlerin sürekli öfke seviyeleri ve öfke ifade tarzlarıyla denetim odaklarının baba eğitim düzeyine göre farklılaşp farklılaşmadığıydı. Yapılan analizlerin sonucunda baba eğitim düzeyine göre ergenlerin öfke ifade tarzları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu sonuç alanyazındaki bazı araştırma bulgularıyla örtüşmektedir. Bilge'nin (1997) araştırmasında da baba eğitim düzeyinin öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını görülmüştür. Alanyazında baba eğitim düzeyiyle öfke ifade tarzları arasındaki ilişkiyle ilgili farklı araştırmalarda farklı bulguların elde edildiği görülmektedir. Bazı araştırma bulgularında, babası ilköğretim mezunu olan ergenlerin daha çok öfkeyi içte tuttıkları görülürken (Baygöl, 1997: 40-55), bir araştırmada babaları üniversite ve üstü mezunu olan ergenlerin öfkeyi dışa vurma tarzının daha yüksek olduğu görülmektedir (Güleç, 2002, ss. 114-119). Başka bir araştırmada ise babaları üniversite mezunu olan ergenlerin daha fazla öfkelerini kontrol ettikleri (Okman, 1999: 100-130) görülmüştür. Fiyakalı'nın (2008) çalışmasında baba eğitim düzeyi temel etkisinin öfke içte ve öfke kontrol tarzlarında anlamlı bir farka neden olduğu bulunmuştur. Bu farka göre ise, babaları üniversite mezunu olan öğrencilerin daha fazla öfke içte ve öfke dışta tarzı gösterdikleri görülmüştür. Kısaç (1997)

ebeveynleri ortaokul mezunu olan öğrencilerin öfkelerini dışa vurma düzeylerinin en yüksek olduğunu belirtmiştir.

Bu araştırma sonucuna göre baba eğitim düzeyi ile ergenlerin öfke ifade tarzları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaması, babanın eğitim düzeyinin düşük veya yüksek olmasından çok baba-çocuk ilişkisinin kalitesinin bu konuda etkili ve belirleyici bir faktör olduğunu düşündürmektedir. Sonraki araştırmalarda baba-çocuk ilişkisini ve iletişiminin de araştırmaya dahil edilmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma sonucuna denetim odağı açısından bakıldığında ise; denetim odağı ve baba eğitim düzeyi ilişkisinde anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Baba eğitim düzeyi üniversite ve üzeri olan çocukların Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı puanı daha yüksek bulunmuştur. Yapılan ikili karşılaştırmalarda baba eğitim düzeyi üniversite ve üzeri olan çocukların Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı puanlarının, baba eğitim düzeyi okur-yazar-ilkokul olanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Post Hoc Tukey Testi; $p<0,05$). Yani babaları üniversite mezunu olan ergenler, babaları okur-yazar-ilkokul mezunu olan ergenlere kıyasla aile ile ilgili konularda daha içten denetimlidirler.

Sahranç'ın (2000) Alisinanoglu'nun (2003) ve Kaval'ın (2001) çalışmalarında ise babanın öğrenim düzeyinin çocukların denetim odakları üzerinde etkili olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Araştırmamızın diğer sorusu ergenlerin sürekli öfke seviyeleri ve öfke ifade tarzlarıyla denetim odaklarının sahip olunan kardeş sayısına göre farklılaşp farklılaşmadığıydı. Yapılan analiz sonuçlarına göre kardeş sayısı değişkeni ergenlerin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzlarını etkilememektedir (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p<0,05$). Denetim odağı ile kardeş sayısı ilişkisi açısından ise yalnızca Başarı İçin Denetim Odağı puanında kardeş sayısına göre fark bulunmuştur (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p<0,05$). Bir kardeşe sahip olanların 5 kardeşe sahip olanlara göre Başarı İçin Denetim Odağı puanı daha yüksektir (Post hoc Tukey testi; $p<0,05$). Bu sonuç bir kardeşe sahip olan ergenlerin, 5 kardeşe sahip olan ergenlere kıyasla başarı ile ilgili konularda daha içten denetimli oldukları anlamına gelmektedir. Beş kardeşe sahip olan ergenlerin ailelerinde anne-baba ilgisi bölündüğü için çocuklar başarı-başarısızlık durumlarında anne-babalarından yeterli geri bildirimleri (ödül-ceza) alamıyor

olabilirler. Bu durumun çocukların başarmakla ilgili motivasyonlarını olumsuz etkileyebilir.

Celia ve Bernstein (1989), Amerika Birleşik Devletlerinde yaşları 13 ile 19 arasında olan gençlerle yaptıkları çalışmalarında denetim odağı puanları ile doğum sırası arasındaki ilişkinin önemsiz olduğu bulunmuştur (Celia ve Bernstein'den akt. Aksoy, 1992, s. 26). Buluş (1996) ve Alisinanoğlu'nun (2003) araştırmalarında kardeş sayısının çocukların denetim odakları üzerinde etkili olmadığı belirlenmiştir. Bunun tam tersi olarak; Bozkurt ve Harmanlı (2002), araştırmalarının sonucunda kardeş sayılarıyla denetim odağı seviyeleri arasında anlamlı bir farklılık bulmuşlardır. Kaval (2001) ailede tek çocuk olan öğrencilerin, ailede ilk, ortanca ve son çocuk olan öğrencilere göre daha iç kontrollü olduklarını bulmuştur.

Bu araştırmanın sonucunda öğrencilerin sahip oldukları kardeş sayısının denetim odağı ve sürekli öfke-öfke ifade tarzı üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı ortaya çıkmıştır. Literatürdeki farklı araştırma sonuçları dikkate alındığında kardeş sayısının denetim odağı ve sürekli öfke-öfke ifade tarzı üzerindeki etkilerinin farklı bireysel ve ailesel değişkenlerle birlikte ele alındığı çalışmaların yapılması faydalı olacaktır.

Araştırmamızın diğer sorusu ergenlerin sürekli öfke seviyeleri ve öfke ifade tarzlarıyla denetim odaklarının ailelerinin gelir düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığıydı. Yapılan analizlere göre ergenlerin öfke ifade tarzları ile ailelerinin ekonomik seviyeleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Öfke Kontrolü ve İçe Yönelik Öfke için gelir durumu gruplarına göre fark bulunmuştur (Tek Yönlü Varyans Analizi; $p<0,05$). Yapılan ikili karşılaştırmalara göre bu fark Öfke Kontrolü için gelir durumu orta olanların puanı yüksek olanlardan yüksek, İçe Yönelik Öfke için gelir düzeyi düşük olanların yüksek olanlardan yüksek, bulunmuştur (Post hoc Tukey testi; $p<0,05$). Öfkenin kontrol edilmesinin, bireyin başkalarıyla olan ilişkilerinde genelde sabırlı, soğukkanlı, hoşgörülü, anlayışlı davranması (Spielberger, 1991; Özer, 1994) olduğu düşünüldüğünde orta gelirli ailedeki ergenlerin gelir düzeyi yüksek olanlara göre öfkelerini daha çok kontrol ettikleri, daha çok sakinleşme eğiliminde oldukları ve öfkelerini daha sağlıklı yollarla ifade ettikleri söylenebilir. Gelir düzeyi düşük olanların ise gelir düzeyi yüksek olanlara göre İçe Yönelik Öfke puanlarının yüksek olduğu

görülmüştür. Buradan hareketle düşük gelir düzeyine sahip ailedeki ergenlerin öfke duygularını baskılayarak dışarı yansıtmadıkları yani vurup kırma, etrafa zarar verici fiziksel davranışlarda bulunma, hakaret ve hatta küfür gibi sözel yollara başvurmadıkları anlaşılmaktadır.

Ergenlerin denetim odakları ile ailelerinin ekonomik seviyelerine arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür: Gelir düzeyi orta olanların Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı puanlarının, gelir düzeyi düşük olan grubun puanlarından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Yani orta düzeyde gelire sahip olan ailedeki ergenler, düşük gelire sahip olan ailedeki ergenlere göre aile ile ilgili konularda daha fazla içten denetime sahiptirler. Yine gelir düzeyi orta olanların Başarı İçin Denetim Odağı puanları, gelir düzeyi yüksek olan gruptan daha yüksek bulunmuştur. Yani gelir düzeyi orta olan ailedeki ergenler, gelir düzeyi yüksek ailedeki ergenlere göre başarı ile ilgili konularda daha içten denetimlidirler.

Çakar'ın (1997) araştırmasında denetim odağı üzerinde sosyo-ekonomik düzeyin etkili olduğu belirlenmiştir. Balkuvvar (1998), çok yüksek gelirli ve çok düşük gelirli ailelerin çocuklarının daha dış denetimli olduğu belirtmiştir. Korkut (1991), araştırmasının sonucunda bireyin yaşamının büyük bir bölümünü geçirdiği yerleşim birimi ve aylık gelirin denetim odağı üzerinde etkili olduğunu belirlenmiştir. Baygöl, (1997) düşük gelir grubuna dahil ergenlerin öfkelerini daha çok içte tuttukları, yüksek gelir grubunda olanların ise öfkelerini daha çok dışa vurdukları sonucu elde edilmiştir. Derin'in (2006) bulgularına göre öğrencilerin sosyo-ekonomik durumları iyileştikçe, içten denetimlilik düzeylerinin ve akademik başarılarının da yükselmekte olduğu görülmüştür. Bunun yanısıra denetim odağıyla gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı araştırmalar da mevcuttur (Holode ve Kopa, 1988; Kaval, 2001; Buluş, 1996). Holode ve Kopa (1988) araştırmalarının sonucunda sosyo-ekonomik düzey ile denetim odağı arasında anlamlı bir ilişki bulmamışlardır. Alisinanoglu (2003), farklı sosyo-ekonomik düzeyde bulunan ilköğretim okullarındaki 10 yaş çocuklarında sosyo-ekonomik düzeyin çocukların denetim odakları üzerinde etkili olmadığı belirlenmiştir. Kaval (2001), 12 yaş çocuklarının denetim odağını etkileyen bazı değişkenleri incelemek amacıyla yaptığı araştırma sonucunda sosyo-ekonomik seviye ile çocukların denetim odaklarının yönü arasında anlamlı bir farklılık bulamamıştır. Buluş (1996) da araştırmasında denetim odağıyla gelir düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulamamıştır.

Bu araştırmanın sonuçları gelir düzeyiyle denetim odağı arasında anlamlı ilişki bulan araştırmalarla (Çakar, 1997; Balkuvvar, 1998; Korkut, 1991; Baygöl, 1997; Derin, 2006) örtüşmekte, ilişki bulamayan çalışmalarla (Holode ve Kopa, 1988; Kaval, 2001; Buluş, 1996) örtüşmemektedir.

Bu araştırmanın sonucunda gelir düzeyi orta olanların Başarı İçin Denetim Odakları gelir düzeyi yüksek olanlardan yüksek bulunmuştur. Yani orta gelire sahip ergenler yüksek gelire sahip ergenlere göre daha içten denetimlidirler. Gelir düzeyi orta olan ailedeki ergenler gelir düzeyi yüksek olan ailedeki ergenlerin sahip olduğu ekonomik olanaklara sahip değildirler. Bu durum onların gelecekle ilgili kaygı duymalarına, başarı-başarısızlıkla ilgili davranışlarının sonuçlarını daha çok kendileriyle ilgili görmelerine sebep olmuş olabilir. Ülkemizde çocuklar ilerde kaliteli ve zengin bir yaşam istiyorlarsa mutlaka okumaları gerektiği baskısıyla büyütülüyor. Bu baskının gelir seviyesi düşük ve orta olan ailelerde daha çok olacağı muhakkaktır. Birey başarı ile ilgili olaylarda en çok kendisini sorumlu tuttuğunda başarmak için öncelikle kendi çabası ve emeğinin önemli olduğunu düşünecek ve böylelikle gelecek kaygıları azalacaktır. Alanyazındaki farklı sonuçlar dikkate alındığında daha geniş örneklem grubuyla, farklı değişkenlerin de araştırmaya dahil edildiği çalışmaların yapılması faydalı olacaktır.

5.6. Öneriler

1. Bu araştırmada öncelikle ailelerin boşanma durumuna göre ergenlerin denetim odaklarıyla öfke ifade tarzları incelenmiştir. Ayrıca yaş, cinsiyet, kardeş sayısı ve gelir durumu değişkenlerinin denetim odağı ve öfke ifade tarzıyla olan ilişkileri de araştırılmıştır. Aynı konuyla ilgili farklı değişkenlerin de ele alındığı araştırmaların yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir..

2. Araştırma ergenlik döneminde olan öğrenciler üzerinde yapılmıştır. Aynı çalışma farklı gelişim dönemlerindeki öğrenciler üzerinde yapılarak gelişim psikolojisine katkı sağlanabilir.

3. Araştırma devlete bağlı resmi ortaokul öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Ayrıca farklı okul türlerinde (özel ortaokul, imam-hatip ortaokulu vb.) öğrenim gören ergenler üzerinde de yapılabilir.

4. Bu çalışma İstanbul ili Bağcılar ilçesinde yapılmıştır. Aynı çalışma daha büyük bir evren ve örnekleme kapsayacak şekilde başka yerleşim yerlerinde de yapılabilir.

5. Yapılan araştırmalar aile ortamında algılanan birlik beraberlik duygusunun ergenlerde sürekli öfkeyi azaltıcı etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Olmuş, 2001). Eşlerin boşanması kaçınılmaz ise, çocuklarının bu durumdan en az zararla çıkmalarını sağlamak için ebeveynlerin bilinçli ve birlikte hareket etmeleri gerekmektedir. Boşanma öncesinde konu basit bir dille onlara anlatılmalı ve duruma alışmaları sağlanmalıdır. Ebeveynlerinin boşanmasından birçok çocuk kendini sorumlu hissetmektedir (Türkaslan, 2007, s. 99). Boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi, anne ve babanın yanlış tutumlardan kaçınmalarıyla mümkündür. Bu amaçla, anne ve babalar şu noktalara dikkat etmelidirler:

*Anne ve babanın ayrıldıktan sonra uygarca ilişkilerini sürdürmelerini gerekmektedir. Haftanın yarısını annesinde geçiren çocuk, öbür yarısını da babasında geçirebilmeli, düzenli aralarla ve sürekli olarak her iki ebeveynini görebilmesine özen gösterilmelidir.

*Boşanmanın ne demek olduğu açık bir dille çocuğa anlatılmalı, anne ya da babası hakkında hiçbir zaman kötü söz söylenmemelidir.

*Anne ve baba eski eşinden öç almak düşüncesiyle çocuğu diğer ebeveyninden yoksun bırakmamalıdır.

*Çocuğu sevme yarışı içine girerek, abartılmış bir şekilde eğitilmesine çalışılmamalıdır (Yavuzer, 2001, ss. 53-54).

6. Kişinin mutlu ve başarılı bir hayat sürdürebilmesi için içten denetimli olması gerekmektedir. Yapılan bazı araştırmalar hangi anne-baba tutumlarının çocukların içten denetimli olmaları için gerekli olduğunu göstermiştir. Örneğin Halpin ve arkadaşlarının

(1980) yaptıkları çalışmada, içsel denetimlilik ile anne babanın araçsal arkadaşlığı, çocuk bakımı, başarı için baskısı olumlu bulunurken; cezalandırma davranış olumsuz ilişki bulunmuştur. Katkovsky, Crandall ve Good (1967), çocukların iç denetim odaklı olmalarıyla anneden gördükleri ilgi ve şefkat davranışları arasında pozitif yönde bir korelasyon olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanında Chance (1965) ile Abrahamson ve Christopherson (1985)'un çalışmalarında, annelerin küçük yaşta çocuklarının bağımsız olmasını destekleme davranışıyla, çocukların içten denetimli olmaları arasında pozitif bir ilişki olduğunu görülmüştür. Argun'un (1995) araştırma sonuçlarına göre anne-babalarından şefkat gören, memnun edilen, bağımsız davranışları desteklenen, tutarlı disiplin uygulayan, davranışları ödüllendirilen çocukların diğer çocuklara göre iç denetim puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Anne-baba-çocuk ilişkisinde bu hususlara dikkat edilmesiyle çocukların içsel denetimli bireyler olarak yetişmeleri sağlanabilir. Denetim odağının dışsal denetimlilikten içsel denetimlilik seviyesine yaklaştırılmasını amaçlayan deneysel araştırmaların yapılması da faydalı olacaktır.

7. Kağıtçıbaşı (1999)' na göre anne-babalar, birbirlerine karşı öfkeli ve saldırganca davranıyor ve çocuklar problemlerin bu şekilde çözüldüğünü görerek yetişiyorlarsa, saldırganlığın problem çözme yöntemlerinden biri olduğunu zannedeceklerdir. Bu tip davranışların hayatın bir parçası olduğunu düşüneceklerdir. Dolayısıyla bu tür davranışları kendi hayatlarında da uygulayacaklardır. Tüm bu sebeplerden dolayı ebeveynlerin bir davranışta bulunurken, çocukların kendilerini model aldıklarını akıllarından çıkarmamaları gerekmektedir.

8. Okulların öncelikli amacı akademik başarının artırılması olsa da okullar aynı zamanda öğrencileri psikolojik ve sosyal açıdan desteklemeli, öğrencilerin sağlıklı kararlar verebilen, problemlerle başa çıkabilen, yüksek motivasyonlu kişiler olmalarını da sağlamalıdır. Akgül (2000) ve Yılmaz'ın (2004) yaptığı deneysel araştırmalarda, öfkeyle başa çıkma eğitiminin, sürekli öfkenin azalması yönünde önemli ölçüde etkili olduğu görülmüştür. Bu araştırma sonuçlarından hareketle; çocuklara öfke denetimi, sorun çözme, aktif dinleme, empati yapabilme gibi konularda eğitim verilmeli hatta bunun için eğitim programları geliştirmelidir. Söz konusu programlar okulların müfredat programları içerisine yayılarak daha sistemli olarak uygulanmalıdır. Bu becerilerin bireyin yaşamının her alanını etkilediği unutulmamalıdır. Öğrencilere olumlu kişilik özelliklerinin kazandırılması amacıyla okullarda veli toplantıları ve özel

konferanslar yapılarak anne-babalar da bilinçlendirilmelidir. Tüm bu sayılan hizmetleri okullarımız Rehberlik Servisleri aracılığıyla vereceğinden dolayı ülkemizin her yerindeki okullardaki rehberlik servislerine daha üst düzeyde işlerlik kazandırılmalı ve ülkemizdeki tüm çocuklarımıza/öğrencilerimize Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri ulaştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abrahamson, K.G., and Christopherson V. A. (1985). Perceived competence among rural middle school children: parental antecedents and relation to locus of control. *Psychological abstracts*. Vol:72, N:2, P:3074.
- Ackerman, B.J. (1997). *Effects of divorce on children, traits of resiliency and school intervention*. Fort Hays State University. Retrieved May 02, 2016, from <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED412465.pdf>.
- Adalbjardoftir, S. (1995). How school children propose tone gotiate: the role of social withdrawal, social anxiety and locus of control. *Child Development*. 66, 1739-1751.
- Ağaoğlu, C. (2012). *Cinsiyetleri farklı üniversite ikinci sınıf öğrencilerinin iyilik hali boyutlarına göre özyeterlik ve sürekli öfkelerinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ağır, M. S. (1994). *Normal lise öğrencileriyle imam hatip lisesi öğrencilerinin denetim odakları üzerine inceleme*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akgül, H. (2000). *Öfke denetimi eğitiminin ilköğretim II. kademe öğrencilerinin öfke denetimi becerilerine etkisi*. Basılmamış yüksek lisan tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akıntürk, T. (1996). *Aile Hukuku*. Ankara: Beta Basım Yayım A.Ş.
- Akkuş, Z. (2005). *İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin sosyal becerilerinin özsaygı ve denetim odağı ile ilişkisi*. Yüksek lisans tezi. Ankara Gazi Üniversitesi.
- Aksoy, A. C. (1992). *Lise son sınıf öğrencilerinin özsaygı ve denetim odağını etkileyen bazı değişkenlerin incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Albayrak, B., ve Kutlu, Y. (2009). Ergenlerde öfke ifade tarzı ve ilişkili faktörler. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2(3), 57-69.
- Alisinanoğlu, F., ve Ulutaş, İ. (2000). Çocuklarda kaygı ve bunu etkileyen etmenler, *Milli Eğitim Dergisi*. 145, 15-20.
- Alschuler, C.F., & Alschuler, A.S. (1984). Developing healthy responses to anger: the counselor's role, *Journal of Counseling and Development*, 63:26-29.
- Altuntaş, G. (2012). *Boşanmış ebeveynler ile boşanmamış ebeveynlerin lise birinci, ikinci, üçüncü sınıflarında okuyan çocuklarının sürekli öfke ve öfke ifade tarzı, benlik saygısı ve anksiyete düzeylerinin karşılaştırılması*. Yüksek lisans tezi. Maltepe Üniversitesi.

- Amato, P. R. (2000). Consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family*, 62, 1269–1287.
- Amato, P. R., & Keith, B. (1991). Parental divorce and well-being of children: a metaanalysis, *Psychological Bulletin*, 110, 26-46.
- Amato, P. R., & Hohmann-Marriott (2007). A comparison of high- and low-distress marriages that end in divorce. *Journal of marriage and family*, 69(3), 621-638.
- Andersen, J. D. (2001). Financial problems as predictors of divorce: a social exchange perspective. *Family Economics Educators*. 35-44.
- Annak, Ş. (2002). *Özel bir okulda öğrenim gören lise son sınıf öğrencilerinin kızgınlık düzeyleri'nin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Basılmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Argon, T. (2010). İlköğretim okulu yöneticilerinin çatışma yaklaşımları ve öfke ifade tarzları. *e-Journal of New World Sciences Academy (NWSA)*/13063111, 20100401.
- Argon, T., ve Açıkgöz, A. (2010). İlköğretim okulu yöneticilerinin çatışma yaklaşımları ve öfke ifade tarzları. *e-Journal of New World Sciences Academy Education Sciences*, 1C0144, 5, (2), 501-520.
- Argun, Y. (1995). *Anne-babaların çocuk yetiştirme tutumlarının ortaokul öğrencilerinin denetim odağı üzerine etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arıca, T. (1995). *Üniversite öğrencilerinde saldırganlık, benlik saygısı ve denetim odağı ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Arıkan, Ç. (1992). *Yoksulluk, evlilikte geçimsizlik ve boşanma*. Ankara: Şafak Matbaası.
- Arıkan, Ç. (1996). *Halkın boşanmaya ilişkin tutumları araştırması*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Arik, I.A. (1996). *Motivasyon ve heyecana giriş*. İstanbul: Çantay Yayınevi.
- Arnett, J. J. (1999). Adolescent storm and stress, reconsidered. *American Psychologist*, 54 (5), 317-326.
- Arslan, C. (2010). Öfke ve öfkeyi ifade etme biçimlerinin stresle başa çıkma ve kişiler arası problem çözme açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10 (1), 7-43.
- Atak, H. (2011). Ruh sağlığı çalışmalarında yeni bir psikososyal değişken: eylemlilik. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 2011; 3(3):483-512.
- Atakan, A. S. (1987). Boşanma sürecinde yaşanan evreler. *Psikoloji Dergisi*. Cilt:6. Sayı:21.

- Atamer, A., ve Oral, G. (2004). Psikolojik kuramlar ve agresyon üzerine bir derleme. *Adli Psikiyatri Dergisi*. 43-57.
- Atkinson, R.L., Atkinson, R.L., Smith E.E., Bem D.J. and Nolen-Hoeksema S. (1996). Hilgard's introduction to psychology, *Harcourt Brace Company*, New York.
- Averil, R. J. (1983). Studies on anger and aggression: implications for theories of emotion. *American Psychologist*. November, vol: 38, sayı: 11, 1983, ss.1145–1160.
- Aydın, B. (2005). *Çocuk ve ergen psikolojisi*. İstanbul: Atlas Yayın Dağıtım.
- Aytekin, H. (1999). *Grup rehberliğinin orta öğretim basamağındaki öğrencilerin öfkeli davranışlarının kontrolü üzerindeki etkisi*. Basılmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balcı, S. (1997). *Lise öğrencilerinin denetim odağı ile sınav kaygısı arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Balkaya, F. (2001). Öfke: temel boyutları, nedenleri ve sonuçları. *Türk Psikoloji Yazıları*. Cilt:4 sayı: 7, ss. 21–45.
- Balkuvvar, N.G. (1998). *Farklı liselerin öğrencilerinin denetim odağı ve sürekli kaygı düzeylerinin belirlenip karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Baltaş, A., ve Baltaş, Z. (1999). *Stres ve başa çıkma yolları*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Başal, H.A.,Taner Derman, M. ve Peymi, P. A. (2010). Sokakta çalıştırılan çocukların benlik saygısı, denetim odağı ve umutsuzluk düzeyleri. *e-Journal of New World Sciences Academy (NWSA)/13063111, 20100101*.
- Başal, H. A. (1997). Denetim odağı ile sınav kaygısı arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim Dergisi*. 21.103-106.
- Başaran, E. (1993). *Türkiye eğitim sistemi*. Ankara: Gül Yayınevi.
- Baygöl, E. (1997). *Ergenin öfke tepkilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berkowitz, L. (1989). Frustration-aggression hypothesis: examination and reformulation. *Psychological Bulletin*. 106, 1, 59-73.
- Bettes, B. A., & Walker, E. (1986). Symptoms associated with suicidal behavior in childhood and adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*. Cilt: 14, Sayı: 4, S: 591-604.
- Beyazaslan, T. (2012). *Öfke kontrol eğitiminin hipertansiyon tanısı alan hastaların öfke ve duygu kontrol durumlarına etkisi*. Yüksek lisans tezi. Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

- Bilge, F. (1997). Eğitim bilimleri öğrencilerinin sürekli kızgınlık düzeyleri ve kızgınlıklarını ifade biçimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, s. 75-80.
- Bilgin, Ş. (2001). *Ergenlerde kaygı ile benlik saygısı arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Blum, P. (2001). *A teacher's guide to anger management*. London: Routledge Falmer.
- Bohanek, J.G., Marin, K. Fivush, R. & Duke, M. (2006). Family narrative interaction and children's sense of self. *family Process* Vol.45(1). (26 Subat 2007). www.FamilyProcess.org.
- Bozkurt, N., ve Harmanlı, Z. (2002). İlköğretim öğrencilerinin denetim odağı düzeylerinin bazı değişkenler açısından karşılaştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*. 14, 29-37.
- Bozkurt, N., Serin, O. ve Emran. B. (2004). İlköğretim birinci kademe öğretmenlerinin problem çözme becerileri, iletişim becerileri ve denetim odağı düzeylerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *XII. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri*. 373-393.
- Bridewell, W. B. ve Chang, E. C. (1997). Distinguishing between anxiety, depression, and hostility: relations to anger-in, anger-out, and anger control. *Personal Individual Differences*. vol: 22, no: 4. ss.587-590.
- Buluş, M.(1996). *Ergen öğrencilerde denetim odağı – yalnızlık düzeyi ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulut, I. (1983). Parçalanmış aileden gelen çocukların davranış özellikleri hakkında bir araştırma. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları. *Aile Yazıları* 3. Bilim Serisi Genel Yayın No: 5/3.
- Burger, J.M. (2006). *Kişilik*. (İnan, D., ve Sarıoğlu, E. Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş. (2008). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Canbulat, N. ve Çankaya, Z. C. (2014). Evli bireylerin öznel iyi olma düzeylerinin yordanması. *Ege Eğitim Dergisi*. 15 (2), 556-576.
- Canbuldu, S. (2006). *Çok boyutlu okul öfke envanterinin (the multidimensional school anger inventory) uyarlama çalışması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Fakültesi.
- Cause, A., M., & Hannan, M. S. (1992). Life stress, social support and locus of control during early adolescence: interactive effects. *American Journal Of Community Psychology*. 20, 6, 787-789.

- Cerit, Y. (2007). *Ergenlerin aile ilişkilerini algulamalarının bazı değişkenlere göre incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Ankara Gazi Üniversitesi.
- Christian, J.L., O'Leary K. L., & Vivian, D. (1994). Depressive symptomology in marital discordant women and men: The role of individual and relationship variables. *Journal of Family Psychology*, 8, 32-42.
- Colangelo, N., & Davis, G.A. (1997). *Handbook of gifted education*. (2nd ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Cooley, E. L., & Nowicki S. (1988). Stress, locus of control and achievement of high school sailors. *Psychological Report*. 63 1 355 358.
- Corey, M. S. (2005). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları*. Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Cüceloğlu, D. (2000). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cüceloğlu, D. (08.03.2009) Dogancüceloglu.net. (01 Nisan 2016). <http://www.dogancüceloglu.net/yazilar/520-ergenlik-ve-ofke-sorusu>.
- Çakar, M. (1997). *Lise son sınıf öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeyleri ile denetim odağı düzeylerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dağ, İ. (1992). Kontrol odağı, öğrenilmiş güçlülük ve psikopatoloji ilişkileri. *Psikoloji Dergisi*, 7(27), 1-9.
- Dağ, İ. (2002). "Kontrol odağı ölçeği (koö): ölçek geliştirme, güvenilirlik ve geçerlik çalışması" *Türk Psikoloji Dergisi*. Cilt: 17, Sayı:49, S:77-90.
- Davis, W. L., & Phares, E. J. (1969). Parental antecedents of internal-external control of reinforcement. *Psychological Reports*, Vol:24, P:427-436.
- Defenbacher, J. L., Deborah A., Story & Robert S., Stark & James A., Hogg & Allen D. B. (1987). Cognitive- relaxation and social skills interventions in the treatments of general anger. *Journal of Counseling Psychology*. Vol: 34, no:2, ss.171-176.
- Deffenbacher, J. L., & Hazaleus, S. L. (1985). Irrational beliefs and anger arousal. *Journal of College Student Personel*. Cilt: 26, Sayı: 1, S:47-52.
- Demir, N. (1998). *Stresle başa çıkma stratejileri ile denetim odağı düzeyi arasındaki ilişki: bir grup lise öğrencisi üzerinde yapılan bir araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirci Danışık, N. (2005). *Ergenlerin sürekli öfke ifade tarzları ile problem çözme becerileri arasındaki ilişki*. Yüksek lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Deniz, M. E., Kesen, N. F., ve Üre, Ö. (2006). An investigation of trait anger (t-anger) and anger subscales of adolescents living in youth homes. *Educational Sciences: Theory and Practice*. 6(1):133-159.
- Derin, R. (2006). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin problem çözme becerileri ve denetim odağı düzeyleri ile akademik başarıları arasındaki ilişki (izmir il örnekleme)*. Yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, S., Güler, H., Kelleci, M. (2001). *Hastaların öfkeli davranışları karşısında hemşirelerin yaklaşımları. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*. 5(1): 26- 32.
- Doherty, W.J., & Ryder, R.D. (1979). Locus of control, interpersonal trust, and assertive behavior among newlyweds. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(12), 2212-2220.
- Dönmez, A. (1983). Denetim odağı (locus of control) ve çevre büyüklüğü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 16(1), 37-45.
- Dönmez, A. (1986). Denetim odağı: temel araştırma alanları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. Cilt19, 31-4 Sayı 1-2.
- Durak, H. (1997). *Ankara meslek yüksekokulu öğrencilerinin özsaygı düzeyleri ile denetim odağı düzeyleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi.
- Dural, M., Ögüz T., ve Gümüş, A. (2005). *Türk özel hukuku*. Cilt III, Aile Hukuku, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Dwivedi, K., & A.Gupta. (2000). Keeping cool: anger management through group work. *Support for Learning*. 76-81.
- Efiliti, E. (2006). *Orta öğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık, denetim odağı ve kişilik özelliklerinin karşılaştırılmalı olarak incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdek, E. (2004). *Psikiyatrik yardım talebi olanlar ile yardım talebi olmayan ve boşanma aşamasında olan çiftlerde çift uyumu, problem çözme becerisi, boyun eğici davranış, öfke tutumu arasındaki ilişkilerin karşılaştırılması*. Uzmanlık tezi. İstanbul.
- Erdem, F. (2003). *Boşanma ergenleri nasıl etkiliyor?* 12 Haziran 2014, http://www.mcatürk.com/gazete_takvim_031023.htm.
- Feldman, R. S. (1997). *Essential of understanding psychology*. North America: TheMcGraw-Hill Companies.
- Fidan, N. (1986). Okulda öğrenme ve öğretme. Ankara: Alkım Yayınevi.
- Findley, M.J. and Cooper H.M. (1983). Locus of control and academic achivment: a

literature review. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 44, N:2, p 414-427.

Fitzpatrick, M.A., & D.M.Badzinski. (1985). All in the family: interpersonal communication in kin relationships. m.l. knapp (eds.), *Handbook of Interpersonal Communication*. Beverly Hills, CA: Sage.

Fiyakalı, N. C. (2008). *Anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının bazı değişkenler açısından karşılaştırılması*. Yüksek lisans tezi. Pamukkale Üniversitesi.

Franzoi, S.L., & Davis, M.H. (1985). Adolescent self-disclosure and loneliness: private self-consciousness and parental influences. *Journal of Personality and Social Psychology*. 48, 768-780.

Genç, H. (2007). *Grupla öfke denetimi eğitiminin lise 9.sınıf öğrencilerinin sürekli öfke düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Gezgin Gürbüz, A. (2008). *Öfke Denetimi Eğitiminin Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Öfkeyle Başa Çıkmaları, Yaşam Doyumları Ve Depresyon Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Giderer, H. E. (1990). *Fen lisesi ile ömer seyfettin lisesi öğrencilerinin denetim odağına göre bazı değişkenler yönünden karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi.

Gilmor, T. M. (1978). Locus of control as a media for of adaptive behavior in children and adolescents. *Canadian Psychological Review*. Vol:19.

Gök, M. (2009) *Aile içi şiddet ve öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi.

Granic, I., & Butler, S. (1998) The relation between anger and anti-social beliefs in young offenders. *Personality and Individual Differences*. Cilt: 24, Sayı: 6, Sayfa: 759-765.

Güleç Y. (2002). *Ergenlerin öfke yaşantıları, benlik alguları ve akademik başarı ilişkileri*. Basılmamış yüksek lisan tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Gülveren, H. (2008). *Lise son sınıf öğrencilerinde iç-dış kontrol odağı, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ile zeka arasındaki ilişkinin araştırılması*. Yüksek lisans tezi. Maltepe Üniversitesi.

Gündüz, Z. (1986). *Okul başarısı ve ortaokul 1. sınıf öğrencilerinde denetim odağı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. ankara üniversitesi. eğitim bilimleri enstitüsü.

Halpin,G., Halpin G., and Whiddon, T. (1980). The relationship of perceived parental behaviors to locus of control and self-esteem among amerccian, indian and white children. *The Journal of Social Psychology*. Vol: 111, P: 189-195.

- Heaven, P.C.L. Locus of control and attitudes to authority among adolescents. *Personality and Individual Differences*. 91 181-183, 1988.
- Hetherington, E.M. (1979). Divorce: a child's perspective. *American Psychologist*, 34:851-858.
- Holode ve Kopa. (1998). A study of psychopathic tenden cyloc and sesamang adolescent. *Psychological Abstract*. 75-10: 26-99.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2015). Haber bülteni: evlenme ve boşanma istatistikleri. (01.05.2016) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21515>
- Hünler, O.S., ve Gençöz, T. (2003). Boyun eğici davranışlar ve evlilik doyumu ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*. 18 (51),99-108.
- Jenks, R., & Everett, C. A. (2002). *Divorce, annulments, and the catholic church*. Binghamton: Haworth Press.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Başarı ailede başlar*. İstanbul: YAPA Yayınları.
- Kapıkıran, A. N., ve Fiyakalı, C. (2005). Lise öğrencilerinde akran baskısı ve problem çözme. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 18,16-25
- Kaplan, S. E., Reneau, J. H., & Whitecotton, S. (2001). The effects of predictive ability information, locus of control, and decision maker involvement and decision aid reliance. *Journal of Behavioral Decision Making*, 14, 35-50.
- Karakaş, B. (2015) *20 – 65 Yaş arası kadınlarda denetim odağı ve öz-yeterlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Haliç Üniversitesi.
- Karakuş, S. (2003). *Ana babası boşanmış ve boşanmamış çocukların depresyon düzeylerinin incelenmesi ve okul başarısına yansımaları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karataş, Z. (2012). Kontrol odağının yordayıcıları olarak saldırganlık ve çok boyutlu mükemmeliyetçilik. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3). Sayfa 245-260.
- Kasatura, İ. (2006). *Heyecansal kontrol*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Katkovsky, W., Crandall V.C., and Good, S. (1967). Parental antecedents of children's beliefs in internal-external control of reinforcement in intellectual achievement situations. *Child Development*, 38 (1967), 765-776.
- Kaval, K. (2001). *12 Yaş Çocuklarında denetim odağını etkileyen bazı değişkenlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kaynak, H. (16 Nisan 2013) Öfke kavramı, tanımı, özellikleri, olumlu ve olumsuz yönleri. (8 Mart 2016). http://www.tavsiyeediyorum.com/makale_10780.htm

- Keskin, I. (2007). *Boşanmanın sosyolojik ve psikolojik nedenleri ve boşanmanın ortaya çıkardığı sonuçlar (niğde ili örneği)*. Yüksek lisans tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıçarslan, İ. (2000). *Lise öğrencilerinin sürekli öfke ve öfke ifade düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Basılmamış yüksek lisans tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kısaç, İ. (1997). *Üniversite öğrencilerinin bazı değişkenlere göre sürekli öfke ve öfke ifade düzeyleri*. Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kısaç, İ. (1999). *Üniversite öğrencilerinin sürekli öfke ve öfke ifade biçimi düzeyleri*. *Mesleki Eğitim Dergisi*, 1,1:63-74.
- Koçak, E. (2008). *Ergenlerde yalnızlığın yordayıcısı olarak benlik saygısı ve sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kopper, B.A. (1993). Role of gender, sex role identity and type a behavior in anger expression and mental health functioning. *Journal of Counseling Psychology*, 40 (2), 232-237.
- Korkmazlar, Ü., ve Beşpınar, F. U. (2011). *Tek ebeveynli aileler*. Ankara: T. C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Korkut, F. (1991). *İlkokul öğrencilerinin kendilerine ilişkin bazı değişkenlerin denetim odağı üzerine etkisi*. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:6.
- Kökdemir, H. (2004). *Öfke ve öfke kontrolü*. *Pivolka* 3,(12), 7-10.
- Köknel, Ö. (1985). *Kaygıdan mutluluğa kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köknel, Ö. (2000). *Bireysel ve toplumsal şiddet*. (2. Basım). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köksal, F. (1991). *Denetim odağı ile saldırgan davranış arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış doktora tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kulaksızoğlu, A. (2001). *Ergenlik psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kulas, H. (1996). Locus of control in adolescence: a longitudinal study. *Adolescence*, 31, 123: 721,
- Kuyucu, Y. (1999). *Anne babaları boşanmış ve birlikte yaşayan lise öğrencilerinin uyum sorunlarının karşılaştırılması üzerine bir inceleme*. Yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kuzgun, Y. (1972). *Ana-baba tutumlarının bireyin kendini gerçekleştirme düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi.
- Kuzgun, Y. (1987). *Sosyo-ekonomik düzey ve psikolojik ihtiyaçlar*. Ankara Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 20 (1), 55-68.

- Küçükkaragöz, H. (1998). *İlkokul öğretmenlerinde kontrol odağı ve öğrencilerinin kontrol odağının oluşumuna etkileri*. Doktora tezi. D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lamanna, M. A., & Riedmann, A. (2009). *Marriages & families making choices in a diverse society*. Canada: Thomson Wadsworth.
- Lancaster, W.W. And B.O. Richmond. (1983). Perceived Locus of Control as a Function of Father Absence, Age and Geographic Location. *The Journal of Genetic Psychology*, Vol:143, P:51-56.
- Lerner, H. (1996). *Öfke Dansı* (çev: Sinem Gül) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Mahon N.E., Yarcheski A. And Yarcheski T.J. (2003). Anger, anxiety, and depression in early adolescents from intact and divorced families. *Journal of Pediatric Nursing*. 4:267- 273.
- Martin, R. & Diğerleri, (2005). The role of leader-member exchanges in mediating the relationship between locus of control and work reactions. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*. 78. 141-147.
- Mash, J., & Wolfe, A. (2005). Abnormal child psychology. *Vicki Knight*, 142-178.
- Mcintyre, T. C. (1984). The relationship between locus of control and teacher burnout. *British Journal Of Educational Psychology*. 54, 235-238.
- Miller, P.C., Lefcourt, H.M., Holmes, J.G., Ware, E.E., & Saleh. W.E. (1986). Marital locus of control and marital problem solving. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(1), 161-169.
- Mlott, S.R., & Lira, F.T. (1977). Dogmatizm, locus of control, and life goals in stable and unstable marriages. *Journal of Clinical Psychology*, 33(1), 142-146.
- Moore M. M. (2006). *Variations in text anxiety and locus of control orientation in achieving and underachieving gifted and nongifted middle school students*. University Of Connecticut. A dissertation degree of The Doctor of Philosophy.
- Myers, S.M., & Booth, A. (1999). Marital strains and marital quality: the role of high and low locus of control. *Journal of Marriage and the Family*, 61(2), 423-436.
- Nelson-Jones R. (1982). *Danışma psikolojisi kuramları*. Editör: Füsün Akkoyun, Cassell Educational Limited.
- Nowicki, S., & Strickland, B. (1973). A locus of control scale for children. *1. Consult Clinical Psychology*, 40, 148-154.
- Okman C.S. (1999). *Ergenlik dönemindeki öfke ifade tarzlarının kendilik imgesi bağlamında incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Olmuş, G. Ö. (2001). *Ergenlerin, aile içi psikolojik örüntülere göre sürekli öfke ve öfke*

ifade tarzlarının incelenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Öner, N. (1996). *Piers- Harris Çocuklarda Öz-Kavramı Ölçeği El Kitabı*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Öngen, D. (2003). Denetim odağı ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*. Sayı:35. Ss:436-447.
- Ören, N. (1991). Denetim odağı ve kendini kabul arasındaki ilişkiler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. Cilt:1 (2), Eylül. 20-28.
- Özdemir, U., Laçın, A., Yiğit, T., Saruç, S. ve Kılıç, A. K. (2006). Boşanmış bireylerin, boşanmaya uyum düzeylerinin değerlendirilmesi. *Küreselleşen Dünyada, Sosyal Hizmetlerin, Konumu, Hedefleri ve Geleceği Sempozyumu Sunum Kitabı*. Antalya: Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yayınları. Nisan. 203-209.
- Özen, D. Ş. (1995). Üniversite öğrencilerinde kontrol odağı, cinsiyet ve sınıf değişkenlerinin beden imgesinden hoşnut olma üzerine etkisi. *Psikiyatri Psikoloji Psikiyatri Dergisi*. (3P), 3(3), 163-167.
- Özer A. K. (1994). Sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ölçekleri ön çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), s.26-35.
- Özgüven, İ. E. (2000). *Evlilik ve aile terapisi*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Öztürk, M. (2005). Boşanma ve boşanmış aile çocukları. *Popüler Psikiyatri Dergisi*, 25, 10-13.
- Öztürk, S. (2007). *Anne-babası boşanmış 9-13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne-babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri ilişkisi*. Yüksek lisans tezi. 9 Eylül Üniversitesi.
- Pakaslahti, L., & Keltikangas, L. (1996). Social acceptance and the relationship between aggressive problem-solving strategies and aggressive behaviour in 14-year-old adolescents. *European Journal of Personality*. 249-261.
- Petit, E.J. Ve Bloom, B.L. (1984). *Whose decision was it the effects of initiator status on adjustment to marital disruption*. *Journal of Marriage and The Family*. 46(3), 587-595.
- Phares, E.J. (1957). Expectancy changes in skill and chance situation. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. (54), 339-342.
- Phares, E.J. (1976). *Locus of control: a personality determinant of behavior*. Morristown, N.J. General Learning Press.
- Reifman, A., Villa, L.C., & Amons J.A., (2001). "Children of divorce in the 1990s:a meta-analysis. *Journal of Divorce and Remarriage*, 36(1), 27-36.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of

- reinforcement. *Psychological Monographs*, 80, 1-28.(Whole No.609).
- Rotter, J.B., Chance, J.E. & Phares E.J. (1972). *Applications of a social learning theory of personality*. Newyork: Holt, Rinerhard & Winston.
- Rotter, J. B. (1975). Some problems and misconceptions relatedto the construct of internal vs. external control of reinforcement. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 40, 313-321.
- Saçan, S. (2015). Türkiye’de aile eğitimi konusunda yapılan tez çalışmalarının incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*. Journal of Research in Education and Teaching. Şubat 2015 Cilt:4 Sayı: 1 Makale No: 16 ISSN
- Saçar, B. (2007). *İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin öfke tepkisiyle arkadaş bağlılığının incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Sahranç, Ü. (2000). *Lise öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeylerinin denetim odaklarına göre bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler.
- Sarper, N. (2001). *Yetiştirme yurdunda yetişen çocuklar ile ana-baba yanında yetişen çocukların denetim odaklarının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Savaşır, I., Şahin, N. H. (1997). Bilişsel davranışçı terapilerde değerlendirme: sık kullanılan ölçekler. *Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.No: 9*.
- Sayın, S. (2001). Lise öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeyleri ve denetim odaklarının incelenmesi. *Eğitim Araştırmaları*. Mart s.(3-4) Sayı.
- Sayiner, Z. B. (2003). *Denetim odakları farklı yükseköğretim gençliğinin sorunları ve başa çıkma yöntemleri*. Doktora tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Scanzoni, J., & Arnett, C. (1987). Enlarging the understanding of marital commitment via religious devoutness, gender role preferences, and locus of marital control. *Journal of Family Issues*, 8(1), 136-156.
- Sherman, L. W. (1984). Development of children's perceptions of internal locus of control: a cross-sectional and longitudinal analysis. *Journal of Personality*.52 (4) : 338-351.
- Silver, M., Field, T., Sanders, C., & Diego, M. (2000). Angry adoslescents who worry about becoming violent. *Adoloscence*, 663-670.
- Sonuç, A. (2012). *Zihinsel engellilerde sporun öfke düzeyine etkisi*. Yüksek lisans tezi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Spielberger, C.Z., and Culbertson, F. (1991). *Stres and Emotion Anxiety, Anger and Curiasity*. Bristol: Taylor and Francis.

- Spielberger, C., Jacobs, G., Russel, S., & Crane, R. (1983). Assesment of anger: the state-trait anger scale. In J. N. Butcher ve C. D. Spielberger (Eds.), *Advances in Personality Assesment*. (Vol. 3, 112-134). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Spigelman, G., Spigelman, A., & Englesson, I. (1991). Hostility, aggression, and anxiety levels of divorce and nondivorce children as manifested in their responses to projective tests. *Journal of Personality Assessment*. 438-452.
- Starner, T., & Peters, R.M. (2004). Anger expression and blood pressure in adolescents. *The Journal of School Nursing*. 20 (6): 335-342.
- Strickland, B.R. (1989). Internal-external control expectancies. *American Psychologist*. Vol: 44, No: 1 (1-12).
- Sütçü, S. (2006). *Ergenlerde öfke ve saldırganlığı azaltmaya yönelik bilişsel davranışçı bir müdahale programının etkililiğinin değerlendirilmesi*. Doktora tezi. Ege Üniversitesi.
- Şahin, H. (2005). Öfke ve öfke denetiminin kuramsal temelleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*. 6(10):1-22.
- Şar, A. H. (1997). *Lise son sınıf öğrencilerinin kişilik tercihlerinin ve denetim odaklarının bazı değişkenlere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2010). *Aile Yapısı Araştırması* (2006 TÜİK Verilerinden). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Tan, D. (2000). “*Lise öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ile denetim odaklarının aile destek düzeyleri ve özlük nitelikleri açısından karşılaştırmalı olarak incelenmesi*”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tapçan, T. K. (2002). *Ebeveyn tutumları ve ilköğretim 6,7 ve 8. sınıf öğrencilerinin denetim odağı ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarhan, N. (2004). *Boşanmış aileler ve çocukları*. (10.06.2014). http://www.mcatürk.com/makul_bosanma.html
- Tekinsav-Sütçü, S. ve Aydın, A. (2008). İki farklı öfke ölçeğinin çocuk ve ergenler için psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*. 9(2): 93-108.
- Thomas, S. (2003). Men’s anger: a phenomenological exploration of its meaning in a middle-class sample of american men. *Psychology of Men and Masculinity*. 163-175.
- Tor, H. (1993). *Boşanma ve boşanmış kadınların psiko-sosyal ekonomik durumları üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Tümkiye, S. (2001). Denetim odakları farklı ilkokul öğretmenlerinin bazı değişkenlere göre tükenmişlikleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 2 (15), 29-40.
- Türkarıslan, N. (2007). Boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri ve bunlarla baş etme yolları. *aile ve Toplum Dergisi*. 3/11,99.
- Uçan, Ö., Yazar, H., Sayıl, I. (2006). Bir boşanma olgusunun dört kurama bağılı olarak değerlendirilmesi. *Kriz Dergisi*. 14(2), 23-29.
- Uzun, Ç. (2013). *Anne-babası boşanmış ve boşanmamış çocuklarda depresyon ve sosyal becerilerin değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi. Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üstün, B., & Yavuzarslan, F. (1995). Öfkenin gücü. *Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 42-46.
- Walzcak, Y., & Burns, S. (2004). *Boşanma ve çocuk üzerine etkileri*. (Çev. İ. Ersevım), (2. Basım). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Williams, K., & Dunne-Bryant, A. (2006). Divorce and adult psychological well-being: clarifying the role of gender and child age. *Journal of Marriage and Family*. Vol.68, pp:1178-1196.
- Yağcı, F. (1999). *Genel liselerde okuyan öğrencilerin denetim odağı ve güdülenme düzeyleri ile öğrenci seçme sınavı (öss) başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi (gaziantep örneğı)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavuz, K. (2004). *Duygusal zekâ gelişimi*. Ankara: Özel Ceceli Yayınları Eğitim Dizisi.
- Yavuzer, H. (2001). *Çocuk eğitimi el kitabı* (12.Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2003). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H., Köknel, Ö., Kulaksızoğlu, A., Ayhan, H., Dodurgalı, A., Ekşi, A.(2011²). *Anne-baba tutumları*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yazgan, S. (2007) *Öfke kontrolü ile tolerans düzeyi arasındaki ilişki*. Yüksek lisans tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Yeşilyaprak, B. (1988). *Lise öğrencilerinin içsel ya da dışsal denetimli oluşlarını etkileyen etmenler*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara H. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yeşilyaprak, B. (1989). *Ana-baba tutumlarının kişilik gelişimi üzerindeki etkisine ilişkin bir araştırma*. İstanbul: Ya-pa Yayınları.
- Yeşilyaprak, B. (1990a). Gençlerde denetim odağı ve ön koşulları. *V. Ulusal Psikoloji*

Kongresi: Psikoloji-Seminer Dergisi Özel Sayısı, No:8. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Yeşilyaprak, B. (1990b). Denetim odağının belirleyicileri ve değişimine ilişkin araştırmalar: bir eleştirel değerlendirme. *Psikoloji Dergisi.* 7(25), 41-49.

Yeşilyaprak, B. (2005). *Gelişim ve öğrenme psikolojisi.* (9. Basım). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Yıldırım A., ve Şimşek H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (7. Baskı) Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, E. (2006). *Yetiştirme yurtlarında ve ailelerinin yanında kalan ilköğretim 2. kademe öğrencilerinin çatışma çözme davranışı ile öfke ifade stillerinin incelenmesi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yılmaz, N. (2004). *Öfke ile başa çıkma eğitiminin ve grupla psikolojik danışmanın ergenlerin öfke ile başa çıkabilmeleri üzerindeki etkileri.* Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yörükoğlu, A. (2003). *Çocuk ruh sağlığı: çocuğun kişilik gelişimi, eğitimi ve ruhsal sorunları.* İstanbul: Özgür Yayınları.

EKLER

Ek 1: Kişisel Bilgi Formu

Ek 2: Sürekli Öfke Ve Öfke Tarz Ölçeği (SÖÖİTÖ)

Ek 3: Nowickı – Strickland İç-Dış Denetim Odağı Ölçeği (DOÖ)

Ek 4: Ölçek Kullanımı İçin Yazılan İzin Maili (Prof. Dr. Kadir Özer)

Ek 5: Ölçek Kullanımı İçin Yazılan İzin Maili (Dr. Demet Öngen)

Ek 6: Özgeçmiş

EK 1

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Sevgili Öğrenciler;

Bu araştırmada, anne-babası boşanmış ve boşanmamış ergenlerin denetim odaklarıyla öfke ifade tarzları karşılaştırılmaktadır. Araştırma sonuçlarının, ergenlik çağındaki gençleri daha iyi anlamada uzmanlara yardımcı olacağına inanılmaktadır.

Bu amaçla hazırlanan aşağıdaki ankette kısa ve cevaplandırılması kolay sorular vardır. Her sorunun altına o soru ile ilgili muhtemel durumlar sıralanmıştır. Sizden, bunlardan kendi durumunuza uygun olanı bulup, önündeki parantezin içine bir (x) işareti koymanız beklenmektedir.

Ankette verdiğiniz cevaplar gizli tutulacak, araştırma dışında hiçbir yerde kullanılmayacaktır. Araştırma sonuçlarının güvenilir olabilmesi, içtenlikle cevaplandırmanıza bağlıdır. Lütfen cevapsız soru bırakmayınız.

Katkılarınız için şimdiden teşekkür ederim.

Lale ALKIŞ

İstanbul Ticaret Üniversitesi

Aile Danışmanlığı Yüksek Lisans Öğrencisi

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

BÖLÜM:

- 1) Cinsiyetiniz: () K () E
- 2) Yaşınız: () 10 () 11 () 12 () 13 () 14
- 3) Anneniz sağ mı? () Evet () Hayır
- 4) Babanız sağ mı? () Evet () Hayır
- 5) Annenizin eğitim düzeyi nedir?
() Okuryazar () İlkokul () Ortaokul () Lise () Üniversite () Diğer
- 6) Babanızın eğitim düzeyi nedir?
() Okuryazar () İlkokul () Ortaokul () Lise () Üniversite () Diğer
- 7) Kaç kardeşiniz?
() Tek çocuğum () 1 () 2 () 3 () 4 () 5 () Diğer
- 8) Ailenizin gelir durumu nedir? () Düşük () Orta () Yüksek
- 9) Anne babanız boşandılar mı? () Evet () Hayır

9. Soruya verdiğiniz cevap evetse sayfanın arkasına geçip 2. bölümü doldurunuz. Değilse boş bırakınız.

II. BÖLÜM:

Size uygun olan seçeneği işaretleyiniz.

1) Anne babanız ayrılalı (boşanalı) ne kadar oldu?

- 0 – 6 ay
- 6 ay – 1 yıl
- 1 – 2 yıl
- 2 – 3 yıl
- Daha fazla (.....)

2) Şu anda kiminle yaşıyorsunuz?

- Anne ve babamla
- Annemle
- Babamla
- Akrabalarımle
- Yuvada

3) Babanızı ne kadar sıklıkla görüyorsunuz?

- Her gün görüyorum
- Haftada bir kez görüyorum
- İki haftada bir görüyorum
- Ayda bir görüyorum
- Yılda birkaç kez görüyorum
- Hiç görmüyorum

4) Annenizi ne kadar sıklıkla görüyorsunuz?

- Her gün görüyorum
- Haftada bir kez görüyorum
- İki haftada bir görüyorum
- Ayda bir görüyorum
- Yılda birkaç kez görüyorum
- Hiç görmüyorum

EK 2

SÜREKLİ ÖFKE VE ÖFKE TARZ ÖLÇEĞİ

1. BÖLÜM

YÖNERGE: Aşağıda kişilerin kendilerine ait duygularını anlatırken kullandıkları bir takım ifadeler verilmiştir. Her ifadeyi okuyun, sonra da genel olarak nasıl hissettiğinizi düşünün ve ifadelerin sağ tarafındaki sayılar arasında sizi en iyi tanımlayanı seçerek üzerine (X) işareti koyun. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Herhangi bir ifadenin üzerinde fazla zaman sarf etmeksizin, genel olarak nasıl hissettiğinizi gösteren cevabı işaretleyin.

Puanlama: 1. Hiç 2. Biraz 3. Oldukça 4. Tümüyle

Sizi ne kadar tanımlıyor?

	Hiç	Biraz	Oldukça	Tümüyle
1) Çabuk parlarım.				
2) Kızgın mizaçlıyım.				
3) Öfkesi burnunda bir insanım.				
4) Başkalarının hataları, yaptığım işi yavaşlatınca kızarım.				
5) Yaptığım iyi bir işten sonra takdir edilmemek canımı sıkar.				
6) Öfkelenince kontrolümü kaybederim.				
7) Öfkelendiğimde ağzıma geleni söylerim.				
8) Başkalarının önünde eleştirilmek beni çok hiddetlendirir.				
9) Engellendiğimde içinden birilerine vurmak gelir.				
10) Yaptığım iyi bir iş kötü değerlendirildiğin de çılgına dönerim				

II. BÖLÜM

YÖNERGE: Herkes zaman zaman kızgınlık veya öfke duyabilir. Ancak, kişilerin öfke duygularıyla ilgili tepkileri farklıdır. Aşağıda, kişilerin öfke ve kızgınlık tepkilerini tanımlarken kullandıkları ifadeleri göreceksiniz. Her bir ifadeyi okuyun ve öfke ve kızgınlık duyduğunuzda genelde ne yaptığınızı düşünerek o ifadenin yanında sizi en iyi tanımlayan sayının üzerine (X) işareti koyarak belirtin. Doğru veya yanlış cevap yoktur. Herhangi bir ifadenin üzerinde fazla zaman sarf etmeyin.

Puanlama: **1. Hiç**

2. Biraz

3. Oldukça

4. Tümüyle

ÖFKELENDİĞİMDE VEYA KIZDIĞIMDA

Sizi ne kadar tanımlıyor?

	Hiç	Biraz	Oldukça	Tümüyle
11. Öfkemi kontrol ederim.				
12. Kızgınlığımı gösteririm.				
13. Öfkemi içime atarım.				
14. Başkalarına karşı sabırlıyım.				
15. Somurtur ya da surat asarım.				
16. İnsanlarda uzak dururum.				
17. Başkalarına içli sözler söylerim.				
18. Soğukkanlılığımı korurum.				
19. Kapıları çarpmak gibi şeyler yaparım.				
20. İçin için köpürürüm ama gösteremem.				
21. Davranışlarımı kontrol ederim.				
22. Başkalarıyla tartışırım.				
23. İçimde, kimseye söyleyemediğim kinler beslerim.				
24. Beni çileden çıkaran neyse saldırırım.				
25. Öfkem kontrolden çıkmadan kendimi durdurabilirim.				
26. Gizliden gizliye insanları epeyce eleştiririm.				
27. Belli ettiğimden daha öfkeliyimdir.				
28. Çoğu kimseye kıyasla daha çabuk sakinleşirim.				
29. Kötü şeyler söylerim.				
30. Hoşgörülü ve anlayışlı olmaya çalışırım.				
31. İçimden insanların fark ettiğinden daha fazla sinirlenirim.				
32. Sinirlerime hakim olamam.				
33. Beni sınırlendirene ne hissettiğimi söylerim.				
34. Kızgınlık duygularımı kontrol ederim.				

EK 3**NOWICKI – STRICKLAND İÇ-DİŞ DENETİM ODAĞI ÖLÇEĞİ (LOC)**

Açıklama: Aşağıda sizin bazı konulardaki düşüncelerinizle ilgili sorular sorulmuştur. Lütfen, her maddeyi dikkatle okuyarak o maddede belirtilen ifadeye ne kadar katılıp katılmadığınıza karar veriniz ve kendinize en uygun seçeneği işaretleyiniz. Lütfen tüm ifadeleri cevaplayınız. Yardımlarımız için TEŞEKKÜR EDERİM.

		Kesimlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesimlikle katılmıyorum
1.	Ailem, çoğu zaman söylemek istediklerimi dikkate alır.	☐	☐	☐	☐
2.	Bir şeyi yanlış yaptığımda onu düzeltmek için yapabileceğim çok az şey vardır.	☐	☐	☐	☐
3.	Arkadaşlarımla fikirlerimi değiştirmek benim için çoğu zaman olanaksızdır.	☐	☐	☐	☐
4.	Eğer hasta olacağım varsa, ne yaparsam yapayım hasta olmaktan kendimi koruyamam.	☐	☐	☐	☐
5.	Bir ceza aldığım zaman, bu cezanın genellikle hiçbir haklı nedeni olmadığını düşünürüm.	☐	☐	☐	☐
6.	Güne iyi başlarsam, ne yaparsam yapayım o gün güzel geçer.	☐	☐	☐	☐
7.	Çoğu zaman çok fazla çaba göstermeye değmez, çünkü kötü giden bir şeyi asla düzeltemem.	☐	☐	☐	☐
8.	Yeterince iyi çalışırsam, her derste başarılı olabilirim.	☐	☐	☐	☐
9.	Hatam olmadığı halde olan bitenle ilgili sık sık suçlandığım olur.	☐	☐	☐	☐
10.	Sınavlardan yüksek notlar almak benim için çok şey ifade eder.	☐	☐	☐	☐
11.	Bazı insanlar doğuştan benden daha şanslıdır.	☐	☐	☐	☐
12.	Ailemin herhangi bir konudaki fikrini değiştirmek neredeyse olanaksızdır.	☐	☐	☐	☐
13.	Akıllı olmak, şanslı olmaktan daha iyidir.	☐	☐	☐	☐
14.	Ailemin benim hakkımda verdiği kararlarda çoğu kez bana söz düşmez.	☐	☐	☐	☐
15.	Önceden plan yaparsam, işlerim daha iyi gider.	☐	☐	☐	☐
16.	Arkadaşlarıma istediklerimi yaptırmak kolaydır.	☐	☐	☐	☐
17.	Eğer bana düşman olan bir yaşıtım varsa, bu durumu engellemek için yapabileceğim çok az şey vardır.	☐	☐	☐	☐
18.	Yaşamımda iyi şeyler gerçekleştiğinde, bunlar tamamen çok sıkı çalışmamın ürünüdür.	☐	☐	☐	☐
19.	Çoğu zaman evde işlerin istediğim gibi gelişmesi için uğraşmamın bir yararı olmaz.	☐	☐	☐	☐
20.	Ev ödevlerimi yapıp yapmamamın, aldığım notlar üzerinde önemli bir etkisi vardır.	☐	☐	☐	☐
21.	Birisi beni sevmediği takdirde, bunu değiştirmek için yapabileceğim pek fazla bir şey yoktur	☐	☐	☐	☐
22.	İnsanlar çoğu zaman hiç bir haklı neden olmadan bana kızıyorlar.	☐	☐	☐	☐
23.	Ne zaman istesem, anne ve babam bana yardımcı olurlar.	☐	☐	☐	☐
24.	İnsanların beni sevip sevmemesi benim nasıl davrandığıma bağlıdır.	☐	☐	☐	☐
25.	Bana uğur getiren eşyalarım vardır.	☐	☐	☐	☐
26.	Yaşıtlarımdan birisi bana kızarsa bunu engellemek için yapabileceğim bir şey yoktur	☐	☐	☐	☐
27.	Eğer yeterli çabayı gösterirsem, olaylar istediğim gibi gelişir.	☐	☐	☐	☐
28.	Dört yapraklı bir yonca bulursam bunun bana iyi şans getirebileceğine inanırım.	☐	☐	☐	☐
29.	Birçok sorunumu çözmenin en iyi yolunun üzerinde düşünmemek olduğuna inanıyorum.	☐	☐	☐	☐

EK 4: Ölçek Kullanımı İçin Yazılan İzin Maili

Ölçek Kullanım İzni

Lale ALKIŞ 25.03.2015

Kime: Kadir Ozer ✕

Çok teşekkürler sayın hocam.
İyi günler.

Kadir Ozer (ozер.akadir@gmail.com) [Kişilere ekle](#) 25.03.2015 ▶

Kime: lalealkis@hotmail.com ✕

Sn.Alkış,
Söz konusu ölçeği tez çalışmanızda kullanmanızı onaylıyorum.

Prof.Dr.A.Kadir Özer

Lale ALKIŞ 25.03.2015

Kime: ozер.akadir@gmail.com ✕

Sayın Prof. Dr. Kadir Özer Bey;
Ben Ticaret üniversitesi Aile Danışmanlığı yüksek lisan öğrencisi Lale ALKIŞ'ım.
Müsaadeniz olursa yüksek Lisans tezim için sizin Türkçeye uyarlamış olduğunuz
"Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği"nizi kullanmak istiyorum.
Cevabınız için şimdiden teşekkürler.
İyi çalışmalar.

EK 5: Ölçek Kullanımı İçin Yazılan İzin Maili

Ölçek Kullanım İzni

Türkçeye uyarladığım ve geçerlik ve güvenirlik çalışmalarını yaptığım

Nowicki-Strickland İç-Dış Denetim Odağı Ölçeği'ni yüksek lisans tezinizde kullanabilirsiniz.

İyi çalışmalar.

Dr. Demet EROL

From: Lale ALKIŞ [mailto:lalealkis@hotmail.com]

Sent: Friday, March 20, 2015 5:20 PM

To: demetongen@akdeniz.edu.tr; Lale ALKIŞ

Subject: Ölçek Kullanım İzni

Sayın Hocam:

Ben İstanbul Ticaret Üniversitesi Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans öğrencisiyim.

Müsaadeniz olursa Türkçeye uyarladığınız ve geçerlik ve güvenirlik çalışmalarını yaptığınız

Nowicki-Strickland İç-Dış Denetim Odağı Ölçeği'ni yüksek lisans tezimde kullanmak istiyorum.

Cevabınız için şimdiden teşekkür ediyor, iyi çalışmalar diliyorum.

Saygılarımla

Lale ALKIŞ

EK 6: Özgeçmiş

ÖZGEÇMİŞ

İlk, orta ve lise eğitimini Amasya’da tamamladı. Atatürk Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik bölümünden mezun oldu. 4 yıl MEB’ de uzman psikolojik danışman ve rehber öğretmen olarak çalıştı. Halen MEB’de idareci olarak çalışmaktadır.

İletişim: lalealkis2015@gmail.com